

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Československo v roce 1968 – příspěvek k událostem
Pražského jara**

Bc. Štěpánka Miňová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Československo v roce 1968 – příspěvek k událostem
Pražského jara**

Bc. Štěpánka Miňová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslav Valkoun, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

Ráda bych poděkovala PhDr. Jaroslavu Valkounovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce.

Obsah

1	Úvod	1
2	Československo před rokem 1968	6
2.1	Politicko-společenská situace	6
2.2	Hospodářská situace	16
2.3	Československá krize v roce 1967	19
3	Československo v době Pražského jara 1968	23
3.1	Lednové plenární zasedání ÚV KSČ a polednový vývoj.....	23
3.2	Politicko-společenská situace v březnu roku 1968	35
3.3	Duben a Akční program KSČ	47
3.4	Politicko-společenské události od května do června roku 1968	55
3.5	Letní měsíce před „bouří“ a okupace	67
4	Plzeň v době Pražského jara 1968	90
4.1	Západočeský region v šedesátých letech 20. století.....	90
4.2	Lednová plenární zasedání Městského výboru KSČ v Plzni a polednový vývoj 90	
4.3	Politicko-společenská situace v Plzni od května do června 1968.....	99
4.4	Návrh Akčního programu MěV KSČ v Plzni.....	102
4.5	Politicko-společenská situace od července do počátku srpna 1968.....	104
4.6	Srpen 1968 a vojenská okupace	108
5	Závěr	114
6	Seznam použité literatury a pramenů	118
6.1	Nevydané prameny.....	118
6.1.1	Archiv města Plzně	118
6.1.2	Státní oblastní archiv Plzeň	118
6.1.3	Národní archiv Praha.....	118
6.2	Vydané prameny	118
6.3	Periodika.....	119
6.4	Odborná literatura	119
6.5	Studie.....	121
6.6	Internetové zdroje.....	122
7	Resumé	126
8	Obrazová příloha	128

Seznam zkratek

AP – Akční program

BLR – Bulharská lidová republika

BKS – Bulharská komunistická strana

CZV – Celozávodní výbor

ČSLA – Československá lidová armáda

ČSSR – Československá socialistická republika

GŠ – Generální štáb

HV KSČ – Hlavní výbor Komunistické strany Československa

HPS – Hlavní politická správa

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

KV – Krajský výbor

MNO – Ministerstvo národní obrany

MLR – Maďarská lidová republika

MS VB – Městská správa Veřejné bezpečnosti

MSDS – Maďarská socialistická dělnická strana

MV – Ministerstvo vnitra

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

MěKRRK – Městská krajská a revizní komise

MěV – Městský výbor

MěV NF – Městský výbor Národní fronty

NF – Národní fronta

NDR – Německá demokratická republika

NV – Národní výbor

ObV – Oblastní výbor

OV – Okresní výbor

PLR – Polská lidová republika

PSDS – Polská sjednocená dělnická strana

PÚV – Předsednictvo ústředního výboru

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

ROH – Revoluční odborové hnutí

SČSP – nakladatelství Svazu československo-sovětského přátelství

SED – Sjednocená socialistická strana Německa

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV KSS – Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska

ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

ZO – Základní organizace

ZVIL – OP Škoda – Závody V. I. Lenina oborového podniku Škoda

1 Úvod

Rok 1968 se stal bezesporu jedním z nejvýznamnějších mezníků československých dějin dvacátého století. V tomto roce započalo v Československu období, pro něž se vžilo pojmenování Pražské jaro. Je dobře známo, že se jednalo o dobu, která se v porovnání s předchozími poměry z padesátých let vyznačovala politickým a společenským uvolněním. Především šlo o pokus důsledné reformy celého tehdejšího socialistického systému podle podmínek a tradic československého státu. Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století se výrazně projevila krize dosavadního systému, která hluboce zasáhla politický, společenský i hospodářský život, nejen v tehdejší Československé socialistické republice, nýbrž i v sovětském bloku jako celku. Její příčiny tkvěly v zastaralém modelu socialismu podle sovětského, respektive stalinského modelu, jenž se v tehdejším celospolečenském vývoji stával naprosto nevyhovujícím a dlouhodobě neudržitelným. Tyto skutečnosti svědčily o neschopnosti tehdejšího vedení Komunistické strany Československa řešit dlouhodobé problémy v ekonomické a sociální oblasti, stejně jako přetrvávající politické rozpory. V šedesátých letech se krize režimu dostala do takového rozměru, v němž se jevilo jako jediné možné východisko uskutečnit dalekosáhlé změny a pokusit se o československou reformu socialismu.

Období Pražského jara se těší značné pozornosti českých a slovenských historiků i v současné době a patří k často zpracovávaným tématům spadajících do důležitých milníků československé historie, neboť od těchto přelomových událostí uplynula relativně krátká doba, a stále jde o aktuální téma naší nedávné minulosti. Mimo jiné jsme si minulý rok při té příležitosti připomněli padesát let od okupace vojsk pěti států Varšavské smlouvy se všemi jejími důsledky, která v zásadě znamenala násilné přerušování demokratizačních snah a vůbec celého poměrně úspěšně započatého politického a společenského rozvoje v Československu. Dodnes se objevují rozporuplné otázky, úvahy a názory na Pražské jaro, co vlastně reformní proces znamenal, zda se dalo předejít vojenské intervenci, nebo jestli nebyl předem předurčen k zániku i bez zásahu politických partnerů. Na jedné straně je pozitivně hodnocen pokus o demokratický socialismus. Na straně druhé se vyskytují rezervované postoje, podle nichž se jednalo o boj o moc mezi reformisty a konzervativci. Je na každém, k jakému východisku se přikloní. Nesporným faktem však zůstává, že vojenský vpád v zásadě ukončil nebyvalé uvolnění režimu a narušil svobodu a suverenitu v historii poválečného československého státu.

Cílem diplomové práce je přiblížit důležité události a okolnosti v Československu, resp. v Plzni v době Pražského jara, pozornost je soustředěna především na jádro celého reformního procesu, tedy na tehdejší rozhodování ve vedení KSČ, a nalézt odpověď na otázky, jak se pozvolně rozvíjely myšlenky a podpora v obrodný proces, co předcházelo srpnové invazi a co znamenaly její důsledky pro další vývoj v Československu.

Předložená diplomová práce je rozdělena do tří kapitol. První s názvem *Československo před rokem 1968* je rozdělena do několika tematických podkapitol, jež popisují politický, hospodářský a společenský vývoj, který předcházel onomu přelomovému roku. Tato obecná část přináší chronologický průřez obdobím čtyřicátých a padesátých let 20. století až do prosince roku 1967. Pokus o československou reformu roku 1968 vyústil z hluboké a vleklé krize režimu. Z tohoto důvodu je nutné krátce poznamenat uplynulé události a jednotlivé kroky, které vedly až k zahájení nové politické linie. Zejména jsou zmíněny důležité události, mezi něž například patří zmínka o politických procesech v padesátých letech, které se neblaze podepsaly na tehdeším politicko-společenském vývoji. Byrokratický systém a monopol KSČ, stejně jako morální úpadek, nespokojenost občanské společnosti, potlačování základních občanských práv, hospodářské obtíže a mnoho dalších skutečností způsobily koncem padesátých let prvotní, byť ne zcela úspěšné a dobře myšlené, pokusy o nápravu alespoň těch nejkontroverznějších témat, jímž například byla otázka rehabilitací obětí nezákonných procesů. Z hlediska vnějších vlivů, které přispěly alespoň k částečnému politickému uvolnění, na rozdíl od dříve uplatňovaných represivních metod, není v práci opomenut rok 1956 a XX. sjezd KSSS.

Nedílnou součástí této kapitoly je rovněž krátký příspěvek věnovaný hospodářské situaci, která procházela v padesátých a počátkem šedesátých let 20. století výraznou krizí. V souvislosti s vývojem československého hospodářství v oné době je vhodné zmínit právě polovinu šedesátých let a schválení ekonomické reformy a její provázanost s politickými změnami. Otevřela totiž prostor k rozporným otázkám a názorům, že ekonomickou reformu nelze uskutečnit bez transformace politického systému, což mimo jiné zastával zejména Ota Šik.

Následující kapitola *Československo v roce 1968* představuje stěžejní část celé diplomové práce, jež podrobně analyzuje osm měsíců československých událostí a reformního procesu od ledna roku 1968 až do srpnové invaze. Jednak se soustřeďuje na

politickou rovinu a jednak na společenskou, neboť politický vývoj se úzce prolínal s pozvolným nástupem občanské aktivizace. Stejně jako v předešlé kapitole je v jednotlivých podkapitolách postupováno chronologicky. Předem je nutno podotknout, že vzhledem k rozsahu a povaze tématu a jednotlivým aspektům nelze podat obraz všech událostí v době Pražského jara v Československu, a proto jsou vybrány charakteristické rysy a závažné okamžiky, jež se tehdy odehrály.

Poslední kapitola se stručně orientuje na Plzeň v době Pražského jara a předkládá základní informace o politickém a občanském životě na základě archivních materiálů Městského výboru KSČ v Plzni, pozornost je zejména zaměřena na Akční program v Plzni a samozřejmě na vpád vojsk Varšavské smlouvy. Město Plzeň tvořilo v šedesátých letech 20. století na prahu Pražského jara významné společenské a průmyslové centrum v západních Čechách. V diplomové práci je v této závěrečné části kladeno za cíl představit vývoj města v obrodném procesu a odpovědět na otázky, jakým způsobem se zde odrážel reformní proces, do jaké míry nacházel podporu v městské organizaci a rovněž mezi občany města.

Na téma Pražské jaro existuje nepřehledné množství literatury. Diplomová práce je vypracována na základě odborné literatury a vydaných i nevydaných pramenů. Obzvláště důležitým a cenným zdrojem informací pro úvodní kapitolu se stalo několik publikací od Karla Kaplana, zejména *Kronika komunistického Československa: Kořeny československé reformy 1956–1968; Společnost a moc, Kořeny Československé reformy 1968. 2. díl: Změny ve společnosti. Struktura moc a Kořeny Československé reformy 1968. 1. díl: Československo a rozpory v sovětském bloku. Reforma trvale nemocné ekonomiky, Československo v letech 1967–1970*, v nichž analyzuje politický, ekonomický a společenský vývoj v Československu a zaměřuje se na zárodky československé reformy roku 1968.

Za velmi zásadní a nesmírně přínosnou lze považovat rozsáhlou dokumentaci, ediční řadu Pramenů k dějinám československé krize let 1967–1970, kterou od roku 1993 vydává Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze. V diplomové práci je využito hned několik tematických dílů, jež analyzují období Pražského jara 1968. Ediční řady jsou kvalitně a věcně zpracovány na základě značného množství dochovaných a zpřístupněných pramenů a obsahují výběr mimořádně podstatných dokumentů k československým událostem od roku 1967 z archivních fondů ÚV KSČ, ÚV KSS a ÚV

KSSS. I přes to, že edice obsahují celou řadu písemností centrálních institucí a nižších i lokálních složek, zápisů téměř všech jednání, záznamů schůzek a formálních i osobních rozhovorů, neposkytují však záměrně souvislý a interpretační text.

Velice podstatná publikace, nezbytná ke zpracování této práce, *Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha* od Jitky Vondrové přináší rozbor dosud neméně zkoumané činnosti pražské městské organizace KSČ a rovněž se zaměřuje na ústřední politické vedení KSČ. V chronologicky řazených kapitolách se věnuje zejména politickým událostem v prvních osmi měsících roku 1968, počínaje lednovou změnou, nástupem reformního procesu až po srpnovou invazi. Značně významnou a hodnotnou je z hlediska interpretace a množství obsažených informací potřebných pro plné poznání československého vývoje v době Pražského jara i kniha *Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces* od autorů Václava Kurala, Jana Moravce, Jaromíra Navrátila ad., která velice detailně analyzuje a usiluje o komplexní vylíčení těchto událostí i běžnému čtenáři, především mladší generaci, aby si mohla utvořit obraz o tehdejší době a porozumět souvislostem celého obrodného procesu a jeho následné porážce.

V diplomové práci nejsou opomenuty ani paměti, byť k nim je nutné přistupovat opatrně a kriticky, tehdejších politických představitelů, mezi něž například patřil Ota Šik a jeho kniha *Jarní probuzení – Iluze a skutečnost, Paměti a úvahy* od Lubomíra Štrougala či *Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ* od Vasila Biľaka. Je vhodné zmínit i zdroje v podobě studií v odborných časopisech, jako jsou *Soudobé dějiny a Paměť a dějiny*, které jsou v práci využity. V neposlední řadě jsou použity i úryvky z *Rudého práva*.

Závěrečná kapitola zaměřená na Plzeň v období Pražského jara vycházela ze studia archivních materiálů a dobového regionálního tisku (zejména *Večerní Plzeň, Pravda, Škodovák*). Zásadní prameny pro zpracování této části tvořily dokumenty uložené v Archivu města Plzně, konkrétně se jednalo o fond Městského výboru KSČ v Plzni, jenž umožnil nahlédnout do jednání pléna MěV KSČ v Plzni v průběhu roku 1968 a poskytl potřebné informace pro podání základního přehledu o tom, co se tehdy dělo od ledna až po srpen v městské organizaci a ve městě. Jednotlivé zápisy z porad pléna MěV KSČ obsahovaly diskuse, usnesení a často zhodnocení politicko-sociálního vývoje od XIII. sjezdu KSČ roku 1966 či od lednového pléna ÚV KSČ roku 1968, stanovení úkolů MěV KSČ na nejbližší období v roce 1968 apod. v závislosti na závěrech ÚV KSČ. V některých případech však byly omezeny spíše jen na

vyjmenování projednávaných jednotlivých bodů bez hlubšího významu. Zdrojem informací se stal rovněž fond Krajského výboru KSČ v Plzni ve Státním oblastním archivu v Plzni, jenž je v současné době uložený na pracovišti klášter u Nepomuka. Z tohoto fondu byly využity především zápisy z krajské konference KSČ z 27–29. dubna 1968 a z mimořádné krajské konference ze 6.–7. července téhož roku. Významná publikace, jež dokresluje a napomáhá přiblížit bližší poznatky neobsažené v archivních materiálech, od Alfreda Hyny *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy* se zaměřuje na pokus o reformu socialismu v západních Čechách. Jedná se o jednu z prvních knih soustředěnou na určité události v jednotlivých regionech v době let 1967–1970, založenou na studiu archivních pramenů, dobového tisku a vzpomínek pamětníků.

2 Československo před rokem 1968

2.1 Politicko-společenská situace

Významným mezníkem, jenž zásadně poznamenal vývoj v Československu, se stal únor 1948, kdy se veškeré moci zmocnila Komunistická strana Československa v čele s Klementem Gottwaldem. Jeho vedení je spojeno s budováním socialismu podle sovětského – stalinského – vzoru, a to ve všech oblastech společenského života.¹ Vývoj studené války, a zejména roztržka s Jugoslávií v polovině roku 1948, vedly k tomu, že se KSČ v čele s Gottwaldem, ve snaze se vyhnout Stalinovu podezření z tzv. „nacionální úchytky jugoslávského typu“ a pod nátlakem z Moskvy, zcela přiklonilo k napodobování sovětských metod řízení státu a společnosti. Všemi prostředky proto uskutečňovalo pokus o ideologickou přeměnu společnosti a tvrdě postupovalo proti protivníkům, byť i jen domnělým, prosazované politické linie. Stalinský model diktatury proletariátu neznamenal diktaturu dělnické třídy, nýbrž stranickou diktaturu společně s jejím aparátem.²

Po únoru 1948 se uskutečnila v letech 1949 až 1953 výstavba nového ekonomického a politického systému, jejímž výsledkem vznikla soustava řízení s vysokou koncentrací moci v rukou stranického vedení a vůdce strany. Již na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 byl vyhlášen plán industrializace v první československé pětiletce a plán kolektivizace zemědělství.³ Společenské organizace a soustava zastupitelských, vládních, hospodářských i kulturních orgánů a institucí podléhaly stranické diktatuře a její kontrole. Komunistická strana Československa se v zásadě proměnila v průběhu padesátých let ve svéráznou elitu politické moci, jejichž usnesení a směrnice byly závazné. Hospodářská, zákonodárná, výkonná i soudní moc se staly výhradně záležitostmi vedení strany. Represivní orgány státu – bezpečnostní složky, prokuratura a soudy rovněž tvořily pouhou funkci vykonavatele vůle strany a vynucovaly respekt a poslušnost vůči politickému režimu formou hrůzných represí, vykonstruovaných politických procesů, čistek a celou řadou nezákonností. Občanská práva a svobody, demokratické a národní

¹ BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 29.

² BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, HÁJEK, Jirí et al., *Osm měsíců pražského jara 1968*, Praha 1991, s. 18.

³ HEJZLAR, Zdeněk, *Praha ve stínu Stalina a Brežněva*, Praha 1991, s. 30.

tradice byly plně deformovány. V tomto duchu se vyvíjelo a formovalo poúnorové období komunistické diktatury.⁴

Politický teror v padesátých letech dvacátého století v Československu postihl nejprve představitele armády, bývalé funkcionáře nekomunistických stran a hodnostáře katolické církve a posléze i samotné činitele uvnitř komunistické strany či kritiky režimu. Stalinova teze o zostřování třídního boje v průběhu socialistické přestavby a hledání nepřítelů uvnitř strany vyvolaly vlnu protiprávních a vykonstruovaných politických procesů, které v konečném důsledku končily v mnoha případech trestem smrti či dlouholetým vězením. Rozsáhlý policejní a soudní teror odváděl pozornost od faktických kulminujících obtíží a krizových jevů, zastráhal potenciální opozici a upevňoval zvyšování závislosti Prahy na Moskvě.⁵ Sovětské metody zasahování do vnitřních záležitostí Československa po roce 1949 omezovaly suverenitu státu. V souvislosti s vytvořením institucí umožňujících hospodářskou a politickou nadvládu SSSR nad svými satelity – Rady vzájemné hospodářské pomoci (1949) a Varšavské smlouvy (1955) – se dotvářela satelizace Československa, což v zásadě znamenalo absolutní povinnost konzultovat vážné vnitropolitické otázky s moskevským vedením a podřídit se pravomoci sovětských poradců a sovětským mocenským plánům.⁶

Rozklad občanské společnosti, komunistický monopol politické a byrokratické moci, kolektivizace zemědělství, znárodnění, industrializace, militarizace společnosti, masové nezákonnosti, nízká životní úroveň obyvatel a další negativní jevy v letech 1953–1957 vyústily v první velkou krizi komunistického režimu a k následným snahám o korekturu dosavadní politiky. Hlavním podnětem pro poněkud mírnější politický tlak oproti zakladatelskému období se v březnu 1953 stala smrt vůdce Sovětského svazu J. V. Stalina. Do čela vedení Komunistické strany Sovětského svazu byl jako její první tajemník zvolen v září 1953 Nikita Sergejevič Chruščov a v roce 1956 na XX. sjezdu KSSS přispěl svým referátem k odhalení a kritice bývalé stalinské politiky.⁷ Následovaly revolty v Polsku a Maďarsku usilující o reformy směrem k demokratizaci režimu. Moskva samozřejmě řídila potlačování krizových jevů a určovala přípustný rozsah politicko-společenských reforem, neboť požadavky větší svobody či demokracie

⁴ Tamtéž, s. 30–31.

⁵ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991, s. 72–77.

⁶ KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*. 1. díl, Brno 2000, s. 13–15.

⁷ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1953–1966*, Praha 1992, s. 4–5.

představovaly nebezpečí revizionismu a omezení podřízenosti na Moskvě.⁸ V roce 1953 zemřel i vůdce KSČ a prezident republiky Klement Gottwald. Do vedení strany se po jeho smrti dostal jako první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný, jenž se stal prakticky nejmocnějším mužem v komunistickém vedení.⁹

V Československu se komunistickému vedení podařilo projevy občanské nespokojenosti a kritiku politického systému zlikvidovat již v počátcích a nepřerostly v masový střetnutí. Důsledky měnové reformy, vyhlášené v roce 1953, způsobily destrukci dosavadních sociálně-politických vztahů. V první polovině padesátých let se pokusila mocenská skupina o korekturu politických a společenských poměrů, jež se vytvořily po měnové reformě a které vyplývaly z celkového politicko-společenského vývoje. Dominovalo zejména úsilí odstranit politickou izolaci ve společnosti, neboť hrozilo zhroucení dosavadních opor moci a stability režimu. Velká část dělníků privilegovaných odvětví, část inteligence a rovněž komunistů i nižších funkcionářů projevovala značné zklamání z vyvstálé situace.¹⁰ Tyto skutečnosti podnítily nezbytnost proklamování nového kurzu politiky, jenž zahrnoval především zmírnění sociálního napětí. V zásadě lze konstatovat, že se změny politiky, proklamované a uskutečňované, v konečném závěru týkaly pouze některých kritizovaných bodů a nezabývaly se skutečnými důvody krizové situace. Rovněž se projevil zcela nedostatečný kritický postoj a odpovědnost k politické praxi minulých let, zejména za prováděné nezákonnosti, a vykonavatelé moci neuvažovali o nastolení právního řádu či důraznějšího prohloubení občanských práv.¹¹

K první revizi politických procesů v letech 1955–1957 přistoupilo komunistické vedení pod tlakem okolností, zejména v důsledku revize nezákonností v SSSR a v dalších státech sovětského bloku, načež vzrůstaly stížnosti obětí nebo jejich příbuzných proti nezákonným rozsudkům. V lednu 1955 ÚV KSČ ustanovil komisi v čele s tehdejším ministrem vnitra Rudolfem Barákem. Komise měla přezkoumat některé soudní případy

⁸ PROCHÁZKA, Jaromír, *Jaká Evropa? Kurs světových dějin (1945–1989)*, Brno 1993, s. 52–54.

⁹ Dne 11. března 1953 se vracel Klement Gottwald letadlem z Moskvy ze Stalinova pohřbu. Během letu mu pravděpodobně v důsledku zvýšeného tlaku na palubě praskla výduť srdeční aorty. Dne 14. března Gottwald zemřel. Byl představitelem tvrdé prosovětské linie a stalinismu v Československu. Komunistický režim ho uctíval až do roku 1989 jako nezpochybnitelnou autoritu. Funkci prezidenta po smrti Gottwalda vykonával Antonín Zápotocký až do své smrti roku 1957. A. Novotný po jeho smrti dosáhl spojení funkce prvního tajemníka KSČ s funkcí prezidenta republiky.

¹⁰ KAPLAN, *Československo v letech 1953–1966*, s. 6–10. Srov. PERNES, Jiří, *Krise Komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 84–96.

¹¹ PERNES, s. 96–104, 115–125.

z let 1948–1952 z hlediska výše trestů. Revizi neprováděly odpovědné justiční instituce, nýbrž politická komise a její výsledky podléhaly schválení komunistického vedení, které mimo jiné rozhodovalo, kterými případy se bude komise zabývat. Závěrečný verdikt schválený ÚV KSC v říjnu 1957 vyzněl zcela nedostatečně.¹² Komunistické vedení se obávalo veřejného odhalení nezákonných praktik a „zájmy režimu a moci zůstaly nadřazeny právu a spravedlnosti“.¹³

Důležitý krok v politickém systému znamenala decentralizace moci a přesun pravomocí z vyšších institucí na nižší orgány, přesto však rozhodování fakticky prováděly ústřední úřady. Tento krok měl prezentovat prvek demokratického centralismu v řízení, jenž z hlediska nedávné palčivé minulosti představoval jakési mírné opatření. V praxi se prováděl přesun pravomocí z ministerstev na podniky a na krajské orgány, odtud na okresní a místní úřady, jejichž pravomoc se v některých oblastech, například ve školství, kultuře, v místním hospodářství apod., poměrně rozšířila. Vládnoucí skupina sice oslabila nařizovací funkce, ale na druhé straně podpořila funkci kontrolní vůči mimostranickým institucím. Vedení KSC prosazovalo důraz na zachování principu centralistického řízení. Obecně politická práva občanů vzrostla jen nepatrně.¹⁴

Politické klima na konci padesátých let potvrzovalo konzervativní pozici a upevnění jednoty KSC, mocenské pozice jejích orgánů a aparátu, snahu rozšířit jejich kontrolní funkce a vymežit jejich vztah k mimostranickým institucím a rovněž vztahy i uvnitř strany. Podařilo se krizi utlumit, ovšem nikoliv odstranit její zásadní příčiny. Pakliže se potlačovala kritika, zamlčovaly se i jisté varovné náznaky opotřebovanosti a zaostalosti systému, jež se v budoucnu naplno projeví v otevřený konflikt. Jakmile se komunistický režim relativně stabilizoval a vzpamatoval z politických otřesů předchozích let, opět se vrátil ke svým prvořadým cílům a dovršil základy vytvoření socialistického

¹² KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008, s. 216–217.

¹³ Tamtéž, s. 216. Revize se nezabývala monstrprocesy (M. Horáková a spol.) a dalšími případy (gen. H. Píka, Prokop Drtina aj.) Zvláště nepřipustilo revizi politického procesu s Rudolfem Slánským. Mezi členy komise byli i funkcionáři bezpečnosti a justice včetně stranických funkcionářů, kteří se na nezákonnostech přímo podíleli např. z mocenských špiček – Antonín Zápotocký (do roku 1953 předseda vlády), Antonín Novotný, Viliam Široký (předseda KSS, předseda vlády od roku 1953), Alexej Čepička (ministr spravedlnosti, od roku 1950 ministr národní obrany) aj. Závěrečná směrnice komunistického vedení konstatovala, že obvinění byli odsouzeni právem, a pakliže došlo k jeho porušení, nesla za něj odpovědnost Státní bezpečnost, která předkládala falešné podklady na základě vynucených výpovědí represivními metodami.

¹⁴ KAPLAN, *Československo v letech 1953–1966*, s. 63.

státu, čímž zcela potvrdil podporu prosovětské politiky. Následně proběhla poslední vlna kolektivizace zemědělství a likvidace soukromých živností.¹⁵

Počátek šedesátých let dvacátého století v Československu lze charakterizovat jako období vyznačující se obecně uvolňováním poměrů a procesem změn ve společenském životě. Předchozí události však nesporně poznamenaly nejen politickou atmosféru, ale dotýkaly se i všech sociálních vrstev. Dosaženou stabilitu ohrožovaly zejména nevyřešené problémy a nově vznikající rozpory a v neposlední řadě názorová diferenciacie ve společnosti i uvnitř strany.¹⁶ V komunistické straně přibývalo těch, kteří si uvědomovali dopady nedemokratičnosti ve stranickém životě; projevovala se nedůvěra vůči komunistické moci. Začaly zesilovat názorové rozdíly mezi členy KSČ a kritické postoje proti politické linii, jež prohloubily krizi ideologie, a narušily tak její jednomyslnost. Vznikal a rozšiřoval se prostor pro pronikání jiných než oficiálních idejí a teorií. Těmto negativním rysům přispívaly časté sliby a nesplnitelné cíle, změny hospodářských plánů, reorganizace státního a hospodářského aparátu, jež negativně působily na vztah mezi společností a mocí. Občané nepřestávali s kritikou státního byrokratismu a narůstajícího počtu úředních i politických zákazů a omezení. Tyto tendence svědčily o neschopnosti komunistické moci nalézat příčiny nepříznivého stavu společnosti a realizovat účinné nápravy a opatření.¹⁷

Zpočátku u vedoucích komunistů převažovalo nadšení a úspěch po přijetí ústavy roku 1960, která fakticky znamenala dovršení socialismu a ústavně jej stvrzovala. Nová ústava jednak upevňovala státní centralismus, zejména vůči Slovensku (zanikl Sbor pověřenců jako slovenský orgán výkonné moci),¹⁸ uzákonila roli vedoucí komunistické strany a její ideologie ve státě, ovšem nezměnila nic na stavu, který neumožňoval plnit roli parlamentu jako nejvyššího zákonodárského sboru a kontroly výkonné moci. Veškeré hlavní návrhy zákonů schvalovalo komunistické vedení.¹⁹ Naproti tomu ústava poněkud zmírnila tvrdost trestního zákona a řádu. V období šedesátých let již nepřicházelo v úvahu

¹⁵ BENČÍK, s. 14–15.

¹⁶ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*, Brno 2008, s. 24–25. Srov. NOVOTNÝ, Lukáš, *Společensko-politická situace v Československu v reformním období (před rokem 1968)*. In: TÓTH, Andrej, SKŘIVAN, Aleš (eds.), *Vysoká škola ekonomická v Praze a rok 1968*, Praha 2018, s. 13.

¹⁷ Tamtéž, s. 24–26.

¹⁸ Komunistické vedení věnovalo malou pozornost v otázkách uspořádání česko-slovenských vztahů. A. Novotný prosazoval princip centralizovaného státu a zásadně odmítal federaci.

¹⁹ Důležitou změnu v politickém systému roku 1960 představovala nová správní organizace ekonomicky silných krajů. V jejich pravomoci byly školství, kulturní instituce, zdravotnictví a místní hospodářství.

vracet se ke zdiskreditovaným represivním metodám v podobě monstrprocesů z let 1949–1954. V květnu 1960 proběhla rozsáhlá amnestie prezidenta Antonína Novotného, na jejímž základě opustila vězení většina obětí nezákonných politických procesů. Pochopitelně pokračující perzekuce a čistka udržovaly atmosféru strachu, avšak zmírněnou formou ve srovnání se zakladatelským obdobím režimu.²⁰

Důležitým podnětem procesů a změn, jež následovně ovlivnily politický pohyb v Československu, se staly události a vlivy mezinárodní povahy. V říjnu roku 1961 se konal XXII. sjezd KSSS, v němž sovětský vůdce Chruščov zahájil další vlnu destalinizace a kritiku kultu osobnosti. Důsledky XXII. sjezdu KSSS měly samozřejmě podstatný vliv na vývoj v ostatních zemích sovětského bloku. O závěrech XXII. sjezdu sovětských komunistů byl Ústřední výbor KSČ obeznámen 15. listopadu 1961, načež Antonín Novotný v přednášeném referátu vyjádřil souhlas s kritikou bývalé stalinské politiky. Závěrečná usnesení přispěla k politickým korekturám a rovněž k úpravě vztahu mezi mocí a společností.²¹

Výrazný moment pro reformní vývoj, k němuž během následujících let začalo docházet, představoval XII. sjezd Komunistické strany Československa, který se uskutečnil v prosinci 1962. Průběh jednání se v zásadě odvolával na závěrečné usnesení XXII. sjezdu KSSS, neboť Chruščovovo vedení prosazovalo zesílení tlaku proti stalinistickému křídlu odhalováním minulých zločinů, a totéž požadovalo i od ostatních zemí sovětského bloku. Antonín Novotný se přizpůsobil této vlně a během sjezdu hovořil o rozhodnutí vedení strany provést revizi politických procesů z let 1949–1954 s komunistickými funkcionáři a definitivně ukončit důsledky z období kultu osobnosti. Na sjezdu se mimo vyrovnání s protistalinským obsahem ideologie a upozorňováním na nebezpečí dogmatismu projednávaly otázky zabývající se vážnými problémy v československém hospodářství. Novotný značnou pozornost věnoval i rozvoji

²⁰ KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*. 2. díl, Brno 2002, s. 40–41. Amnestie z roku 1955 se v podstatě obětí politických procesů netýkala. První návrh rozsáhlejší amnestie projednávalo politické byro ÚV KSČ 16. února 1960. Udělení milosti se nevztahovalo např. na Bohumila Laušmana, na biskupy Gojdiče a Stanislava Zelu aj. ÚV KSČ schválilo propuštění zejména Gustava Husáka, dále např. Františky Zeminové, Prokopa Drtiny, gen. Jana Syrového či Karla Kutlvašra. Květnová amnestie se nakonec týkala 5319 lidí z celkem 8708 obětí politických procesů. Tamtéž, s. 41.

²¹ PERNES, Jiří, *Československá společnost mezi XII. a XIII. sjezdem KSČ*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*, České Budějovice 2016, s. 291–292. Chruščov mj. hovořil o nutnosti vytvořit všelidový stát jakožto další krok k vybudování komunistické společnosti. Tamtéž, s. 291–292.

vzdělanosti a vyslovil potřebu vysokoškolsky vzdělaných lidí a umožnil částečnou liberalizaci přijímacího řízení na vysoké školy.²²

Již od září 1962 pracovala z pověření ÚV KSČ komise vedená tajemníkem ústředního výboru KSČ Drahomírem Kolderem, jež měla za úkol přezkoumat a objektivně posoudit politické procesy proti komunistům v padesátých letech. Komise předložila závěrečný verdikt, který ÚV KSČ schválil v dubnu 1963. Závěrečná zpráva obsahovala důkazy o policejním a soudním teroru a československá veřejnost se o její existenci dozvěděla až v srpnu téhož roku. V průběhu roku 1963 ÚV KSČ ustanovil další tzv. barnabitskou komisi, která zkoumala odsouzení tzv. slovenských buržoazních nacionalistů, zejména v činnosti Gustava Husáka a spol., v jejímž čele byl Josef Lenárt.²³ Vyskytly se obavy, že nenapravené křivdy by v Komunistické straně Slovenska posílily kritický postoj vůči ústředí. A. Novotný očekával, že nová komise potvrdí oprávněnost kritiky z buržoazního nacionalismu. Ovšem závěry, k nimž dospěla, odporovaly jeho původnímu záměru. Činnost komise a její výsledky měli ovlivňovat Bohuslav Laštovička a Michal Sabolčík, avšak konečné usnesení barnabitské komise se jim nepodařilo zvrátit. V prosinci téhož roku ÚV KSČ schválil její zprávu, přijatá rezoluce rušila závěry IX. sjezdu KSS a obvinění Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského z buržoazního nacionalismu. Důsledky obou rehabilitací měly dalekosáhlý význam.²⁴

Události od počátku šedesátých let dvacátého století – přijetí socialistické ústavy, XXII. sjezd KSS, XII. sjezd KSČ a proklamace velkých cílů, zejména nové funkce státu, nové etapy vývoje přechodu ke komunismu, stav ekonomiky a hospodářské problémy, vyžadující zásadní změny ve struktuře řízení ekonomiky, dále vnitropolitické otřesy způsobené odhalováním částečné pravdy o politických procesech a jiných zločinech z poloviny padesátých let předurčovaly další vývoj v Československu. Odhalení

²² XII. sjezd KSČ otevřel prostor pro kritiku Klementa Gottwalda, nato vedení strany rozhodlo odstranit Gottwaldovo tělo z mauzolea na pražském Vítkově, kde bylo vystaveno po jeho smrti. Podobně vedení KSČ postupovalo i v případě pomníku Stalina na Letné, jehož nechalo strhnout. Tamtéž, s. 292–293.

²³ J. Lenárta po jmenování předsedou vlády nahradil Vladimír Koucký. NOVOTNÝ, *Společensko-politická situace v Československu*, s. 16.

²⁴ PERNES, *Československá společnost*, s. 296. V dubnu 1963 schválil ÚV KSČ návrh Kolderovy komise na rehabilitaci politických procesů s vedoucími komunisty. G. Husák byl rehabilitován soudně i stranicky, v platnosti však zůstávalo obvinění z tzv. buržoazně nacionalistické úchyly. V květnu 1963 zaslal G. Husák dopis ÚV KSČ, v němž protestoval proti ponechanému obvinění z buržoazního nacionalismu a požadoval dokončit úplné očištění. Dne 12. června 1963 Novotný během projevu v Košicích prohlásil, že po válce byli mezi vedoucími komunisty na Slovensku nacionalisté a kritika na IX. sjezdu KSS v roce 1950 byla oprávněná. Projev vyvolal na Slovensku rozdílné reakce a názory mezi občany na stranickou politiku slovenských a českých funkcionářů. Je důležité dodat, že se ÚV vůbec nezabýval otázkou rehabilitace stejně nevinně odsouzených nekomunistů. Srov. KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčika*, Brno 2011, s. 224–231.

skutečností o procesech přivádělo část komunistů i občanů k oslabování důvěry v komunistické vedení. V této spojitosti se vyskytovaly otázky o Novotného odpovědnosti za minulé zločiny, jež bezprostředně v nadcházející době podnítily změny ve stranických špičkách KSČ.²⁵

Postupná liberalizace se projevovala téměř ve všech oblastech společenského života. Nejdříve se vytvářely příznivější podmínky pro zmírnění napětí mezi občany a mocí, ale relativně mírná atmosféra ve společnosti nevydržela dlouhodobě a neobešla se bez konfliktů. Změny se uskutečňovaly na základě rozhodnutí komunistické garnitury, jelikož dospěla k poznání, že korektury v některých oblastech jsou přeci jenom nezbytné. V úpravách a v ústupcích, které vedení KSČ schválilo, spatřovalo nejprve správnou politickou linii a především nabylo přesvědčení, že jimi v zásadě upevňuje režim podle svých potřeb. Uvolňování poměrů pozvolna naráželo na nepochopení či odpor u některých funkcionářů mocenských struktur. Celkově lze konstatovat, že většina provedených opatření byla vynuceným ústupem, protože chyby v existujícím systému řízení dospěly do kritické fáze.²⁶

Dalším důležitým mezinárodním vlivem se stalo pootevření Československa západnímu světu. Slábnoucí izolace umožnila nepříjemné srovnání s výsledky v sousedních kapitalistických zemích s domácími poměry. Při té příležitosti se rozvinulo různé pronikání myšlenek, uměleckých proudů, kultury, zkušeností a rovněž jiných než oficiálních názorů. Vliv západního světa přispěl ke změně politické atmosféry a vztahu mezi občany a komunistickým režimem, jelikož vyvracel pohled oficiální propagandy na kapitalistický svět a vyostřoval krizi ideologického vidění světa komunisty. Obrana režimu proti idejím západu a posunu v politickém myšlení společnosti jako celku se mýjela účinkem. Zpochybnění ideologických šablon uvolňovalo prostor novým myšlenkám ve společenských vědách, kultuře, ekonomice i v politickém vědomí funkcionářů a obyvatel Československé socialistické republiky. K přehodnocení názorů, jež by hovořily ve prospěch řízení dosavadního systému, nepomohly ani snahy prostřednictvím diskusí, administrativních zásahů, stranickou disciplínou či

²⁵ Tamtéž, s. 147. Novotného liberalizační tendence byly vynucené společensko-hospodářskou situací a vnějšími podněty, zejména politikou chruščovského vedení. Jeho politické myšlení setrvalo na ideologických principech utvářených v padesátých letech, jejichž hodnotám zůstával bezmezně oddaný. Přesto se pod jeho vedením v Československé socialistické republice částečně uvolnily politicko-společenské poměry v první polovině šedesátých let dvacátého století.

²⁶ KAPLAN, *Československo v letech 1953–1966*, s. 89–90.

nejrůznějšími nátlaky a perzekucemi. Představitelům moci se nepodařilo zabránit úpadku ideové jednoty v československé společnosti, natož ve vlastních řadách.²⁷

Mezi charakteristické rysy proměn v průběhu šedesátých let patřil příchod nové generace a zejména její účast ve společenském dění a veřejném životě, jež představovala jeden z nejdůležitějších společenských jevů. Nástup mladé generace dělníků, pracovníků v zemědělství a inteligence se vyznačovala kvalifikací, vzdělaností, jinými názory, zájmy, potřebami a také odlišným vztahem k politickému systému. Tato generace se narodila či vyrůstala v daném režimu, na jehož budování se nepodílela a pro nějž neměla z hlediska historických souvislostí bližší porozumění. Existující podobu režimu hodnotila na základě vlastních zkušeností vyplývajících ze společensko-politické situace a z podmínek, v nichž žila. Generační proměna vkládala do společenského života svoje zájmy, politické myšlení a představy o vlastních životních hodnotách, jež se rozcházely s oficiální ideologií a politikou ve státě.²⁸

S nástupem nové generace docházelo k vnitřní proměně KSČ, což již zaznamenal XII. sjezd KSČ. Ve středních a nižších funkcích ve stranických a státních orgánech a aparátech, ve společenských organizacích a v hospodářském řízení se uplatňovali lidé mladší a střední generace a lidé nezkompromitovaní stalinistickou minulostí. Předsednictvo ÚV KSČ se v polovině šedesátých let nově zformovalo. Na vysoká místa se vraceli i někteří funkcionáři, již se stali v padesátých letech oběťmi perzekuce.²⁹ Do předsednictva ÚV KSČ nově nastoupil Drahomír Kolder, který se stal tajemníkem ÚV KSČ, a Josef Lenárt, jenž se stal nově předsedou vlády. Kandidáty předsednictva ÚV KSČ se stali Alexander Dubček a Antonín Kapek. V dubnu 1963 byl z funkce člena předsednictva ÚV KSČ a prvního tajemníka ÚV KSS odvolán Karol Bacílek a posléze i z funkce předsedy vlády Viliam Široký. Místo Bacílka se členem předsednictva a prvním tajemníkem ÚV KSS stal Alexander Dubček.³⁰ Vnitřní proměnu funkcionářského sboru KSČ ovlivnilo i odhalení podílu na zločinnostech v rámci rehabilitací a logickou nevyhnutelností poukázat na viníky nespravedlivého rozsudku, proto byli vyloučeni např.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ KAPLAN, *Kořeny československé reformy*, 2. díl, s. 88.

²⁹ KAPLAN, Karel, *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953–1957 a 1968–1975*, Praha 1993, s. 45.

³⁰ PERNES, *Československá společnost*, s. 294.

Alexej Čepička, Ladislav Kopřiva³¹ či výše uvedený Viliam Široký a další. Antonín Novotný očekával, že všechny změny ve stranickém vedení posílí jeho autoritu v čele strany.³²

Všeobecné uvolňování poměrů a proměny ve společenském vědomí se odrazily i v samotném průběhu jednání na XIII. sjezdu KSČ konaného na přelomu května a června roku 1966. Navzdory částečné liberalizaci však XIII. sjezd KSČ nenastolil skutečnou reformní politiku. Antonín Novotný a jeho konzervativní frakce ve vedení strany se naopak důsledně pokusili zabránit další demokratizaci politického systému, jež ohrožovala mocenský monopol komunistické strany a existující podobu socialistického režimu. Veškeré proměny, jimiž procházela československá společnost v první polovině šedesátých let, překročily přípustnou mez akceptovatelných a nezbytných opatření, jež představovaly jediné východisko z krize politické, společenské i ekonomické. A. Novotný na XIII. sjezdu KSČ prosazoval linii na tzv. „upevnění jednoty socialistické společnosti“ a hlásal nutnost potlačovat „liberalistické a revizionistické názory“, posilovat úlohu třídních principů, a stále zdůrazňoval zásadu stranického a státně politického řízení. Uplatňování těchto postulátů však naráželo na odpor u stále větší části stranických funkcionářů, kteří si uvědomovali potřebu efektivně řešit dlouhodobě zostřenou situaci ve společnosti a v komunistické straně. Narůstající rozpory již nebylo možné potlačit, a to v následujícím roce, v němž krize naplno propukla v otevřený konflikt.³³

³¹ Alexej Čepička ve funkci ministra spravedlnosti v letech 1948–1950 a ministrem národní obrany v letech 1950–1956. Ladislav Kopřiva ministr bezpečnosti v letech 1950–1952, který připravoval inscenované politické procesy na počátku padesátých let.

³² PERNES, *Československá společnost*, s. 294. Antonín Novotný měl v předsednictvu ÚV KSČ sobě nakloněné lidi: Jiřího Hendrycha, Drahomíra Koldera a Michala Chudíka (vystřídal J. Lenárta ve funkci předsedy Slovenské národní rady), v sekretariátu nového tajemníka Vladimíra Kouckého a nového ministra vnitra Lubomíra Štrougala. Odpovědnost a spoluvina na politických procesech ohrožovala Novotného mocenské postavení, přičemž inicioval odstranění gottwaldovsko-stalinské garnitury a dosadil nové členy stranické byrokracie na základě svého rozhodnutí. Srov. MLYNÁŘ, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremly*, Praha 1990, s. 79–80.

³³ PERNES, *Československá společnost*, s. 300–301. Srov. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 25.

2.2 Hospodářská situace

Československé hospodářství procházelo v letech 1948–1956 velkými změnami a svoji ekonomiku podřizovalo velmocenským zájmům a modelu Sovětského svazu. Základem pro tento vzor se stalo centrální plánování a řízení hospodářství stejně jako kolektivizace a industrializace. Hospodářský vývoj se výhradně zaměřoval a přizpůsoboval požadavkům v oblasti těžkého strojírenství, což v praxi znamenalo, že ostatní odvětví lehkého průmyslu a zemědělství zůstávala pozadu a stagnovala. Celková přestavba československé ekonomiky a plán hospodářské politiky podle potřeb sovětského bloku se dovršil v letech 1953–1956 a vyvolal hospodářskou krizi. Ekonomická koncepce a orientace na těžký průmysl pochopitelně neuspokojovala běžné potřeby obyvatel a netvořila vhodné podmínky pro moderní vývoj společnosti. Komunistické vedení v první polovině padesátých let realizovalo jen nepatrné změny, které v zásadě nevedly k oslabení prioritní pozice strojírenského průmyslu.³⁴

Na počátku šedesátých let dvacátého století se potvrdilo, že strojírenství nebylo schopno zajistit technickou přestavbu výroby a že v důsledku toho stagnoval rozvoj řady průmyslových odvětví, včetně zemědělské výroby. Tato změna souvisela i s ústupem studené války, rozpadem obchodu s Čínou a se změnou západních ekonomik ve vztahu k zemím RVHP.³⁵ V zahraničním obchodu zaznamenal rovněž strojírensko-hutní komplex rostoucí ztráty, jelikož se vývoz začal stále více orientovat na jiná odvětví, zejména spotřební zboží. Ekonomická spolupráce zemí sovětského bloku začala stagnovat. Výrazně se snížil zájem socialistických států o československé stroje a zařízení. Země samy zvyšovaly strojírenskou výrobu a vývoz, omezovaly dodávky surovin a začaly dovážet stroje z kapitalistických států, což neuspokojovalo rostoucí československé požadavky na dodávky surovin a potravin. Technická zaostalost a nízká kvalita většiny výrobků znemožňovala kvůli své nekonkurenceschopnosti orientaci na trhy vyspělých průmyslových zemí a soustřeďovala se na vývoz do ekonomicky méně vyvinutých oblastí a do SSSR. Velkou část strojů dodávalo Československo do rozvojových zemí na dlouhodobý úvěr, což spolu s úvěry členskými zemí v rámci RVHP značně snižovalo část národního důchodu. Sovětský svaz představoval hlavní odbytiště a největšího dodavatele surovin pro strojírenský a potravinářský průmysl, ale

³⁴ KAPLAN, *Kořeny československé reformy*, 1. díl, s. 163–165.

³⁵ ROZSYPAL, Kurt, *Vývoj plánovitěho řízení v netržních podmínkách v letech 1953–1964*, Praha 1999, s. 86–87.

na přelomu šedesátých let začal odmítat zvyšování vývozu do Československa, jelikož dosáhl svých exportních možností. Velkou překážkou technického rozvoje byla rovněž izolace československé ekonomiky od technicky vyspělých států.³⁶

Druhá pětiletka v letech 1956–1960 stanovila plány na růst průmyslové výroby, ale již v průběhu třetího pětiletého plánu 1961–1965 propukla další krize. Oba centrální plány nesplnily očekávaný hospodářský růst a nezajistili kvalitní životní úroveň obyvatel. Zhroucení třetí pětiletky a hospodářská krize v počátku šedesátých let ukázaly na nezbytnost provést hluboké změny v systému řízení ekonomiky. Po krachu první Rozsypalovy reformy (1959–1962) se již počátkem roku 1962 objevily nové diskuse o ekonomickém řízení.³⁷ Komunistické vedení si zprvu nechtělo přiznat hloubku hospodářských obtíží, na které upozorňovaly ekonomické analýzy v průběhu roku 1962, a snažilo se uplatňovat centralistické řízení a zamlčovat skutečné příčiny krize. V roce 1963 se mezi odborníky ekonomické teorie a praxe a funkcionáři objevily odlišné názory na řešení nepříznivého stavu. Část prosazovala zachování dosavadního systému a odmítala využití principu tržního mechanismu, zatímco druhá zastávala opačný názor a dospěla k závěru, že zhroucení ekonomické koncepce vyžaduje zásadní řešení a nelze k překlenutí hospodářských problémů znovu použít krátkodobé opatření.³⁸

V červnu 1963 vedení KSČ ustavilo komisi pro zdokonalení soustavy plánování a řízení. Politické vedení a funkcionáři plánovacího úřadu nejdříve uvažovali o tom, jak dosavadní systém řízení a plánování udržet či jen vylepšit. Pracovní skupina v čele s Otou Šikem však vypracovala koncepci, která odporovala centralistickému záměru a navrhovala hlubší zásahy do řízení a plánování. Antonín Novotný přistoupil na utvoření zvláštní komise, později ekonomické komise, jejímž předsedou se stal Drahomír Kolder, který společně s předsedou vlády Josefem Lenártem dohodl roku 1964 ustavení odborných pracovních skupin pro přípravu schůze ÚV KSČ, která se měla zabývat problémy v řízení a plánování. Ekonomická komise ÚV KSČ se zaměřovala na úpravu v existujícím systému řízení.³⁹ Komisi v průběhu její činnosti doprovázely rozpory, které vedly ke vzniku teoretické komise vedené ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV Otou Šikem, ačkoliv se D. Kolder snažil omezit její aktivitu. Spory mezi příznivci a odpůrci širokého uplatnění tržního mechanismu se projevovaly i v politické rovině a v různé

³⁶ KAPLAN, *Kořeny československé reformy*, 1. díl, s. 166–173.

³⁷ ŠULC, Zdislav, *Dokumenty k hospodářské politice v Československu z let 1963–1969*, Praha 1998, s. 7.

³⁸ KAPLAN, *Kořeny československé reformy*, 1. díl, s. 271–273.

³⁹ Tamtéž, s. 272.

podobě trvaly až do roku 1968. Za podstatné ve vývoji k ekonomické reformě lze pokládat stanovisko Antonína Novotného, který neodmítal názory o tržním mechanismu v diskusi s Bohumilem Komendou, Čestmírem Kožušníkem, Kodetem a Otou Šikem, v nichž spatřoval efektivnější variantu. Na přelomu let 1963/1964 se tedy koncepce spojení plánu a trhu natolik prosadila, že se stala základním kamenem pro vypracování nového řídicího systému. Nutno dodat, že si Antonín Novotný neuvědomoval hloubku a rozsah změn, ani jejich společenský dopad.⁴⁰

Ústřední výbor KSČ schválil v lednu 1965 usnesení o zásadách nové soustavy řízení národního hospodářství.⁴¹ Předsednictvo ÚV KSČ po zasedání lednového pléna rozhodlo, že realizaci reformy provede Státní plánovací komise (SPK) řízená Oldřichem Černíkem. Obsahem reformy byla výrazná decentralizace řízení, obnova funkce trhu v systému plánovaného hospodářství, cenová přestavba, postupný přechod hospodářství z přímého direktivního řízení s větší samosprávou podniků. Přesun realizace reformy na SPK a politický odpor konzervativní části v komunistickém vedení představovalo riziko zpomalování či zadržování reformy, což se mimo jiné projevilo i v diskusi na XIII. sjezdu ÚV KSČ roku 1966.⁴²

Schválením zásad v lednu 1965 započala druhá etapa, a to jejich realizace. Uskutečňování reformy v praxi se však setkávalo s několika potížemi. Reálná situace v hospodářství a nové postupy prohlubovaly názorové rozdíly mezi teoretiky i funkcionáři řídicích orgánů. Od 1. ledna 1966 SPK realizovala některé body reformy, které umožnily samostatné hospodaření podniků, a o rok později proběhla cenová přestavba. Souhrnně lze říci, že pro novou soustavu řízení znamenal rok 1967 výrazný moment, neboť stanula před řadou překážek a nevyřešených problémů. Ekonomická reforma let 1964–1968 měla dalekosáhlé důsledky nejen pro samotnou ekonomiku, nýbrž i na společenský vývoj

⁴⁰ Tamtéž, s. 275–277. Diskuse a spory ohledně úpravy dosavadního ekonomického systému probíhaly i na stranách tisku. Jako příklad je možno uvést článek Bedřicha Komendy s názvem *Co se měřením produktivity práce nedá vyřešit*. Stručně řečeno, hovořil o hmotné zainteresovanosti podniků v závislosti na výsledcích v hospodaření, o potřebě vytvořit takovou soustavu řízení socialistických podniků, která by dokázala sloučit nejen zájmy podniků, nýbrž i zájmy celé společnosti a vyřešit nedostatky ve vztahu mezi výrobou a spotřebou. Rudé právo, 28. března 1963, roč. 43, č. 87, s. 3.

⁴¹ VONDROVÁ, Jitka, *Ekonomická reforma 1965–1969. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 10, Praha, Brno 2010, s. 25.

⁴² ŠULC, Zdislav, *Dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice 1945–1995)*, Brno 1998, s. 46–47. Na XIII. sjezdu ÚV KSČ 1966 došlo k ostrému konfliktu mezi O. Šikem a konzervativní částí vedení, resp. Novotným. Šik v diskusi kritizoval odpůrce ekonomické reformy a požadoval demokratizaci politického systému. ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990, s. 139.

v Československu, jelikož emancipace ekonomické sféry z direktivní politické moci prohlubovala otázky o reformě politického systému.⁴³

2.3 Československá krize v roce 1967

Reformní úsilí v šedesátých letech dvacátého století se vyvinulo ze souvislých projevů nespokojenosti a kritiky, způsobeného politickými otřesy minulých let, poklesem důvěry občanů v dosavadní systém režimu, včetně členů a funkcionářů strany monopolní moci. Mocenskopolitický systém postupně ztrácel kontrolu nad společenskými změnami a nepodařilo se obnovit dřívější centralistické řízení státu a společnosti. Nezbytné je uvést alespoň některé skutečnosti charakteristické pro rok 1967, jež nasvědčovaly tomu, že v tomto roce dozněla vhodná chvíle pro transformaci dosavadních politicko-společenských poměrů.⁴⁴

Zvlášť důležitou událostí se stala veřejná konfrontace mezi zastánci a odpůrci reformu, a to na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů konaného v červnu 1967. Spisovatelský sjezd se změnil v ostrou kritiku nejen oficiální kulturní politiky, ale přímo v odmítavý postoj vůči politice uskutečňované vedením komunistické strany. Jednalo se o zásadní kritické zhodnocení československé státní minulosti. Referáty a vystoupení zejména Milana Kundery, Pavla Kohouta, Antonína Jaroslava Liehma, Ivana Klímy a Ludvíka Vaculíka pobouřily předsednictvo ÚV KSČ natolik, že zavinily odchod celé jeho delegace v čele s tajemníkem ÚV KSČ Jiřím Hendrychem.⁴⁵ Antonín Novotný vyjádřil přání, aby byl sjezd spisovatelů rozeznán a kritikové potrestáni, ovšem vedení KSČ nakonec rozhodlo, aby se delegace vrátila na sjezd. Následoval kritický výstup Hendrycha namířený proti všem, kteří vystoupili s požadavky demokratizace, zrušením cenzury a obnovením buržoazních svobod. Vedení strany administrativně zasáhlo proti kritikům a celému svazu spisovatelů odebráním Literárních novin a realizovala další perzekuční opatření. Administrativní zásahy proti spisovatelům vzbuzovali kritiku i u členů ústředních orgánů KSČ.⁴⁶

⁴³ ŠIK, s. 46–49.

⁴⁴ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1967–1969*, Praha 1993, s. 7–8.

⁴⁵ Spisovatelé vyslovili rovněž nesouhlas s československým stanoviskem k šesti denní arabsko-izraelské válce. KURAL, Václav, MORAVEC, Jan, BENČÍK, Antonín, *Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces*, Praha 1993, s. 20.

⁴⁶ Tamtéž. Rozpory mezi Novotným a kulturní oblastí se neustále stupňovaly. Administrativním nástrojem k řízení kultury sloužilo vytvoření samostatného ministerstva kultury v lednu 1967. V září 1967 se ÚV KSČ zabýval kritickými dozvuky IV. sjezdu spisovatelů, v němž přijal zásahy proti spisovatelům, včetně

Příležitost pro další vyhocení napjatých vztahů mezi Čechy a Slováky zavdala Novotného srpnová návštěva Slovenska při oslavách Matice slovenské. Zde jeho nevhodné a hrubé počínání velice rozhořčilo a zklamalo představitele slovenského národa, jelikož odmítl přijmout dary Matice slovenské a z pozice hlavy státu se zachoval zcela nepřijatelně. Novotného postavení na Slovensku pokleslo natolik, že přestal být respektován a uznáván za prezidenta Slováků. Nejen na Slovensku, ale i v českých zemích, zesílil hlas jeho kritiků vůči jeho projevu v Martině. Již předchozí spory ohledně požadavků na úpravu česko-slovenských vztahů ve státní a stranické oblasti předurčovaly Novotného odmítavé stanovisko vůči Slovensku. Neústupný postoj například zaujal v případě konfliktu o oficiální uznání Bratislavy hlavním městem Slovenska či o pravomoci Slovenské národní rady při rozdělování finančních prostředků krajům. V této souvislosti převládalo mezi Slováky přesvědčení, že hlava státu se záměrně vyhýbá návštěvě Bratislavy a omezuje se pouze na ojedinělé návštěvy Slovenska.⁴⁷

Na podzim roku 1967 před konáním říjnového pléna ÚV KSČ Antonín Novotný vystoupil na poradě vedoucích tajemníků okresních a krajských výborů KSČ a odkazoval na přijatá usnesení XIII. sjezdu, což bylo patrné z jeho projevu: „[...] *strana svou vedoucí úlohu uskutečňuje a musí uskutečňovat ve všech oblastech společenské činnosti [...], zůstane zachován i základní politický systém, který jsme v uplynulých letech socialistické výstavby vytvořili. Tento systém se osvědčil a budeme jej samozřejmě dále zdokonalovat.*“⁴⁸

Na říjnovém plénu ÚV KSČ však vypuklo doposud nejzávažnější střetnutí při projednávání tezí *O postavení a úloze KSČ*. O dosavadní činnosti strany kriticky hovořilo několik členů ústředního výboru, ale bezprostředním podnětem konfliktu se stalo vystoupení prvního tajemníka ÚV KSS Alexandra Dubčeka. Ve svém projevu zdůraznil své připomínky a návrhy k tezím projednávaného dokumentu. Zejména požadoval sebekritické zhodnocení stavu a řízení československé společnosti komunistickou stranou. Odmítal Novotného tvrzení, že všechny chyby a nedostatky způsobily emigranti a „západní ideologická diverze“.⁴⁹ Dále zdůvodnil potřebu vypracovat nový dlouhodobý

vyloučení kritiků z KSČ. Politiku vůči inteligenci a zásahy proti tisku, spisovatelům a kultuře obecně v praxi prováděli dva tajemníci ÚV KSČ Jiří Hendrych a Vladimír Koucký.

⁴⁷ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 21. Srov. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al. s. 25.

⁴⁸ VONDRŮVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, Jan, *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968). Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*, 9/1, Praha, Brno, s. 23–24.

⁴⁹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 21.

program KSČ v souvislosti s probíhající vědecko-technickou revolucí a s tím související potřeby dalšího vývoje československé společnosti. Rovněž hovořil o nutnosti zvýšit pravomoci slovenských stranických i státních orgánů, včetně náležitého řešení národnostních otázek a slovenských zájmů. Především však podal návrh na nové pojetí vedoucí úlohy KSČ, v němž by KSČ neměla nahrazovat v řízení společnosti vládu. V této spojitosti Dubček upozornil na nutnost rozdělení funkcí, zvláště na nejvyšších postech. Nepřímo narážel na vysoké funkce a moc v rukou A. Novotného, jenž současně zastával funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, prezidenta, vrchního velitele armády a lidových milicí. V závěru schůze ÚV KSČ rozhodl přesunout další jednání na prosinec.⁵⁰

Mimo výše uvedené události se 31. října odehrála jedna důležitá okolnost, která vzedmula další vlnu nespokojenosti a kritiky s dosavadním vedením. Již poněkolkáté zhasla ve strahovských vysokoškolských kolejích elektřina a studenti vyšli demonstrovat do ulic směrem k Václavskému náměstí se svíčkami a voláním „chceme světlo!“. Veřejná bezpečnost brutálně zasáhla proti pokojně demonstrujícím studentům a vedení KSČ chystalo administrativní opatření proti strůjčům demonstrace.⁵¹ Nelze opomenout další zdánlivě běžnou shodu náhod, která sehrála úlohu v neprospěch A. Novotného. Po jeho návratu z oslav 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce z Moskvy byl upoután na lůžko ze zdravotních důvodů. Několik nespokojených členů předsednictva a tajemníků ÚV KSČ využilo jeho zdravotní indispozici a shodli se na přesvědčení o neschopnosti další spolupráce s Novotného vedením, které stálo v cestě při řešení krizového stavu. Ve funkcionářských kruzích nyní převládal názor, že situaci v této fázi je možno překonat pouze progresivním řešením. Lze konstatovat, že před prosincovým zasedáním ÚV KSČ již značná část členů předsednictva ÚV KSČ dosáhla přesvědčení o nevyhnutelnosti změny ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ.⁵²

Antonín Novotný ve snaze udržet si pozici a vědom si ohrožení své moci, pozval generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva do Prahy v domnění, že v Moskvě nalezne oporu. Během dvoudenní návštěvy 8.–9. prosince sovětský vůdce hovořil s několika členy komunistického vedení a dospěl k závěru, že rozpory ve vedení

⁵⁰ BENČÍK, Antonín, *Rekviem za pražské jaro*, Praha 1998, s. 18–19. Srov. KURAL, MORAVEC, s. 22; VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 24–31.

⁵¹ BENČÍK, *Rekviem za pražské jaro*, s. 19. Srov. PAŽOUT, Jaroslav, „Chceme světlo! Chceme studovat!“ *Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967*. In: Paměť a dějiny, 2008, č. 1, s. 5–7. Srov. ŠEDIVÝ, Ivan, Němeček, Jan, TŮMA, Oldřich (eds.), *České křižovatky evropských dějin*, Praha 2011, s. 49.

⁵² KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 23.

KSČ jsou mnohem závažnější a že Novotný již není schopen situaci zvrátit. Během svého krátkého pobytu opakovaně zdůrazňoval, že se jedná o vnitřní záležitost strany a nehodlá se do této věci vměšovat, ale navrhl odložit prosincové zasedání ÚV a doporučil především setrvat a důkladně zvážit výměnu ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ.⁵³

Na zasedání ÚV KSČ 11. prosince se Novotného pokus odstranit své odpůrce zcela zhroutil. Dlouhé jednání v několika dnech lze charakterizovat jako jednoznačnou kritiku jeho osoby. Na schůzi vystoupili s ostrým obsahem projevu tajemníci ÚV KSČ Drahomír Kolder, Jiří Hendrych, Štefan Sádovský, Oldřich Černík, Jaromír Dolanský a Alexander Dubček. Překvapením byla rovněž kritická vystoupení Novotného stoupenců tajemníků ÚV Vladimíra Kouckého a Lubomíra Štrougala. A nepochybně kritika blízkého spolupracovníka Jiřího Hendrycha, který se přidal do protinovotnovské skupiny, mimochodem i za předpokladu, že bude navržen za Novotného zástupce. Během diskuse se vyhroutil spor, zda rozdělit nejprve nejvyšší funkce a to okamžitě, nebo o nich rozhodnout až na některém z dalších zasedání a vyhovět doporučením z Moskvy. Novotný měl dle návrhu zůstat prezidentem republiky. Pět členů předsednictva ÚV – Oldřich Černík, Alexander Dubček, Jaromír Dolanský, Jiří Hendrych a Drahomír Kolder – hlasovalo pro rozdělení funkcí na příští prosincové schůzi ÚV KSČ. Dalších pět – Bohuslav Laštovička, Michal Chudík, Bohumil Šimůnek, Josef Lenárt a Antonín Novotný bylo proti tomuto návrhu. Ostrá výměna názorů skončila dohodou, že další plánované zasedání ÚV KSČ se rozdělením nejvyšších funkcí nebude zabývat a přenechá jej na pozdější dobu po pečlivém uvážení.⁵⁴ Poslední moment bezvýchodné situace vzápětí potvrdilo zasedání ÚV KSČ konané 19. prosince. V průběhu diskuse se Antonín Novotný ocitl pod velkým tlakem a rozhodl se dát svou funkci k dispozici. Jeho sdělení přijali všichni členové předsednictva ÚV KSČ a učinili usnesení přerušit schůzi ÚV KSČ až do počátku ledna a do té doby připravit kandidaturu na nového nástupce do čele strany.⁵⁵

⁵³ Brežněv kromě setkání s A. Novotným a celým předsednictvem ÚV KSČ hovořil jednotlivě s J. Hendrychem, J. Dolanským a též s A. Dubčekem. Rozhovor s Dubčekem trval sedm hodin, o čemž svědčila závažnost situace. VONDROVÁ, Jitka, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 4/4, Praha, Brno, s. 69.

⁵⁴ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 10–12.

⁵⁵ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 27.

3 Československo v době Pražského jara 1968

3.1 Lednové plenární zasedání ÚV KSČ a polednový vývoj

Třetího ledna oznámil na obnoveném plenárním zasedání ÚV KSČ v úvodním projevu Antonín Novotný, že se nepodařilo najít místo něho vhodného nástupce a že je na ústředním výboru rozhodnout, kdy a jak dojde k rozdělení prezidentské a nejvyšší stranické funkce. Nabízely se tři možnosti, a to rozhodnout ihned, nebo v březnu či v jinou vhodnou dobu. Novotný se do poslední chvíle snažil oddálit svoje odstoupení z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Rozdělení obou funkcí vyžadovala dle jeho stanoviska daleko hlubší přípravu, což mohlo znamenat odklad dekumulace funkcí na neurčito. Volbu nového šéfa strany stěžovala i skutečnost, že mezi členy vedení nevynikala výrazná osoba, jež by získala naprostou jednotu všech, a obě uskupení rovněž nedisponovala dostatečnou silou, aby prosadila svého kandidáta.⁵⁶ Na schůzi předsednictvo tentýž den přijalo kompromis, že změna proběhne již na tomto zasedání a že první tajemník připraví společně s konzultativní skupinou návrh na svého nástupce. Následující den však Antonín Novotný se svými zastánci přešel do protiútoky, jelikož část členů vystoupila v jeho prospěch. Za této situace se předsednictvo po delší diskusi spolu s konzultativní skupinou shodly na kandidatuře Alexandra Dubčeka. Tento návrh přednesl 5. ledna sám Novotný a členové ústředního výboru v zásadě jednomyslně souhlasili, až na jediný hlas Bedřicha Kozelky. Na místo prvního tajemníka si ÚV KSČ zvolil Alexandra Dubčeka.⁵⁷

Leden 1968 znamenal konec desetileté éry Novotného jako vedoucího představitele strany. Jeho odchod z vrcholné mocenské funkce se stal prvotním úspěchem progresivních sil v ÚV KSČ a otevřel prostor pro možné uskutečnění nezbytných společenských změn. Mezi členy ústředního výboru převažovala relativní spokojenost, jelikož se podařilo vyřešit zásadní spor z kritických prosincových dní o obsazení nejvyšší funkce a sesazení nepopulárního Antonína Novotného. Zdaleka se však nepodařilo zcela porazit jeho politickou linii. Novotný a konzervativci i nadále zůstávali ve funkcích a mohli proces změn aktivně zdržovat. Lednové rozhodnutí v mocenských špičkách KSČ prozatím nezaručovalo prosazení vnitrostranické a společenské demokratizace režimu,

⁵⁶ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 28–30. KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 10–13. VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 40–44. Srov. MĚCHÝŘ, Jan, *Na okraj legendy roku 1968*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 1, 1993, č. 1, s. 14–15.

⁵⁷ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 29.

ale posloužilo jako základ pro vznik širšího celospolečenského pohybu a demokratického procesu.⁵⁸

Nejistou budoucnost dalších dní kolem lednového zasedání znásobila i špatná informovanost o této změně. Společnost dlouho nebyla informována a případné rozpory považovala za obvyklé jevy mezi těmi nejvyššími. První zprávy, které o lednovém zasedání ÚV KSČ obdrželi funkcionáři a řadoví členové KSČ, zněly pouze obecně a v zásadě nic o konfliktu kolem rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka neříkaly. Ústřední výbor přijal na zasedání 5. ledna tajnou rezoluci, v níž se členové ÚV KSČ shodli na tom, že nebudou informovat ani o povaze a závažnosti politického konfliktu a o podrobnostech z lednového jednání, ani o jednotlivých postojích členů stranického vedení.⁵⁹ Prioritou ústředního výboru KSČ se stalo udržení jednoty ve vedení KSČ, byť se tato falešně vytvořená představa o jednotě v členstvu a aparátu, včetně zatajování pravdivých informací, se jevily v blízké budoucnosti jako neudržitelné. Převáželo mínění, že PÚV našlo takové východisko odchodu Novotného, které nevyvolá přehnanou dramatickou reakci. Usnesení obsahovalo i stanovení úkolů pro předsednictvo ÚV KSČ, jenž mělo připravit hodnocení dosavadní činnosti vedoucích ústředních orgánů KSČ a předložit návrh Akčního programu do konání XIV. sjezdu.⁶⁰

Rezoluce lednového zasedání ÚV KSČ z 5. ledna 1968 mimo jiné konstatovala, že plenární zasedání ÚV KSČ v prosinci 1967 a v lednu 1968 přistoupilo k další realizaci linie XIII. sjezdu z roku 1966, který závazně stanovil politickou linii, obsah činnosti strany, úkoly a cíle současného rozvoje ve sféře společnosti, ekonomiky, hospodářství, politiky a ideologie. Současná politika strany měla dle prohlášení klást důraz ve vnitřním vývoji zejména na proces sjednocování a sblížování dělnické třídy, rolnictva a inteligence a samozřejmě o rozvoj a zlepšení vztahů mezi národy republiky, v čemž strana spatřovala zabezpečení stanovených úkolů k dalšímu rozvoji vyspělé socialistické společnosti a jejich zájmů. Proklamace obsahovala i několik slov zdůrazňující zachování pevné jednoty a bratrství se Sovětským svazem, včetně těsné spolupráce mezi KSČ a KSSS, jako základního předpokladu zajištění bezpečnosti a samostatnosti republiky a úspěšného

⁵⁸ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*. s. 12–14. VONDROVÁ, Jitka, *Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha*, Praha 2013, s. 29–31.

⁵⁹ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*. s. 14–15. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 32–35.

⁶⁰ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 29.

budování vyspělé socialistické společnosti.⁶¹ Tyto skutečnosti zrcadlily reálnou situaci po lednovém plénu, kdy se podařilo odstranit odpůrce proreformní části komunistů, ale na druhou stranu chyběla pevná politická koncepce pro nápravu dosavadních chyb a perspektivní cesta v dalším postupu ve směřování Československa. Členská základna ÚV KSČ sestávala jak z konzervativního politického vedení, tak ze silného reformního proudu, jenž dospěl k přesvědčení, že je naléhavé překonat nejisté politické ovzduší lednových změn a zaměřit se na řešení problémů v celé společnosti.⁶²

Československá a mezinárodní veřejnost se dozvěděla o výsledku a konání lednové schůze prostřednictvím krátké zprávy 6. ledna, která stručně informovala o sesazení Antonína Novotného a o nástupu Alexandra Dubčeka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Tato neočekávaná změna v čele KSČ vyvolala řadu otázek, jež zůstávaly neobjasněny. Oficiální zpráva neobsahovala pravdivé zdůvodnění personální změny v nejvyšší stranické funkci, natož podrobné sdělení o příčinách rozporů v mocenském vedení KSČ. Nedostatečné a zamlčované informace umocňovaly ještě vysoce kladné hodnocení Novotného dosavadní činnosti a dosažené úspěchy v době jeho působení v čele strany, což se paradoxně dostávalo do příkrého rozporu s tím, že za tuto oceněnou činnost skončil ve své nejvyšší funkci.⁶³ Tradičně nechyběla proklamace o uplatňování závěrů XIII. sjezdu KSČ z roku 1966 a obvyklé formulace o potřebě změnit vnitřní poměry v KSČ a uplatňování vedoucí úlohy KSČ ve vztahu k mimostranickým organizacím. Jednoduše se dá říci, že omezené prohlášení ÚV KSČ veřejnosti nenapovídalo nic o podstatnějších změnách v celkové politice a vývoji, k nimž by mělo nebo mohlo dojít. Složení předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ zůstalo zachováno ve stávajícím složení až do začátku dubna 1968 a nyní bylo pouze doplněno o několik nových neznámých členů. Většina občanů vzhledem k mlživé informovanosti nerozuměla podstatě a hloubce konfliktu a změnu skrovně chápala jako pouhou výměnu osob v mocenskopolitickém soupeření. Rovněž osoba Alexandra Dubčeka pro většinu obyvatel v Čechách a na Moravě zůstávala do počátku ledna 1968 politicky málo známou postavou. Přesto však zveřejněné formulace vyvolaly mezi obyvateli Československé

⁶¹ Rezoluce lednového zasedání ÚV KSČ, in Pražské jaro 1968, 5. leden 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/105.pdf> [2019-02-11].

⁶² VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 30.

⁶³ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 30.

socialistické republiky palčivé otázky, větší zvědavost po pravdivých informacích a pochopitelně vzbuzovaly nedůvěru.⁶⁴

Změna ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ a snaha utlumit potlačované rozpory pozvolna pozitivně vzedmuly pohyb ve společnosti, která se chtěla dozvědět bezprostředně po lednové změně více podrobností o vyvstalé situaci a o jejich skutečných příčinách. Kritické ohlasy ohledně předkládaných informací a politické minulosti zaznívaly nejprve v kruhu inteligence a rovněž v nižších člancích organizační struktury KSČ. Tyto tendence se postupně objevovaly na přelomu ledna a února v rozhlasu, televizi, ve vědeckých ústavech i na vysokých školách. Například aktiv vysokoškolských studentů vystoupil s požadavkem na odstoupení Novotného z funkce prezidenta i člena PÚV KSČ.⁶⁵ Aparát KSČ se přirozeně snažil projevy nespokojenosti utajit, zejména z obavy o oslabení pozice komunistické strany. Již 11. ledna zaslali spisovatelé vedení KSČ dopis, v němž požadovali navrácení Literárních novin a zvolení Jana Procházky předsedou Svazu československých spisovatelů. Vedení KSČ navrhlo kompromisní řešení, že místo Literárních novin by mohl jako tiskový orgán spisovatelského svazu vycházet nový týdeník Literární listy. Požadavek na kandidaturu Jana Procházky na předsedu svazu však schválen nebyl. Přijatelný návrh pro obě strany 18. února sdělili představitelům svazu Janu Drdovi a Eduardu Goldstückerovi aj. tajemník ÚV Jiří Hendrych, ministr kultury a informací Karel Hoffmann a šéfredaktor Rudého práva Oldřich Švestka.⁶⁶

Průlom v lednových nejistých záměrech a dezinformacích vytvořil článek ministra vodního a lesního hospodářství Josefa Smrkovského s názvem *Oč dnes jde?* zveřejněný v deníku Práce 21. ledna, v němž autor svými slovy vybízel k zamyšlení a vysvětloval, co vlastně výměna na nejvyšší funkci znamená, a interpretoval její smysl v daleko širším pojetí.⁶⁷ Autor dále vybízel k tomu, aby občané začali aktivně přemýšlet nejen o problémech v hospodářské a ekonomické sféře, ale i v oblasti politiky, strany, státní

⁶⁴ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 30–31. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 31–32.

⁶⁵ První schůze pod Dubčkovým vedením se konala 16. ledna, přičemž se mu podařilo odvolat dva kritizované funkcionáře – Miroslava Mamulu z funkce vedoucího státně administrativního oddělení a Františka Havlíčka z funkce vedoucího ideologického oddělení. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 86. Srov. ŠIK, s. 169. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 34–35.

⁶⁶ Do funkce předsedy spisovatelského svazu vedení KSČ doporučilo prof. Eduarda Goldstückera, jenž se jím stal 24. ledna 1968. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 35. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 32.

⁶⁷ Článek ministra lesního a vodního hospodářství Josefa Smrkovského *Oč dnes jde?*, uveřejněný v deníku Práce. In: *Pražské jaro 1968*, 21. leden 1968 <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/121.pdf> [2019–02–11].

správy a všeobecně o celospolečenském životě. Důrazně upozorňoval, že je zcela nezbytné napravit nedostatky minulé i přítomné a úspěšné budování socialistické společnosti nelze bez demokratických principů a zásad: „[...] *Administrativa musí být vykonavatelem a pomocníkem politické vůle lidu, národa, strany – ne obráceně!* [...] *Jde o to, aby celý národ se znovu vzchopil k velkému rozmachu všech tvůrčích sil, k rekonstrukci, rozvoji a výstavbě svého socialistického lidového státu, naší Československé socialistické republiky.*“⁶⁸

Další zábranu tichosti o smyslu lednového pléna prolomil článek v Rudém právu s názvem *Čas živé účasti* od člena ÚV KSČ Václava Slavíka, v němž autor zdůraznil, že bez dostatečných informací o problémech strany a společnosti nemohou všichni občané a komunisté vyjádřit svůj názor a spoluúčastnit se aktivně na důsledném řešení každodenních problémů, malých i velkých, a dalších záležitostí země, z čehož vyplývá zásadní požadavek na demokratizaci veřejného života, bez něhož není možné mobilizovat všechny síly pro rozvoj a budování vyspělé socialistické společnosti. Upozornil dále na nezbytnost vzájemné a rovnoprávné spolupráce všech progresivních sil.⁶⁹ V krátké době následovaly další články od různých autorů – například znovu od J. Smrkovského – *Jak nyní dál*, Zdeňka Mlynáře – *Naše politická soustava a dělba moci* a dalších, jejichž interpretaci lze charakterizovat jako pohled na počínající první reformní kroky a jejich další rozvíjení.⁷⁰

Nelze opominout v krátkosti podstatnou odezvu závěru z lednového zasedání ústředního výboru u vedoucích představitelů KSSS. Alexander Dubček po zvolení prvním tajemníkem ÚV KSČ obdržel blahopřejný telegram od generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva, jehož obsah pro něho nebyl až takovým překvapením, jelikož po skončeném plénu se společně s Antonínem Novotným dostavil na velvyslanectví a zatelefonovali samotnému Brežněvovi, aby mu podali zprávu o přijatém výsledku. Sesazení Antonína Novotného a volba Dubčeka znamenala pro sovětskou stranu poněkud nečekanou konsternaci z hlediska rychlosti s jakou se dekulace nejvyšších funkcí uskutečnila, včetně překvapující jednomyslné volby. Vůdce KSSS po

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 21.

⁷⁰ Článek ministra vodního a lesního hospodářství Josefa Smrkovského *Jak nyní dál*, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: *Pražské jaro 1968*, 9. února 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/209.pdf> [2019-02-13]. Článek Zdeňka Mlynáře *Naše politická soustava a dělba moci*, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: *Pražské jaro 1968*, 13. února 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/213.pdf> [2019-02-11].

prosincové návštěvě Prahy roku 1967 svým stanoviskem zasahovat, co nejméně do vnitřních záležitostí KSČ dal volný průchod opozici proti Novotnému, který již nepředstavoval ve své oslabené pozici vhodného vykonavatele moskevské režie.⁷¹ Jak ve své knize uvádí Zdeněk Mlynář: „[...] v Kremlu docela určitě vycházeli z toho, že v předsednictvu ÚV KSČ zůstane oněch pět členů, kteří stojí proti Novotnému. S výjimkou Dolanského, který už byl příliš starý, musel tedy na Novotného místo zasednout jeden ze zbývajících čtyř: zda to bude Dubček, Hendrych, Černík, nebo Kolder – to už opravdu přenechali ‚suverénní‘ KSČ (navíc Kolder nebyl příliš pravděpodobný, takže šlo o tři kandidáty).“⁷² Sovětské vedení se snažilo udržet lednový kompromis v přijatelných mezích, neboť předpokládalo, že lednová změna zajistí i v budoucnu pozici Československa jako stabilního sovětského satelitu a že nepřeroste v odklon od dosavadní politiky.⁷³

Lednové události v Československu neušly pozornosti v zahraničně politických kruzích. O závěrečném komuniké ÚV KSČ a zvolení A. Dubčeka byly večer 5. ledna informováni českoslovenští tituláři v zahraničí, aby podali informaci vedoucím představitelům bratrských stran. Tisk evropských socialistických zemí uveřejnil ve značné úpravě podrobné zprávy ČTK o plenárním zasedání i životopis Alexandra Dubčeka. Někteří funkcionáři ÚV MSDS a maďarského MZV kladně hodnotili prodiskutování forem a metody práce strany. Rovněž vyjádřili pozitivní ohlas, že plénum ÚV KSČ ocenilo dosavadní práci Novotného. Příznivý postoj dále zaujaly Jugoslávie, Bulharsko a Rumunsko. Tisk spřátelených bratrských stran o vystřídání v nejvyšší stranické funkci informoval všeobecně poměrně kladnými komentáři.⁷⁴ Poněkud nepříznivý ohlas zazněl od vedoucího představitele Sjednocené socialistické strany Německa (SED) Waltera Ulbrichta a vůdce Polské sjednocené dělnické strany (PSDS) Władysława Gomułky, které znepokojovala volba Alexandra Dubčeka, o němž toho příliš nevěděli. Kritizovali i průběh zasedání ústředního výboru a ostrou kritiku minulé „novotnovské“ politiky a znepokojovaly je názory Oty Šika.⁷⁵

Nezbytné je rovněž ve stručnosti poznamenat reakci na výsledek lednové schůze v Komunistické straně Slovenska. Rozhodnutí pléna ÚV KSČ a zvolení Alexandra

⁷¹ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 86.

⁷² MLYNÁŘ, s. 105–106.

⁷³ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 38.

⁷⁴ VONDROVÁ, MORAVEC, NAVRÁTIL, s. 48–49.

⁷⁵ Tamtéž, s. 48–50.

Dubčeka se na Slovensku těšilo značné přízni. Sdělovací prostředky obdržely instrukce, aby se vyhnuly přehnané chvále a referovaly slovenské veřejnosti o této události hlavně věcně, bez zbytečné patetičnosti. Za těchto okolností vyvstala otázka možného kandidáta místo A. Dubčeka na funkci prvního tajemníka ÚV KSS. Mezi členy KSS převládala v zásadě jednomyslná volba pro Vasila Biľaka, jehož kandidatura se zdála nejpravděpodobnější a žádný jiný kandidát nebyl ani navržen. Vcelku lze konstatovat, že slovenská veřejnost vřele přivítala rozhodnutí pléna o rozdělení funkcí a s tím i fakt, že se prvním tajemníkem ÚV KSČ v historii strany stal Slovák. Tato jeho nová významná pozice v čele strany ovšem skýtala zprvu nelehký úkol, čehož si i jeho slovenští přátelé byli vědomi, a vyslovili mu potřebnou podporu a případnou pomoc. KSS mimo jiné avizovala na nutnost upevňovat vztahy a spolupráci mezi Čechy a Slováky.⁷⁶

Pokud jde o čelní funkci v ústředním výboru Komunistické strany Slovenska, dne 22. ledna se uskutečnilo zasedání ÚV KSS, které schválilo kandidaturu Vasila Biľaka do čela strany. Na jednání zazněla téměř od všech členů kritika na osobu Antonína Novotného, jednak za metody jeho práce a za odmítavý postoj vůči slovenským zájmům a problémům. Ze strany slovenských místních a okresních stranických organizací dominovaly názory, že již v rámci lednového pléna mělo dojít k Novotného odvolání z předsednictva ÚV KSČ. Ve slovenské veřejnosti a mezi komunisty zazněla kritika chování J. Lenárta a M. Chudíka.⁷⁷

Dne 10. ledna obdržel A. Dubček od sovětského velvyslance Červoněnka pozvání od Brežněva na oficiální návštěvu do Moskvy, která se měla uskutečnit 29. a 30. ledna. První tajemník ÚV KSČ si připravoval proslov na tuto příležitost a chtěl porovnat názory na současné otázky s představiteli ostatních států sovětského bloku, zejména Maďarska a Polska. Vzápětí se mu ozval János Kádár, šéf maďarských komunistů. Navrhl Dubčekovi setkání, k němuž došlo 20. ledna poblíž Nových Zámků na jižním Slovensku. Jednalo se o neformální schůzku bez jiných funkcionářů a tlumočnicků. Oba čelní představitelé komunistických stran se navzájem informovali o vnitřní situaci v jejich zemích a zdálo se, že J. Kádár velice zajímá o plány prvního tajemníka ÚV KSČ.⁷⁸

⁷⁶ VONDRŮVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 86–89.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ DUBČEK, Alexander, *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, Praha 1993, s. 143–145. Po návratu z Moskvy čekalo Dubčeka další pozvání na setkání s Kádárem, ke kterému došlo 4. února v Komárně. Na druhé schůzce se již Kádár podrobněji vyptával na reformní plány československého vedení. Současně navrhl podobné setkání i W. Gomuška, s nímž se A. Dubček sešel 7. února v Ostravě.

Poslední lednové dny strávil Alexandr Dubček na pozvání ÚV KSSS v Moskvě, konkrétně ve dnech 29.–30. ledna. Během svého pobytu vedl rozhovory s L. I. Brežněvem a Nikolajem Viktorovičem Podgorným. Podle záznamu si v průběhu jednání vyměnili názory v otázkách mezinárodní politiky, mezinárodního komunistického hnutí a rovněž se zaměřili na projednávání aktuálních vnitropolitických záležitostí ve svých zemích. A. Dubček svými slovy mezi oběma bratrskými stranami potvrdil názorovou jednotu ve všech zásadních otázkách a podobná setkání pokládal za významná a prospěšná, neboť přispívají k prohlubování a upevňování vzájemné spolupráce a jednoty, k objasnění různých stanovisek a k pochopení při postupu řešení jednotlivých otázek.⁷⁹ V další části schůze první tajemník ÚV KSČ rozvinul některá usnesení lednového pléna ústředního výboru KSČ. Zejména hovořil o přijatých závěrech ohledně vztahů se Sovětským svazem a s KSSS. Zdůraznil stanovisko a ujistil vedoucí sovětské představitel, že změna na funkci prvního tajemníka v žádném případě neohrozí bratrské přátelství a spojenecký svazek se SSSR a v této souvislosti vyvrátil jakékoliv pochybnosti a některé domněnky rozporných ohlasů bratrských socialistických zemí, že lednové události v Československu by mohly směřovat k náhlému obratu a zeslabení vzájemné důvěry a spojení zemí sovětského bloku.⁸⁰

Dále ve svém výkladu referoval o vnitropolitické situaci v naší zemi. Konstatoval, že ve vnitřních poměrech Československa vznikly nové skutečnosti, které staví komunistickou stranu před řešení nových úkolů. Pochopitelně poznamenal, že při řešení tohoto stavu se bude vycházet i nadále v souladu se zachováním vedoucí úlohy strany. Ovšem upozornil, že je zapotřebí vzít na pozornost a probrat kritické názory stranického aktivu. Především se jednalo o prohloubení a rozvoj vnitrostranické demokracie při zachování zásady demokratického centralismu a o vytvoření prostoru pro práci komunistů ve vládě, v ministerstvech, národních výborech, ve společenských organizacích atd. Naznačil realizaci těchto úkolů stanovených na březnovém plénumu a zmínil záměr vytvořit příznivé podmínky a koordinaci všech článků řídicího systému, aby se všichni členové ústředního výboru mohli podílet na řešení závažných otázek. Hlásal nutnost napravit vztahy strany s inteligencí a zlepšit práci mezi mládeží a další úkoly, před nimiž

⁷⁹ Národní archiv Praha (dále jen NA), fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 61, a. j. 68, bod schůze 13, Informace o rozhovorech soudruha A. Dubčeka v Moskvě, příloha III, *Záznam z pobytu soudruha A. Dubčeka v Moskvě ve dnech 29.–30. ledna 1968*, f. 4 (s. 1). Za poskytnutí materiálů z Národního archivu autorka děkuje Lukáši Novotnému.

⁸⁰ Tamtéž, ff. 4–5 (s. 1–2).

československá společnost stanula. V závěru projevu pozval delegaci ÚV KSSS na zasedání ÚV KSČ při oslavách 20. výročí Února 1948.⁸¹

Brežněv vyjádřil při této příležitosti plnou podporu ÚV KSSS Dubčekovi při řešení vnitropolitických a vnitrostranických problémů. Dále zhodnotil vnitropolitickou situaci v Sovětském svazu a pronesl několik slov k zahraniční politice socialistických přátelených zemí. Posléze dne 31. ledna uspořádalo politbyro ÚV KSSS slavnostní oběd na počest prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka. Souhrnně lze říci, že na základě tohoto dokumentu Dubčkova lednová návštěva v Moskvě proběhla v přátelském přijetí a potvrdila stanovisko i nadále rozvíjet vzájemnou spolupráci a posilovat přátelství mezi Sovětským svazem a Československem.⁸²

Konec ledna a přelom února se ve vnitřních poměrech i nadále nesl v atmosféře vzrůstajícího napětí mezi progresivními a konzervativními proudy a diskusemi kolem jednání prosincového a lednového ústředního výboru. Významnou iniciativou, jež přispěla k dalšímu pootevření reformním myšlenkám a k diskusi o politických změnách k široké veřejnosti, se stalo setkání skupiny starších členů KSČ – Františka Kriegla, Františka Vodsloně, Jaromíra Dolanského, Josefa Smrkovského, Eduarda Goldstückera, Marie Švermové aj. A. Dubčekovi zaslali dopis, v němž žádali zpřístupnit podrobnosti z říjnového, prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ, a také vyslovili požadavek vytvořit příznivé ovzduší důvěry, v němž každý komunista může vyslovit svůj názor, bez něhož není možné spoluúčastnit se na řešení vnitřního dění strany a nést za ně spoluodpovědnost.⁸³

Již začátkem února pronesl A. Dubček ve svém prvním veřejném vystoupení v nové funkci při příležitosti VII. sjezdu Jednotných zemědělských družstev krátký proslov, v němž hovořil o nových úkolech, před kterými se československá společnost nachází a jež musí neprodleně řešit. Vyzýval k hlubšímu zamyšlení nad současným stavem a jak nejlépe přispět k rychlejšímu socialistickému rozvoji v zemi v době

⁸¹ Tamtéž, ff. 6–7 (s. 3–4).

⁸² Na obědě byli přítomni členové a kandidáti politického byra a tajemníci ÚV KSSS. Dubček společně s Brežněvem pronesl krátké proslovy zahrnující tradiční proklamace o utužování vzájemné spolupráce a bratrského přátelství. Tamtéž, ff. 9–14 (s. 6–10, s. 11).

⁸³ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce*, s. 35. Dopis uveřejnil deník Práce. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 38. Záznam televizního rozhovoru šéfredaktora Televizních novin Československé televize Kamila Wintra s předsedou Svazu československých spisovatelů Eduardem Goldstückrem. In: Pražské jaro 1968, 4. únor 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/204.pdf> [2019–02–12]. Rozhovor vyvolal mezi veřejností vlnu pobouření, jelikož v něm Goldstücker hovořil o tom, že vedení KSČ dostatečně neinformovalo o průběhu zasedání v prosinci a v lednu.

prudkého nástupu vědecko-technické revoluce a z toho vyplývající nové úlohy vědy, kultury a ekonomiky. Základem pro řešení oněch požadavků současné etapy označil za klíčové rozvoj socialistické demokracie, aktivizaci a sjednocování společenských sil ve všech oblastech společenského života. Jeho řeč měla velmi příznivý ohlas a řadila se obsahem mezi proslovy, které přispívaly k demokratizaci společnosti a zainteresovanosti obyvatel republiky na veřejném dění, a pak zejména vytvářela nádech nového kurzu politiky.⁸⁴

Dne 19. února předložila řídicí komise předsednictvu ÚV KSČ návrh Akčního programu (AP). Nutno podotknout, že řídicí skupina podala koncept AP ke schválení ještě v době před oslavami 20. výročí Února 1948 a před příjezdem delegací ÚV KSSS a dalších komunistických stran socialistických zemí. Vzhledem k rozsáhlému obsahu, vážnosti problémů a relativně krátkého času vypracování tohoto dokumentu, se na vypracování podílel široký okruh pracovníků z nejrůznějších oborů. PÚV schválilo nástin obsahu Akčního programu a zadalo několik úkolů, aby se do dalšího zpracování více zapojili členové a kandidáti ÚV KSČ a aby zajistili ve sdělovacích prostředcích a stranickém tiskovém orgánu propagandistické články pro připravovaný Akční program mezi širokou veřejností a „*aby do veřejnosti včas a správně tyto myšlenky vstupovaly jako programové myšlenky a zásadní politická stanoviska strany, aby touto cestou byla upevněna iniciativa ústředního výboru KSČ při řešení dozrálých společenských problémů*“.⁸⁵ Předložený Akční program měl vycházet z podoby programového prohlášení, jehož smysl nespočíval v konkretizování jednotlivých úkolů příslušným organizacím, nýbrž ve formulování politického směru s cílem rozvinout celospolečenskou aktivitu, jednotu a iniciativu k realizování nové politické linie.⁸⁶

V průběhu diskuse předsednictva vyvstala řada rozporuplných otázek ve vztahu k hodnocení minulosti, kdy se ukázalo nevyhnutelností otevřeně a sebekriticky hovořit o minulých deformacích systému a objektivně zhodnotit, jak pozitivní dosažené výsledky práce strany, tak na straně druhé připustit i negativní důsledky minulé činnosti. Tento přístup znamenal zvláště důležitý krok k otevřenému a pravdivému vysvětlení a prodiskutování nedostatků nejen uplynulého období, nýbrž i současných poměrů, kdy si

⁸⁴ Záznam projevu Alexandra Dubčeka na VII. sjezdu Jednotných zemědělských družstev. In: Pražské jaro 1968, 1. únor 1968, online: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/201.pdf> [2019-02-12].

⁸⁵ Usnesení 59. schůze předsednictva ústředního výboru KSČ k návrhu Akčního programu KSČ. In: Pražské jaro 1968, 19. únor 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/219.pdf> [2019-02-13]. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 47–48. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 41.

⁸⁶ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 46.

společnost žádala odpovědi na příčiny vleklých obtíží. Někteří členové jako například Josef Špaček vyslovil kritiku kolem XIII. sjezdu strany, že již na něm došlo k řadě nepřesností, a také požadoval blíže formulovat otázky specifické cesty v Československu. Drahomír Kolder doporučil v otázkách minulosti vrátit se ještě dále za XIII. sjezd. Proces demokratizace obzvláště vyžadoval dodržet a respektovat zásadní předpoklady pro jeho zdárný průběh a s tím nezatajovat zvláště podstatné informace veřejnosti. Vedení KSČ očekávalo, že Akční program vyvolá mezi lidmi příznivý ohlas a že případné odtajnění nedostatků a chyb neponese negativní dopad na jeho realizaci a na zájmy strany.⁸⁷ Celkově lze konstatovat, že na jednání předsednictva 19. února nedošlo k výrazné názorové diferencii k projednávanému dokumentu, ale naopak většina diskutujících projevila jednotu názorů a pojetí programu hodnotila v zásadě jako velmi dobré.⁸⁸

První nástin Akčního programu otevřel dveře k všestranné demokratizaci společnosti a rovněž k hospodářské reformě, ale bylo nutné získat pro něj masivnější podporu veřejnosti a rovněž překonat možný odpor mezi konzervativními a progresivními členy strany tím, že se stranické vedení pokusí získat co nejvíce členů a kandidátů ÚV KSČ pro jeho další zpracování. Pro stabilizaci tohoto stavu se ukázaly důležité oslavy 20. výročí oslav převzetí moci komunisty. Dubček ve slavnostním projevu při této příležitosti hovořil o nezbytné podpoře veškerého lidu, vytyčil první úpravy politické reformy a ekonomických přeměn. Jako výchozí bod, od něhož se má začít, označil politickou oblast, jež podle jeho názoru vyžadovala zásadní obrat a nápravy.⁸⁹ Zvláště zapůsobila jeho slova o změně v uplatňování vedoucí úlohy strany ve společnosti, jež by respektovala základní občanská práva ve všech sférách společenského života. Dále prohlásil, že je třeba provést důkladné korektury v politické oblasti ve vztahu k mladé generaci, jíž je nutno vytvořit prostor pro vlastní iniciativu a zájmy. Podobně se vyslovil o záměrech v oblasti národnostní politiky a v kulturní sféře, zejména připustit větší uvolnění v tvorbě kulturních a vědeckých pracovníků, a v neposlední řadě také padla

⁸⁷ Konečné znění návrhu Akčního programu mělo předsednictvo ÚV KSČ projednat v týdnu od 11.–16. března 1968. Předsednictvo schválilo doplňující řídicí skupinu pro přípravu dokumentů pro jednání březnového pléna. První skupina s A. Dubčekem a V. Biřákem měla připravit další připomínky k AP a druhá skupina s J. Borůvkou a J. Pillerem měla za úkol přichystat vnitrostranické otázky.

⁸⁸ Již 16. února podal zástupce ideologického oddělení ÚV KSČ Jan Šimek informace o připravovaném Akčním programu sovětskému velvyslanectví. V rozhovoru se sovětským diplomatem – 1. tajemníkem velvyslanectví SSSR I. A. Čerkasovem, se dotkl řady připomínek souvisejících s hlavními zásadami programu. J. Šimka kategoricky rozhořčily některé hlavní myšlenky, které označil za „revizionistické a že zásadně odporují kritériím a hodnocením, která KSČ přijala dříve“. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 95–96.

⁸⁹ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 48–50.

slova o požadavku rehabilitace obětí perzekuce.⁹⁰ Představil návrh Akčního programu pro nejbližší období, do příprav XIV. sjezdu KSČ, jako hlavního nástroje pro uplatnění závěrů lednového pléna ústředního výboru. Program označil za hlavní prostředek, který měl umožnit cestu k vnitrostranické demokracii a poskytnout všem občanům, členům i funkcionářům strany možnost zapojení se do tvorby a uskutečňování politiky strany a spoluúčastnit se na společenském dění. Podotknul, že AP nebude určovat konkrétní postup jednotlivých článků společenských orgánů, nýbrž otevře prostor, aby si veškeré společenské instituce a organizace samy formulovaly svoje konkrétní úlohy. Vskutku se jednalo svým obsahem o významný projev, jenž se nesl v souladu se zněním projednávaného návrhu Akčního programu a měl vzedmout aktivizaci a jednotu „všech pokrokových sil“ Československé socialistické republiky.⁹¹

Po oslavách vítězného února 29. února předložil A. Novotný připomínky k návrhu Akčního programu, v nichž dal zjevně najevo svůj zpátečnický pohled a konzervativní politické myšlení. Výslovně nesouhlasil s uzákoněním soukromého podnikání a další podporou pro soukromé hospodaření v zemědělství, což považoval za „politicky nebezpečné“. Kritické stanovisko v programu zaujal i k bodu v oblasti politického systému, v němž požadoval především důrazněji formulovat vedoucí úlohu KSČ v otázkách společenského vývoje. Vyjádřil připomínku, že v zahraniční politice, konkrétně ve vztahu k Sovětskému svazu a k dalším socialistickým zemím, je potřeba přesněji vytyčit hlavní programové cíle, jelikož spolupráce a přátelství s KSSS tvořily základní rámec mezinárodní orientace.⁹²

Koncem února začaly sdělovací prostředky stále otevřeněji informovat obyvatelstvo nejen o minulosti, ale také o současných událostech. Vlna lednové kritiky přesáhla jakési pomezí, kdy se již neomezovala pouze na posuzování minulé činnosti práce komunistické strany, ale vznášela na politickou scénu i mezi veřejnost zcela nové otázky, které se vztahovaly k politickému systému jako celku. V nejrůznějších diskusích přibývaly stále kritičtější hlasy směřované jak k minulé politice, tak zároveň k aktuální nedostatečné informovanosti o rozporech v nejvyšších mocenských špičkách. K tomuto pohybu napomohly projevy a některé již výše zmiňované články některých

⁹⁰ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 41–43. Srov. VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 57–61, 79–89.

⁹¹ VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 79–85.

⁹² Srov. tamtéž, s. 107–108. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 42.

komunistických funkcionářů, kteří interpretovali lednové zasedání ÚV KSČ jako popud k všeobecné demokratizaci společenského života a politického systému.⁹³

Souhrnně lze konstatovat, že v lednu a v únoru se pozvolna rozvíjela „revoluční reforma“, která se však v počátku odrážela nejprve ve vyšších grémiích KSČ, k čemuž mimo jiné přispěla i příprava Akčního programu, jehož základní myšlenkou byla demokratizace celého společenského systému, respektive zejména rozvoj socialistické demokracie. Pro uskutečnění záměrů progresivních sil v mocenském vedení KSČ musel nastat čínorodý pohyb mezi všemi vrstvami obyvatel, které by projevíly intenzivní zájem naplno se účastnit transformace režimu. Na základě minulých zkušeností, kdy lidé často slychávali od nejvyššího vedení nespílitelné sliby, obvyklé fráze, aniž by posléze skutečně došlo k viditelnému obratu či reálným změnám, dávali najevo jistou zdrženlivost a zčásti netečnost na politickém dění. Na jaře roku 1968, především na rozmezí února a března, se podnětem k výrazně silnému společenskému pohybu stala masová aktivita hromadných sdělovacích prostředků, k čemuž obzvláště poskytl vhodnou příležitost spád událostí již koncem února a následně v měsíci březnu.⁹⁴

3.2 Politicko-společenská situace v březnu roku 1968

Na počátku března zahájily proreformní síly KSČ další etapu k prosazení reformy navrhované v podobě Akčního programu, jenž vytvářel mezi konzervativními a progresivními členy stále větší diferenciaci. Rozvíjela se nová fáze, kterou lze charakterizovat jako boj v mocenskopolitickém vedení za lednovou změnu a její cílové dovršení.⁹⁵ Již 1. března uveřejnil týdeník Svazu československých spisovatelů Literární listy rozhovor redaktora švýcarského listu *Gazette de Lausanne* s Antonínem Jaroslavem Liehmem s názvem *Klidná revoluce v Československu*. Nutno dodat, že se tak stalo ještě v době platnosti cenzury. V rozhovoru A. J. Liehm sdělil, že je zapotřebí co nejdříve demokratizovat stranu a posléze zavést demokratické zásady do celého veřejného života a do existujících institucí a dosáhnout „skutečného demokratického socialistického státu“.⁹⁶

⁹³ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 20–26.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 54.

⁹⁶ Rozhovor redaktora švýcarského listu *Gazette de Lausanne* s Antonínem J. Liehmem, nazvaný *Klidná revoluce v Československu*, převzatý týdeníkem *Literární listy*. In: *Pražské jaro 1968*, 1. březen 1968,

Od 1. do 5. března pobýval v Československu na poradě redaktorů šesti socialistických zemí sovětský novinář Moskovskij. Během této krátké doby vedl rozhovory s několika československými činiteli o situaci v zemi a o tom, co z těchto diskusí zjistil, považoval za povinnost informovat ÚV KSSS. V rozhovoru s šéfredaktorem Rudého práva Švestkou se dozvěděl, že situace v Československu je nyní velice složitá. Švestka oznámil, že redakce Rudého práva připravila ke zveřejnění pět programových článků o nejbližších úkolech ÚV KSČ.⁹⁷ Články před zveřejněním muselo nejprve schválit předsednictvo ÚV KSČ. Všechny články povolil uveřejnit jako první sekretariát, který je však nedoporučil posílat předsednictvu ÚV KSČ vzhledem k tomu, že nebylo zcela jednotné a mohlo by zdržovat jejich vydání. Situace vyžadovala, aby tisk interpretoval názory strany na otázky ekonomiky, ideologie, kultury a mezinárodních vztahů okamžitě. Rudé právo začalo 3. března tyto články publikovat. Švestka prohlásil, že tvůrčí inteligence ovládla rozhlas a televizi a využívá je proti vedení. Ve vystoupeních tvůrčí inteligence v tisku, v rozhlase a televizi vyvstávala otázka, zda se orientovat na Sovětský svaz nebo na Západ. Z těchto projevů spisovatelů a uměleckých pracovníků lze říci, že zastávali orientaci na Západ. I při tomto konstatování je třeba podotknout, že nebylo jednostranné a v ostatních ideologických institucích nepřevládala bezpodmínečná názorová jednota. Švestka dále hovořil například se zástupcem vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ Miroslavem Müllerem či ředitelem nakladatelství SČSP Jiřím Plachetkou. V závěru zprávy Moskovskij oznámil, že redaktor Rudého práva Švestka mu sdělil nepatrné zklamání z toho, že redakce Rudého práva dvakrát pozvala dva sovětské diplomaty v Československu – Červoněnka a Udalcova – na společnou návštěvu a oba ji odmítli. Švestka konstatoval, že „*máme také své zásady a třetí pozvání už nebude následovat*“.⁹⁸

Za této situace, která panovala v zemi poslední dva polednové měsíce a mezi nejvyššími špičkami, pochopila reformní část komunistů ve vedení KSČ, že je nezbytné si neprodleně naklonit většinu stranického vedení a rovněž československou společnost pro závěry lednového zasedání ÚV KSČ a připravovanou reformu, a začala uvažovat o změně cenzurní praxe, bez které nebylo možné poskytnout podrobné informace a

<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/301.pdf> [2019-02-16]. Dne 5. března 1968 uveřejnil deník Práce rozhovor šéfredaktora deníku Práce Ladislava Velenského s ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV Otou Šikem s názvem *O pravdě v ekonomice i politice a skutečných zájmech pracujících*. <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/305.pdf> [2019-02-16].

⁹⁷ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 103–106.

⁹⁸ Tamtéž, s. 106.

interpretaci důležitých událostí široké společnosti včetně většiny členů komunistické strany a přesvědčit je k jednomyslnému souhlasu a ráznější angažovanosti v souladu se záměry reformních činitelů ve straně.⁹⁹ Doposud novináře a spisovatele omezovala v jejich tvorbě předběžná cenzura, proti níž kriticky vystupovali a nesouhlasili s tiskovým zákonem. Pod vlivem těchto okolností předsednictvo ÚV KSČ přehodnotilo úlohu a pravomoci Ústřední publikační správy a všeobecně informační politiky, a rozhodlo 4. března zrušit dosavadní systém cenzury a novelizovat tiskový zákon. Tento akt pochopitelně ihned využily sdělovací prostředky, které zanedlouho přicházely s dosud zakazovanými tématy a tabuizovanými názory.¹⁰⁰

Dne 4. března se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, které projednávalo návrh ze dne 29. února na požadavek podrobnějších informací PÚV KSČ o průběhu a výsledcích jednání prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ. Sílily žádosti v širokém okruhu členů strany na obsírnější seznámení se závěry pléna ÚV a požadavek prohloubit informovanost o jednáních rovněž požadovaly organizace strany. Na základě předloženého návrhu PÚV souhlasilo s poskytnutím obsáhlejších informací o průběhu a závěrů předchozích dvou zasedání ústředního výboru a uložilo Jiřímu Hendrychovi za úkol zajistit detailní zprávy pro vnitrostranickou potřebu před uskutečněním okresních konferencí KSČ pro potřeby základních organizací okresních a krajských výborů strany a ÚV KSS.¹⁰¹

⁹⁹ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 56–57.

¹⁰⁰ Zpráva ze schůze předsednictva ústředního výboru KSČ s informací o změně pravomocí Ústřední publikační správy. In: Pražské jaro 1968, 6. březen 1968, online <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/306.pdf> [2019–02–22]. Předsednictvo ÚV KSČ na základě návrhu J. Hendrycha zrušilo usnesení ze srpna roku 1966, které koncipovalo orgány Ústřední publikační správy jako své pomocníky při ideovém řízení tisku a ukládalo jí úkoly, které ze zákona nevyplývaly. Zrušení tohoto usnesení v zásadě znamenalo, že Ústřední publikační správa dodržovala doslovné znění zákona. Zároveň předsednictvo doporučilo předsedovi vlády, aby vláda pověřila odpovědností za Ústřední publikační správu jiného člena než ministra vnitra. PÚV dále doporučilo ministrovi kultury a informací, aby ve spolupráci se Svazem novinářů předložil připomínky k tiskovému zákonu a k jeho novelizaci. Současně vedení KSČ pověřilo odpovědností za úsek ideologické práce Josefa Špačka a odvolalo J. Hendrycha. Čestmír Císař byl jmenován vedoucím oddělení kultury. Srov. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 56–57. Na počátku února byl do čela ideologického oddělení ÚV KSČ místo Františka Havlíčka jmenován Jaroslav Kozel. Personální změny uskutečněné počátkem března uvolnily napětí mezi spisovateli a aparátem ÚV KSČ, neboť odešly zkompromitované osoby (V. Koucký či J. Hendrych), které prováděly represivní zásahy v oblasti kultury, školství a vědy. MERVART, Jan, *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010, s. 289.

¹⁰¹ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 63, a. j. 70, bod schůze 15, 4. března 1968, *Návrh podrobnější informace předsednictva ÚV KSČ o průběhu a výsledcích jednání prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ*, ff. 32–33. Srov. VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 115–129.

Oslabení pozice A. Novotného a jeho konzervativních přívrženců poskytla zdánlivě neškodná událost, pro níž se vžilo pojmenování Šejnova aféra, jež počátkem března nově rozvířila politickou situaci v zemi a z této kauzy se záhy stala osudová záležitost pro prezidenta ČSSR Antonína Novotného. V souvislosti se Šejnovou aférou následovala v Československu za přispění sdělovacích prostředků doslova exploze informací, která odhalila minulé, zkorumpované a utajované metody Novotného režimu, což vedlo k prudkému výbuchu nashromážděné nespokojenosti.¹⁰² Oficiální zpráva tisku a rozhlasu oznámila, že dne 26. února uprchl generálmajor Jan Šejna (vedoucí tajemník Hlavního výboru KSČ na Ministerstvu národní obrany, poslanec Národního shromáždění a člen jeho předsednictva) přes Maďarsko, Jugoslávii a Itálii do USA spolu se svým synem a milenkou Evženií Musilovou, kde požádali o politický azyl. Jan Šejna čelil obvinění z rozkrádání státního majetku, konkrétně se podílel na výnosném prodeji jetelových semínek. Do veřejnosti se rozšířily zprávy, že společně s tehdejším vedoucím VIII. oddělení ÚV KSČ Miroslavem Mamulou připravoval linii tvrdého kurzu v roce 1967 a možnost vojenské akce ve prospěch Antonína Novotného v prosinci téhož roku a v lednu 1968.¹⁰³

Zrada a útěk Šejny způsobily takový skandální rozruch, při němž padlo podezření na několik dalších pracovníků na vysokých postech v československé armádě, bezpečnosti, ministerstvu vnitra, ve vládě i ve straně, a v konečném důsledku dokonce i na prezidentském postu. O závažnosti této události a důsledcích z možného vyzrazení utajovaných dokumentů a vojenské doktríny svědčila i skutečnost, že do Československa bezprostředně po jeho útěku 28. února přiletěl z Moskvy velitel Spojeneckých ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Ivan Ignat'jevič Jakubovskij a zahájil jednání s prezidentem ČSSR A. Novotným, ministrem národní obrany generálem B. Lomským i generálem Kuščevem, přítelem J. Šejny.¹⁰⁴

Sdělovací prostředky a postoje jejich tvořivých pracovníků po dlouhé době omezování svobodné tvůrčí činnosti v nadcházející době zcela překročily meze informační politiky a záměry vedení KSČ. Rozsah diskusí a kritiky, podnícený tiskem, rozhlasem a televizí dosáhl takových rozměrů, že de facto určoval v průběhu března

¹⁰² BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 43.

¹⁰³ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 43.

¹⁰⁴ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 31–32. Se Šejnovou aférou jsou spojovány i dvě sebevraždy – generála V. Janka a podplukovníka J. Počepického, náčelníka odboru vyšetřování MS VB v Praze.

politické klima v zemi a ovlivnil další vývoj společenské reformy. Někteří pracovníci československých komunikačních médií vystupovali s radikálními požadavky nejrůznějšího charakteru a vyjadřovali názory, které hlásaly změnu v mezinárodněpolitické orientaci, řízení kulturní sféry, úpravy vztahů Čechů a Slováků, postavení národnostních menšin, rehabilitace obětí perzekuce, náboženské svobody, demokratizace politického systému a společnosti, urychlení ekonomické reformy atd.¹⁰⁵ V diskusích převažovala kritika nedávné minulosti a objevovaly se zveřejněné podrobnosti o svědectví perzekucích a zločinech z padesátých let dvacátého století, což zejména probudilo větší zainteresovanost obyvatel o tyto události. Vyvstávalo mnoho otázek, kdo za ně nese odpovědnost a kdo mohl takové zločiny dopustit. Záplava těchto požadavků nejrůznějších sociálních vrstev obyvatel, funkcionářů a členů společenských organizací a mocenských a řídicích orgánů a jejich dosud potlačovaných zájmů a potřeb vyvolaly mezi proreformními představiteli možné obavy a napětí mezi centrem a společností, jelikož reálná situace v Československu znemožňovala okamžitě realizovat tyto sílící nároky celé skupiny obyvatel.¹⁰⁶

Dne 21. března se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, která projednávala zprávu o šetření útěku J. Šejny a současnou politickou situaci v ČSLA a MV.¹⁰⁷ Informační zpráva o povýšení Jana Šejny do hodnosti generálmajora konstatovala, že návrh na jeho povýšení předložilo předsednictvo HV KSČ v červenci roku 1967 na základě jeho kladných výsledků stranické práce na Ministerstvu národní obrany. Návrh za předsednictvo tehdy podepsal tajemník HV KSČ MNO plukovník Josef Čunát a členové předsednictva HV KSČ MNO podplukovník Jaroslav Šebesta a podplukovník Jaroslav Tuzar. Negativní postoj k návrhu na povýšení Šejny projevíli náčelník GŠ Otakar Rytíř a náměstek ministra – náčelník hlavního týlu Martin Dzúr. Ministr národní obrany Lomský uvedl, že tento návrh na povýšení do hodnosti generála nepředložil a že stejné stanovisko nepovyšovat zaujal i vedoucí státně administrativního oddělení ÚV KSČ M. Mamula. Návrh pro předsednictvo ÚV KSČ před jeho odevzdáním projednával Lomský spolu s Antonínem Novotným, který mu vytkl, že v návrhu chybí jméno Šejny.

¹⁰⁵ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 57–59. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 44–45.

¹⁰⁶ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 23–27.

¹⁰⁷ Předsednictvo ÚV KSČ rovněž projednávalo vnitropolitické otázky a návrh Akčního programu. Stenografický záznam diskuse na 63. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ k návrhu Akčního programu KSČ a k politické situaci. In: Pražské jaro 1968, 21. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/321.pdf> [2019–02–22]. Srov. VONDROVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s.199–205.

A. Novotný mu v této záležitosti vyjádřil plnou podporu, označil ho za zkušeného politického pracovníka a dodal, a že neshledává žádný závažný důvod, který by bránil v Šejnově povýšení; v opačném případě hodlal činit komplikace navrhovanému Aloisi Grosovi pro jeho jmenování do funkce zástupce náčelníka Hlavní politické správy (HPS). Po tomto konstatování Lomský doplnil do podkladu návrhu pro PÚV Šejnu. Podobně vylíčil jednání s A. Novotným ve svém písemném vyjádření i Mamula.¹⁰⁸

Politickou situaci v československé lidové armádě rovněž ovlivnily závěry prosincového a lednového plenárního zasedání ÚV KSČ. Velká část komunistů a nestranických příslušníků armády se přihlásila k závěrům posledních zasedání ÚV KSČ. Otevřená atmosféra přispěla k přímé diskusi a zvýšila zájem komunistů a bezpartijních příslušníků armády nejen o celoarmádní, nýbrž i celostranické a celospolečenské problémy a otázky.¹⁰⁹ Ovšem s případem Šejna ve spojitosti s československou lidovou armádou nastala jiná zvlášť relevantní otázka, a to do jakého rozsahu získal znalosti a mohl znát nejtajnější dokumenty různého druhu související s bezpečnostní obranou státu. Podle zprávy generálního inspektora ČSLA měl z pozice své funkce přístup k zásadním materiálům pro vojenskou komisi obrany ÚV KSČ od jejího vzniku v roce 1957 až do roku 1964, kdy posléze přešel na jinou funkci. Ze šetření dále vyplynulo, že znal materiály obsahující zásadní otázky bojové pohotovosti ČSLA, řízení a výstavby ČSLA, kádrového zabezpečení výstavby, celkové mobilizační připravenosti, plán rozvinutí ČSLA v míru a ve válce a další strategické plány do roku 1965. Mimo jiné měl možnost ze svého titulu nahlédnout do všech materiálů ÚV KSČ ve stejném rozsahu jako vedoucí tajemníci KV KSČ.¹¹⁰

Spád následujících událostí značně napomohl urychlit případ generála Šejny. Výraznou úlohu i nadále v akceleraci politického pohybu a ve veřejném mínění československé společnosti sehrávaly v druhé dekádě března hromadné sdělovací prostředky, které překotně podporovaly obrodný proces a jež vyvíjely nátlak na politické centrum. Velký ohlas zaznamenaly přímé besedy s mládeží a vystoupení s některými

¹⁰⁸ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 65, a. j. 73, bod schůze 15, příloha IIIa, *Informační zpráva o povýšení Šejny do hodnosti generálmajora*, ff. 24–25 (s. 1–2).

¹⁰⁹ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 65, a. j. 73, bod schůze 15, příloha IIIb, *Charakteristika současné politické situace v Československé lidové armádě*, ff. 26–31 (s. 1–6).

¹¹⁰ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 65, a. j. 73, bod schůze 15, příloha IIIc, *Výpis ze zprávy generálního inspektora Československé lidové armády o rozsahu znalostí J. Šejny v oblasti skutečností utajovaných zájmů*, ff. 38–40 (s. 1–3).

představiteli politického, kulturního a veřejného života, na nichž se diskutovalo o minulé a současné problematice. Tato shromáždění probouzely nejrůznější vrstvy obyvatel z pasivity a lhostejnosti na společenském dění a vybízely k politické aktivizaci. Lidé začali stále účinněji usilovat o prosazení občanských práv a měnili se ve vědomé aktéry, již se ztotožňovali s myšlenkami obrodné fáze socialismu.¹¹¹ V pořadí již druhý mítink s mládeží se konal 20. března v Parku kultury a oddechu J. Fučíka, v němž vystoupili Josef Smrkovský, Ota Šik, Gustáv Husák, Eduard Goldstücker ad. Diskuse se týkala několika tematických okruhů. Nejvíce se hovořilo o co nejrychlejším dokončení obrodného procesu, o vedoucím postavení KSČ v československé společnosti, o problematice demokratizace režimu a o ekonomické reformě.¹¹²

Pod vlivem mediálního tlaku se zcela přirozeně mezi prvními ostře kritizovanými ocitl Novotný, který nesl vinu za zločinnosti v uplynulých letech. Pro většinu lidí se jevilo stále více nepřijatelné, aby v čele státu i nadále působil člověk, který nesl přímou zodpovědnost za justiční vraždy a nezákonná odsouzení z minulých let, pokoušel se zabránit demokratizaci společnosti a odkládal rehabilitace. V předsednictvu ÚV KSČ se nacházelo ještě dost konzervativních sil, které chtěly progresivní vývoj zastavit nebo ho zbrzdit, což vyvolávalo obavy pracovníků masových sdělovacích prostředků, kteří vyslovovali stále radikálnější požadavky, jež zahrnovaly odstranění všech zkompromitovaných osob minulých útrap z politického života. V březnu mj. probíhaly okresní a krajské konference, které převážně vyjadřovaly souhlas s polednovou politikou. Veřejná kampaň masmédií proti zdiskreditovanému Novotnému přinutila předsednictvo

¹¹¹ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 45–46. KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 23.

¹¹² KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 45. Zkrácený záznam vystoupení Josefa Smrkovského, Oty Šika, Gustáva Husáka, Eduarda Goldstückera ad. na 2. mítinku Mladí se ptají, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: Pražské jaro 1968, 21. březen, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/321_2.pdf [2019-02-22]. Ota Šik zodpovídal ekonomické otázky a předkládal svoje názory na současnou situaci v hospodářství. Na otázku, za jak dlouho československá ekonomika dosáhne na evropskou úroveň pronesl: „[...] Když vezmeme věc důsledně do ruky, budou-li provedeny ony změny v kádrové politice, začneme-li důsledně uskutečňovat novou soustavu řízení, domnívám se, že bychom za takové dva tři roky se mohli dostat na úroveň takových zemí, jako je např. Rakousko. Samozřejmě dohnat vyspělejší kapitalistické země potrvá pravděpodobně déle.“ Prof. Goldstücker se na mítinku zabýval vedoucím postavením KSČ ve společnosti a zodpovídal dotazy, jak zabezpečit v reformním procesu účinnou kontrolu moci a zároveň ponechat vedoucí úlohu KSČ. Podle jeho názoru se tento problém dal vyřešit za předpokladu demokratizace Komunistické strany Československa „[...] a za druhé demokratizací a plným uplatněním všech státních institucí, které sem patří, jako je parlament a vláda, všech organizací, které máme a které si ještě naši spoluobčané vytvoří, jako odborové hnutí, organizace mládeže, kulturní organizace, velké organizace rolnická, která vzniká. Když tyto všechny organizace a instituce budou naplněny důsledně demokratickým duchem, když přitom bude zaručena svoboda projevu, můžeme vytvořit dostatečné kontroly, které znemožní, aby bylo možno zmenšit moci i v naší revoluční společnosti, jejíž vedoucí silou je a zůstane komunistická strana“. Tamtéž.

ÚV KSČ k rezolutnímu jednání, jež v druhé dekádě března vedlo k jeho definitivní demisi, kterou zasedání PÚV souhlasně přijalo.¹¹³ Antonín Novotný zaslal dne 22. března dopis poslancům Národního shromáždění, v němž oznámil svoji rezignaci na funkci prezidenta republiky. Podle svých slov učinil takové rozhodnutí „[...] vycházející z vnitřní situace, která u nás v současné době je, dále z toho, abych pomohl svým krokem k dalšímu rozvoji socialistické společnosti, k upevnění naší socialistické vlasti“.¹¹⁴ Je třeba poznamenat, že odstoupil den před konáním porady vedoucích grémií varšavského společenství v Drážďanech.

Na domácí vývoj událostí v Československu se záhy začaly ozývat kritické hlasy ze socialistických zemí sovětského bloku. Koncem března do vnitřních poměrů viditelněji zasahovaly mezinárodní vlivy, které předurčovaly politickou atmosféru a následující vývoj obrodného procesu. Moskva a stranická vedení sousedních bratrských zemí již od ledna ostražitě a s nelibostí sledovaly, do jaké hloubky se rozšiřoval reformní proces. Politbyro ÚV KSSS značně znepokojovaly požadavky na odvolání Novotného z funkce prezidenta a dalších jeho zdiskreditovaných prosovětsky orientovaných funkcionářů, v nichž zcela pochopitelně Moskva měla na své straně zaručené a spolehlivé stoupence.¹¹⁵

V druhé dekádě března věnovalo moskevské vedení situaci v Československu nepřetržitou pozornost, jelikož straničtí představitelé socialistických stran označovali tamější události za nebezpečné a obávali se, že se větší měrou prosazují antisocialistické síly. Vývoj situace přirovnávali k maďarským událostem v roce 1956. Zvláště znepokojení ba přímo pobouření způsobila skutečnost, že hromadné sdělovací prostředky získaly prostor pro svobodnou konfrontaci názorů, při níž následovala téměř informační exploze.¹¹⁶

¹¹³ ŠIK, s. 170–171. Veřejnost požadovala odvolání J. Lenárta z funkce předsedy vlády. Současně s veřejnými požadavky na odstoupení Novotného z úřadu prezidenta republiky se objevila ostrá kritika generálního prokurátora, ministrů obrany a vnitra a dalších činitelů na nejvyšších pozicích. Srov. DUBČEK, *Vlastní životopis*, s. 150.

¹¹⁴ Dopis Antonína Novotného poslancům Národního shromáždění, oznamující jeho rezignaci na funkci prezidenta republiky. In: Pražské jaro 1968, 22. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/322.pdf> [2019–02–23]. Kromě Novotného odstoupil ze své funkce ministr národní obrany generál Bohumír Lomský a náčelník generálního štábu Otakar Rytíř. Po těchto odstoupeních následovaly rovněž personální změny v centrálních, krajských a okresních organizacích. Srov. FELCMAN, Ondřej a kol., *Vláda a prezident. Období pražského jara (prosinec 1967–srpen 1968). Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*, 8/1, Praha, Brno 2000, s. 142.

¹¹⁵ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 25.

¹¹⁶ ŠIK, s. 172. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s.69–70.

Sovětský svaz se obával případné ztráty svého strategicky významného a věrného satelitu ve střední Evropě a z ohrožení mocenskopolitických zájmů sovětského bloku. V březnu se několikrát uskutečnilo zasedání politbyra ÚV KSSS, na němž se jeho členové plně věnovali situaci v ČSSR a jež sehrálo přípravu na schůzku vedoucích představitelů socialistického tábora v Drážďanech. Vedoucí grémia pěti zemí Varšavské smlouvy na obranu a zájmy socialistického tábora zpočátku uvažovali i o možnosti vojenského ozbrojeného zásahu proti domnělým kontrarevolučním tendencím v podobě reformního programu, ale prozatím se neuchýlili k otevřenému konfliktu, nýbrž vyvíjeli pouze stále se stupňující nátlak na vedení KSČ, aby přehodnotilo směr politické linie v Československu.¹¹⁷

Před uskutečněním porady v Drážďanech na počátku března ve dnech 6.–7. zasedali představitelé varšavského paktu v Sofii, jíž se zúčastnili i českoslovenští zástupci – A. Dubček, J. Lenárt, V. David a B. Lomský. Na této schůzi se však nikdo o situaci v Československu nezmínil. Zazněla pouze od generálního tajemníka Rumunské komunistické strany Nicolae Ceaușesca zazněla kritika na sovětského totálního ovládní Varšavské smlouvy, aniž by se ostatní spojenci podíleli na nejvyšším velení. Sovětské vedení se rozhodlo mezi Sofií a 16. březnem k přímému nátlaku na vedoucí představitele KSČ. Během krátké doby obdržel pozvání od sovětského ministra obrany maršála Andreje Antonoviče Grečka ministr obrany Lomský, v němž ho žádal, aby československá delegace vojenského velení přiletěla do Moskvy. Dubček Lomskému poradil, aby jej zatím nepřijímal, neboť vyčkával na předpokládané setkání na nejvyšší úrovni. Ovšem původní bilaterální schůzka se změnila na pozvání delegací na konferenci vedoucích činitelů východoevropských států do Drážďan.¹¹⁸

Drážďanská schůzka představitelů varšavské pětky – SSSR, NDR, MLR, BLR a PLR (bez účasti Rumunska a Jugoslávie) se konala 23. března 1968. Československá delegace složená z A. Dubčeka, O. Černíka, J. Lenárta, D. Koldera a V. Biřáka se domnívala, že hlavním bodem programu jednání bude diskuse o ekonomických otázkách a o spolupráci socialistických zemí. Porada se však výhradně zabývala vměšováním se do vnitřních záležitostí Československa a lze ji charakterizovat jako nástroj pro ne příliš taktní zacházení a vyhrožování československé delegaci, aby ve své zemi bez prodlení

¹¹⁷ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 70–71. Reformní vývoj v Československu ovlivnil i opoziční hnutí polských studentů a inteligence, jež podporovala události v ČSSR a požadovala jeho následování.

¹¹⁸ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 63. Srov. DUBČEK, *Vlastní životopis*, s. 150–151.

normalizovala vnitřní stav a dostala věci pod kontrolu. Zástupce československé strany zcela konsternoval obsah a průběh jednání, při němž si vyslechli nepříjemnou a zdrcující kritiku na vnitřní situaci v ČSSR. Členové pětky požadovaly zastavit reformní proces, který z jejich pohledu znamenal prosazení nebezpečných antisocialistických a pravicových sil, jež směřovaly ke ztrátě vedoucího postavení KSČ ve společnosti a k údajné kontrarevoluci. Již v úvodním projevu dal L. I. Brežněv jednoznačně najevo svůj kritický postoj mířící k vedoucím představitelům KSČ. Jeho vystoupení však svým hrubým a povýšeným jazykem překonal projev Władysława Gomułky a poněkud umírněnější kritickou řeč přednesl Walter Ulbricht. Na konferenci nebyly přijaty žádné oficiální závěry, ale pouze formální nic neříkající závěrečné komuniké.¹¹⁹

Celý průběh jednání v Drážďanech a negativní postoje Moskvy a dalších socialistických zemí na vývoj v Československu zůstaly před československou veřejností a KSČ utajeny z několika důvodů, neboť mohly podnítit antisovětské nálady a další radikální kritiku na „bratrské“ strany vůči jejich stanoviskům na reformní proces či dokonce povzbudit aktivizaci konzervativních sil v čele s prezidentem Novotným.¹²⁰ Krátce po návratu z drážďanské porady se ve dne 25. března konala schůze PÚV. A. Dubček velice stroze a pouze sporadicky informoval o průběhu a závěru této porady. Konstatoval, že se všichni účastníci shodli na upevnění Varšavské smlouvy a v postupu ve vojenských otázkách, což znamenalo na další období připravit návrh na spojené velení, vojenské rady a technického výboru. Sdělil, že předseda Rady ministrů Alexej Nikolajevič Kosygin hovořil o ekonomické spolupráci mezi státy v rámci RVHP a o koordinaci pětiletých plánů. První tajemník ÚV KSČ dále oznámil, že proběhla i výměna názorů a vzájemné informování o situaci v komunistických stranách a že v této souvislosti podal souhrnně některé závěry lednového pléna ÚV KSČ a že se zmínil rovněž

¹¹⁹ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 110–115. Celý průběh jednání: Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 23. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/323.pdf> [2019–02–23]. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 79–81. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 64.

¹²⁰ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 80–81. Vasil Biľak ve svých pamětech uvádí, že „[...] Pospíchali jsme do Prahy jako lidé s nečistým svědomím. Na žádost A. Dubčeka jsme každý slíbili, že nikdo nebudeme hovořit o tom, co se v Drážďanech odehrálo, že nebudeme podrobně informovat o tom, jak spojenci hodnotí situaci v Československu a k čemu jsme se zavázali. Dohodlo se, že se nebude informovat ani předsednictvo ÚVV KSČ“. Srov. BIĽAK, Vasil, *Paměti Vasila Biľaka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ*, Praha 1991, s. 141. Drážďanskou schůzku rovněž připomíná i Lubomír Štrougal, jenž poznamenává, že mimo oficiální jednání někteří účastníci hovořili o možném vojenském zásahu, „pokud bude nepříznivý politický vývoj v Československu pokračovat“. Podle L. Štrougala vzhledem k úmyslu zahraniční politiky SSSR připravit mírovou konferenci o bezpečnosti v Evropě, nebyly brány úvahy o vojenské intervenci vážně. ŠTROUGAL, Lubomír, *Paměti a úvahy*, Praha 2009, s. 184.

o přípravě březnového plenárního zasedání. Dubček neopomněl informovat, byť velmi příkře, předsednictvo ÚV KSČ o postojích stranického vedení ostatních komunistických stran socialistického tábora, jež projevila určité obavy a varovala před vnitřními poměry v ČSSR a v „přátelském“ duchu udělila „bratrské“ rady svým politickým spojencům.¹²¹

Skutečnost, že československá delegace nevznesla žádné výhrady proti tomu, že porada v podstatě neodpovídala předem avizovanému programu a připustila přímé zasahování, zahalené pod roušku „přátelských“ rad do záležitostí KSČ a ČSSR, neblaze ovlivnila formování dalšího vývoje v zemi. Dubček připustil diktování podmínek a vměšování se do činnosti KSČ od zástupců pětky, jež výlučně spadala do kompetence československého státu. K tomu je nutno konstatovat, že výstrahy a pohružky od politických partnerů rovněž znamenaly předzvěst potenciálního státoprávního ohrožení, k němuž o pár měsíců později skutečně došlo.¹²² Zbývá jen dodat, že tyto skutečnosti svědčily o možném budoucím narušení národní suverenity a dostávaly se do rozporu se zásadami mezinárodního komunistického hnutí. Situace v Československu se na konci března nesla ve znamení dozvuků útěku generála Šejny, drážďanské porady a vyvstala otázka kolem volby nového prezidenta republiky. Neméně důležitou událostí na rozhraní března a dubna sehrála zasedání pléna ústředního výboru KSČ, na nichž se rozhodovalo o zásadních úkolech pro nejbližší období a zejména o kádrových změnách, důležitých pro budoucí vývoj ČSSR a reformní proces.¹²³

V této nepříjemné situaci pro československé vedení nastal další nelehký úkol související s prudkým rozmachem lidové aktivity, oživováním a vznikem nejrůznějších občanských a politických organizací. Na konci března a počátkem dubna vznikly dvě zcela nové – Klub angažovaných nestraníků (KAN) a Klub 321 (K 231).¹²⁴ KAN ve svém prvním svolání prohlašoval, že svou činností chce „sjednotit občany a umožnit jim aktivně se účastnit politického života a podílet se na vytváření demokratického

¹²¹ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 65, a. j. 74, bod schůze 18, *Informace o účasti delegace ÚV KSČ na poradě šesti komunistických stran v Drážďanech dne 23. března 1968*, ff. 9–12 (s. 1–4). Tamtéž, bod chůze 15, příloha III, *Zpráva o stanovisku stranických a státních orgánů k přípravě voleb*, f. 22. Na schůzi PÚV doporučilo projednat otázku odložení voleb v předsednictvu Národního shromáždění a zvážit termín konání voleb.

¹²² VONDROVÁ, *Revoluce? Reforma?*, s. 79. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 64–65.

¹²³ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 64–65.

¹²⁴ PECKA Jindřich, BELDA Josef, HOPPE Jiří, *Občanská společnost 1967–1970. Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967–1970. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 2/2, Praha, Brno, s. 21. Srov. BURSÍK, Tomáš, *Klub 231, ministerstvo vnitra a jeho analytický rozbor v roce 1968*, Kolektiv autorů: Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro, Praha 2009, s. 102. Srov. NOVOTNÝ, Lukáš, *Společensko-politická situace v roce 1968*. In: TÓTH, Andrej, SKŘIVAN, Aleš (eds.), *Vysoká škola ekonomická v Praze a rok 1968*, Praha 2018, s. 37–38.

socialismu“.¹²⁵ Za prvořadý cíl v nejbližší době oznámil úmysl účastnit se voleb a případně prosadit své kandidáty. K 231 měl v úmyslu sjednotit všechny občany postižené nezákonným odsouzením a perzekucí po únoru 1948 a provést jejich důslednou rehabilitaci; a zároveň se přihlásil k obrodnému procesu.¹²⁶ Oba kluby však představovaly nebezpečí pro vedoucí postavení KSČ. Záhy se jejich působení stalo trnem v oku moskevské režii, jejíž pozornosti neušlo žádné novum na československé politické scéně.¹²⁷

¹²⁵ PECKA, BELDA, HOPPE, s. 21.

¹²⁶ Tamtéž, s. 21, 35.

¹²⁷ V dubnu proběhl rozhovor sovětského diplomata S. I. Prasolova a F. Havlíčka, kandidáta ÚV KSČ, o současné politické situaci. Havlíček vyslovil pochybnosti nad vznikem nových politických klubů, jež svoji platformou mohou ohrozit vládnoucí KSČ. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 123–126.

3.3 Duben a Akční program KSČ

Nejvyšší stranické vedení se nacházelo na přelomu března a dubna před nelehkými úkoly a ve složité situaci, nejen vnitropolitické, ale i mezinárodní, jelikož Brežněvovo vedení v SSSR, Ulbrichtovo v NDR a Gomułkovo v Polsku jasně ukázala na drážďanské schůzce, že kategoricky odmítají uznat a akceptovat socialismus s demokratickým systémem. Tento vývoj, resp. budování nového systému a odklon od starého si nedovedli neostalinsky smýšlející komunisté představit, natož mu vyslovit pochopení, a každý krok na této cestě označovali za protisocialistický.¹²⁸ Vnitřní, ale i vnější protireformní síly spatřovaly v obrodném procesu dalekosáhlé nebezpečí i pro další strany sovětského bloku, jež by mohl vývoj v ČSSR podnítit k následování obdobného vzoru reformního proudu a ohrozit jejich velmocenské pozice a imperiální zájmy. A v neposlední řadě v nich vyvolával obavu, že jeho realizace by vedla ke ztrátě Československa z varšavského paktu, čímž by došlo k narušení dosavadní mocenskopolitické a vojenskostrategické rovnováhy v Evropě. Další osud Akčního programu KSČ stál před zásadním momentem, kdy se vedoucí činitelé rozhodovali, jak formulovat projekt reformy, aby uspokojil, jak progresivní reformátory na straně jedné, tak na straně druhé i konzervativní část v ÚV KSČ.¹²⁹

Zasedání ústředního výboru se konalo 28. března a druhá část ve dnech 1.–5. dubna. Dne 28. března promluvil první tajemník ÚV KSČ k návrhu na kandidaturu Ludvíka Svobody na úřad prezidenta republiky. Při této příležitosti hovořil o nutnosti uskutečnit na demokratickém principu volbu hlavy státu bez zbytečného odkladu v zájmu konsolidace vnitropolitické situace a v absenci tradiční autority, jež symbolizuje suverenitu, jednotu lidu a samostatnost československého státu. Předsednictvo ÚV zvážilo několik navrhovaných osob na obsazení této funkce, mezi něž patřili zejména generál Ludvík Svoboda, Laco Novomeský, Josef Smrkovský, Gustáv Husák, Čestmír Císař, Alexander Dubček, předseda ČSAV František Šorm, Oldřich Černík, Zdeněk Fierlinger ad. PÚV po pečlivé úvaze jednomyslně navrhlo Ludvíka Svobodu, pro nějž se vyslovily i společenské organizace Národní fronty a jenž odpovídal požadavkům kladených na prezidentský post. V této chvíli představoval nejvhodnějšího kandidáta i z hlediska historických souvislostí, neboť velel československé armádě v SSSR v době druhé světové války a na počátku padesátých let se stal také obětí politických machinací,

¹²⁸ ŠIK, s. 172.

¹²⁹ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 84. BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 32–34.

když ho tehdejší Gottwaldovo vedení degradovalo z funkce ministra obrany a posléze pracoval jako účetní v jednom zemědělském družstvu.¹³⁰

Volba nového prezidenta republiky proběhla jednohlasně a 30. března Národní shromáždění zvolilo armádního generála L. Svobodu hlavou státu.¹³¹ Plénum ústředního výboru počátkem dubna projednávalo další obzvláště důležitá rozhodnutí a nacházelo se pod silným tlakem společnosti a v nepříznivé mezinárodní situaci. Již hned 1. dubna řešil PÚV na mimořádné schůzi předložený návrh kádrových změn ve vládě a výkonných orgánech KSČ. Nejprve doporučilo komunistům podat demisi celé vlády do rukou nově zvoleného prezidenta republiky a následně provést jmenování nové vlády na základě návrhu ve složení: Oldřich Černík – předseda vlády, Ota Šik místopředseda vlády pro otázky organizace a řízení, Lubomír Štrougal – místopředseda vlády a předseda Hospodářské rady, Gustáv Husák – místopředsedou vlády pro otázky národních výborů, vztahů k ROH a církevní politice, Martin Dzúr – ministra národní obrany po Bohumíru Lomském, Jiří Hájek – ministr zahraničních věcí ad. Josefa Smrkovského zvolili předsedou Národního shromáždění a Františka Kriegla předsedou Národní fronty.¹³²

Ve dnech 2.–5. dubna znovu zasedalo PÚV, během něhož projednávalo několik zásadních úkolů: personální změny, schválení Akčního programu a usměrnění vnitropolitické situace v zemi. Předložilo návrh ke schválení nového předsednictva ve složení: František Barbírek, Vasil Biľak, Oldřich Černík, Alexandr Dubček, Drahomír Kolder, František Kriegel, Jan Piller, Emil Rigo, Josef Smrkovský, Josef Špaček a Oldřich Švestka. Za kandidáty předsednictva ÚV KSČ navrhnul jmenovitě: Antonína Kapka, Josefa Lenárta a Martina Vaculíka, dále na obsazení sekretariátu: Čestmíra Císaře, A. Dubčeka, Aloise Indru, D. Koldera, J. Lenárta, Zdeňka Mlynáře, Štefana Sádovského a Václava Slavíka.¹³³

Rezoluce ústředního výboru KSČ k politické situaci z 5. dubna souhrnně konstatovala, že se ÚV a jeho výkonné orgány, zvolené na tomto dubnovém zasedání,

¹³⁰ Záznam vystoupení prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka na březnovém zasedání ÚV KSČ k návrhu na kandidaturu Ludvíka Svobody na úřad prezidenta republiky. In: Pražské jaro 1968, 28. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/328.pdf> [2019–02–26]. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 65–66.

¹³¹ BENČÍK, Antonín, *Ludvík Svoboda a srpen 1968*. In: Soudobé dějiny, roč. 1, 1993. č. 1, s. 26–28.

¹³² NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 66, a. j. 72, bod schůze 2, *Zápis mimořádných schůzí předsednictva ÚV KSČ konaných v době plenárního zasedání od 1. do 5. dubna 1968 na Pražském hradě*, Usnesení mimořádné schůze PÚV KSČ ze dne 1. dubna 1968, ff. 4–9.

¹³³ Tamtéž, Usnesení mimořádné schůze PÚV KSČ ze dne 2.–5. dubna 1968, ff. 10–17.

rozhodly důsledně uskutečnit nastoupenou cestu rozvoje socialistické demokracie v podobě reformního Akčního programu. Po lednovém plénu nebyvale vzrostl zájem o politické dění a během těchto tří měsíců se naplno rozvinula politická aktivizace všech vrstev československé společnosti. Směr současné politické linie vycházel ze snahy napravit dosavadní deformace systému a vybudovat socialismus, jenž by odpovídal tradičním hodnotám a principům. V této spojitosti zazněly věty, že snahy o oslabení či rozvrácení socialistické společnosti nemohou uspět, a pakliže se objevují jakékoliv protikomunistické a nesocialistické hlasy, nenaleznou žádnou významnější váhu a nepodaří se jim narušit cestu obrodného procesu se socialistickým charakterem. Usnesení obsahovalo sdělení, že řadu požadavků a opatření nebude možné realizovat ihned, neboť reálné podmínky vývoje a nynější situace v Československu to neumožňuje a že strana, státní i hospodářské orgány a veškeré složky musí bez přikrášlování pravdivě informovat společnost o hlavních potížích a o stavu hospodářství, aby jim lidé porozuměli a vyčkali s některými opodstatněnými nároky.¹³⁴

Část textu vztahující se k Akčnímu programu předestřela všeobecné formulace, že reformním projektem vstupuje strana do nové etapy obrodného procesu a že na základě něho budou komunisté usilovat o nutnou stabilizaci demokracie se socialistickým charakterem. ÚV KSČ bude i nadále podporovat rozvoj socialistické demokracie a nedovolí, aby se nastoupenou cestu snažil kdokoliv zvrátit k poměrům před leden 1968, zněly další věty. Hlavní úkol spočíval ve sjednocení strany a všech sil společnosti k pozitivní práci na základě tohoto programu. Další pasáže vyjadřovaly kladné přijetí změn v politickém systému, zejména zvolení nového prezidenta do čela státu, ustanovení nové vlády a nového předsednictva ÚV KSČ, jež by mohly umožnit cestu stabilizace. Rovněž příznivě vyzněl příslib nového uplatňování Národní fronty, jež měla fungovat samostatně bez administrativního nařizování. Nové pojetí vedoucí úlohy KSČ spočívalo ve vytváření společné politiky a iniciativy, nikoliv v omezování svrchovanosti jiných složek NF.¹³⁵

Část věnovaná vnitropolitické situaci naznačovala, že v duchu Akčního programu bude KSČ usilovat, aby vláda vykonávala svoji funkci s plnou autoritou státu a zákona a rovněž, aby parlament jako nejvyšší orgán státní moci řešil důležité politické záležitosti,

¹³⁴ Rezoluce ústředního výboru KSČ k politické situaci. In: Pražské jaro 1968, 5. duben 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405.pdf> [2019-02-26].

¹³⁵ Tamtéž.

uplatňoval demokratickou kontrolu a přijímal nové zákony. V rezoluci nechyběly sebekritické pasáže a poukázání na chyby od lednového plenárního zasedání, o jehož průběhu, obsahu jednání a provedených změn nebyli komunisté dostatečně informováni, což zapříčinilo dezorientaci uvnitř strany. Ústřední výbor vybízel všechny organizace a členy strany, aby uplatnili veškeré své názory, podněty a demokratická práva. Avšak upozornil, že je nutné postupovat uvážlivými kroky a objektivně hodnotit a zlepšovat práci stranického aparátu, bez něhož nelze plnit politické úkoly. Závěrečný text zahrnoval obecné formulace, jež proklamovaly pozitiva a cíle budoucí „nové“ politiky.¹³⁶

Lze souhlasit s názorem O. Šika, že zdlouhavé a nerozhodné zveřejnění reformního programu a mocenské spory o jeho podobě a realizování, provádění personálních změn až na dubnovém plenárním zasedání a oddalování stranického sjezdu stále více prohlubovaly nepříznivou situaci v Československu a nezaručovaly, že nedojde k navrácení předchozích, předlednových poměrů.¹³⁷ Ani kádrové změny v předsednictvu ÚV KSČ a ve vládě na počátku dubna nevedly k přijatelnému řešení, o něhož progresivní reformisté delší dobu usilovali. V rozhodujícím politickém orgánu byly podle Oty Šika naopak posíleny pozice konzervativců a centristů. Z předsednictva ÚV KSČ odešel Novotný, Hendrych, Otakar Šimůnek a další jeho zastánci. Vypracování Akčního programu, personální změny, kampaně formou diskusí, mítinků a za pomoci dalších přesvědčovacích prostředků pro získání nejrůznějších sociálních vrstev pro reformní projekt se uskutečnily se zjevným opožděním.¹³⁸

Vedení KSČ již od ledna a února promeškalo vhodnou dobu, aby odhodlaně a účinně reagovalo na rychlý spád událostí. Dubček v této kritické fázi váhal mezi tlakem ze strany zastánců reformy a naproti tomu konzervativních členů ÚV KSČ, což vedlo k nejisté, patové situaci a ke stupňování radikálnějších požadavků reformistů. První tajemník ÚV KSČ učinil několik kompromisů na úkor proreformní stoupenců a žádal od konzervativní části ústředního výboru, aby schválila připravovanou reformu. V březnu a dubnu probíhaly krajské a okresní konference, jež sehrály přípravnou fázi pro stranický sjezd. Přesné datum tohoto sjezdu však nebylo přesně určeno, což protahovalo mocenské rozpory. Nejvyšší stranické vedení chybně hodnotilo současnou situaci a obávalo se útoků ze strany konzervativců a možných překážek při schvalování programu, a

¹³⁶ VONDRŮVÁ, NAVRÁTIL, MORAVEC, s. 313–319.

¹³⁷ ŠIK, s. 170–172.

¹³⁸ VONDRŮVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 87–88. Srov. ŠIK, s. 174.

dostatečně se neopřelo o progresivisty ve straně a o proreformně smýšlející síly v celé společnosti.¹³⁹ Dubček a jeho vedení se postavili proti svolání mimořádného sjezdu s odůvodněním, že jej uspořádají, až se podaří konsolidovat politickou situaci, a že by měl především propracovat návrhy s dlouhodobým časovým výhledem. Pod tlakem veřejného mínění a sdělovacích prostředků však nešlo dlouze odkládat přijetí a realizaci konceptu nového systému, resp. modelu socialistické demokracie.¹⁴⁰

Akční program KSČ, jakožto hlavní dokument Pražského jara, přijatý 5. dubna na zasedání ÚV KSČ lze charakterizovat jako projekt komplexní reformy socialismu ve všech sférách společenského života. V zásadě to znamenalo transformaci zákonodárných a výkonných center, orgánů státní moci a správy, řízení hospodářství, podniků a závodů, vědy, kultury, školství a všeobecně veřejného života.¹⁴¹ Projekt vycházel z důkladného kritického zhodnocení minulého období a podrobného analyzování příčin hlubokých kořenů společenské krize. Východisko ze celospolečenských a celostranických problémů spatřoval v nastoupení specifické československé reformy nového pojetí socialismu. Programové prohlášení uvádělo, že strana bude usilovat o vypracování a uplatňování nové politické soustavy společenského života, respektive o nový model socialistické demokracie na demokratických zásadách řízení celé společnosti, který bude odpovídat různorodým zájmům všech sociálních skupin i jednotlivců, a který jim umožní vyjádřit zájmy ve svých organizacích a spolupodílet se na veřejném životě.¹⁴²

V další části AP naznačoval, že se pokusí odstranit rovnostářství a odměňování pracovníků bude záviset na jejich výkonu, a současně bude kladen důraz na zvýšení vzdělání a kvalifikace řídicích a odborných pracovníků na všech stupních hospodářského a společenského života.¹⁴³ V části věnované vedoucí úloze strany předjímal, že KSČ považuje politickou linii „*marxisticko-leninské koncepce vývoje socialismu za podmínku správného vývoje socialistické společnosti*“.¹⁴⁴

¹³⁹ VONDRŮVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 86–89. ŠIK, s. 174–175.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 67.

¹⁴² Dokument v plné podobě: Akční program KSČ. In: Pražské jaro 1968, 5. duben 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf [2019–02–26], s. 7. Srov. MERVART, Jan, FELCMAN, Ondřej, *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa*. Edice dokumentů, Hradec Králové 2006, s. 49–50.

¹⁴³ Dokument v plné podobě: Akční program KSČ. In: Pražské jaro 1968, 5. duben 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf [2019–02–26], s. 8.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 11.

Program vyznačoval nové úkoly a změny týkající se činnosti, organizace i začlenění různých organizací do Národní fronty. Za důležité stanovil zajistit „uplatnění ústavních shromažďovacích a spolčovacích svobod“ za takových podmínek, jež by zákonem garantovaly možnost vzniku dobrovolných organizací, zájmových sdružení, spolků apod. podle zájmů jednotlivých vrstev obyvatel, bez „byrokratického omezování“ jakékoli organizace. Pouze zákon měl v tomto případě vymezit, co je už za hranicí nezákonnosti a co je protispolečenské. V následujících větách zazněla teze vyjadřující potřebu zajistit ústavně zaručenou svobodu projevu a všechna politická a osobní práva občanů, jež budou tvořit úspěšný předpoklad pro názorové sjednocení občanů v oficiální politiku vedení KSČ. V této souvislosti ÚV KSČ rovněž určil za nutné novelizaci tiskového zákona, bez znovuzavedení předběžné cenzury, jako záruku možného zabránění šíření nepravých či neúplných informací apod. (v tisku, rozhlasu, televizi, atd.).¹⁴⁵

Důležitou součástí demokratizace politického systému mělo znamenat federativní státoprávní uspořádání vztahů Čechů a Slováků a provedení příslušných ústavních změn. S přípravou a dokončením tohoto návrhu program vytyčil několik nezbytných postupných fází. Jedna z částí věnující národnostem ČSSR (Maďaři, Poláci, Ukrajinci, Němci atd.) konstatovala, že je nezbytné vypracovat statut upravující práva a postavení jednotlivých národností.¹⁴⁶

V ekonomické části reformní program zhodnotil aktuální situaci v národním hospodářství a nastínil nejbližší plány, které by poskytly další rozvíjení ekonomické reformy. V první řadě zahrnoval uskutečnit demokratizaci řízení, která by umožnila rozšíření pravomoci podniků a podnikových seskupení. Dále různým sociálním skupinám a pracujícím zajistit možnost formulovat a obhajovat své ekonomické zájmy při vytváření hospodářské politiky. Definoval rovněž úlohu státu v ekonomice. Akční program vymezil mnoho úkolů týkající změn či opatření v hospodářské sféře, které měly přispět ke konsolidaci národního hospodářství a růstu životní úrovně.¹⁴⁷

Nelze opomenout úkol rehabilitovat všechny oběti politických procesů po únoru 1948. Uplatnění demokratizačních principů se rovněž projevilo v částech programu zaměřující se na rozvoj vědy, vzdělanosti a kultury. V kulturní sféře program přislíbil

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 13–14.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 18.

zabezpečit svobodou tvorbu, která nesmí podléhat cenzuře. ÚV KSČ prohlásil, že odmítá „*administrativní a byrokratické způsoby uskutečňování kulturní politiky*“.¹⁴⁸ V zahraniční politice ČSSR Akční program obsahoval obvyklé formulace o prohlubování spojení se Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy. Další pasáže mimo jiné vyjádřily záměr provádět „*aktivnější evropskou politiku, směřující k rozvíjení vzájemně výhodných styků se všemi státy a mezinárodními organizacemi*“, což se dostávalo do rozporu s vojenskou doktrínou Varšavské smlouvy.¹⁴⁹

Souhrnně lze říci, že dubnové zasedání ÚV KSČ sice schválilo přijetí Akčního programu a výměnu kádrů na nejvyšších stranických a státních postech, ale v konečném závěru nesplnilo očekávání radikálních reformátorů. Dubček se domníval, že po schválení nové politiky a po personálních změnách v nejvyšším vedení KSČ, ve vládě, v čele Národním shromáždění a Národní fronty se zmírní nátlak společnosti usilující o provedení rychlých demokratizačních proměn a že se KSČ podaří konsolidovat a usměrnit demokratizační proces v přijatelných hranicích. Společnost se však aktivizovala mnohem rychleji, než vedení KSČ předpokládalo; pro značnou část představoval Akční program málo radikální dokument, neboť do popředí společenského zájmu se začaly dostávat jiné problémy a pro některé funkcionáře obsahoval již překonaná stanoviska. I nadále zůstával spíše politickou a ideologickou koncepcí strany, který se měl podle potřeb a dalšího vývoje upravovat.¹⁵⁰

Po zamítnutí svolání mimořádného sjezdu se ukázala zvláště klíčová otázka kádrových změn ve vedení KSČ a ve složení nové vlády, která nyní měla vykonávat funkci nejvyššího orgánu státní moci. Na dubnovém zasedání se rozhodlo o její výrazné proměně. Předsedou vlády místo J. Lenárta se stal nově O. Černík. Za místopředsedy byli navrženi: O. Šík, G. Husák, P. Colotka, L. Štrougal. Proběhla i rozsáhlá výměna ministrů. Za členy předsednictva ÚV KSČ zvolil A. Dubčeka, F. Kriegla, J. Smrkovského, J. Špačka, O. Černíka a F. Barbírka jako představitele proreformního proudu, za konzervativce lze označit V. Biláka, D. Koldera, J. Pillera, E. Riga a O. Švestky. Kandidáty předsednictva se stali J. Lenárt, A. Kapek a M. Vaculík, jež lze pokládat převážně za konzervativce. Sekretariát nově tvořili: A. Dubček, Č. Císař, V. Slavík, Š. Sádovský, Z. Mlynář a J. Lenárt, D. Kolder, A. Indra, V. Bilák jako

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 27–28.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 30. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 68.

¹⁵⁰ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 88–90.

představitelé konzervativců. Za neúspěch progresivních sil je možné považovat nezvolení O. Šika za člena či kandidáta předsednictva, přestože ho Dubček původně navrhnul do nové Černíkovy vlády.¹⁵¹ Návrh na jeho volbu do předsednictva ÚV KSČ se vyslovil již na několika okresních konferencích a na samotném zasedání ÚV. Alois Indra se vyjádřil proti jeho volbě s odůvodněním, že by měl především dohlížet na realizaci hospodářské reformy. Šik se stal pouze členem Hospodářské rady a ministrem odpovědným pro vypracování návrhů pro zavedení dalšího vývoje ekonomické reformy. V zásadě se jednalo o ústupek konzervativcům, neboť zařazení Šika do Černíkovy vlády se nesetkalo s velkým nadšením. Zejména pro moskevskou režii se podle Oty Šika jevilo mimořádně důležité, aby Dubček zamezil politický vzestup osob, jež se zdály pro konzervativce v KSČ, a především pro vedení KSSS nepřijatelné.¹⁵² Spory vyvolávala například otázka kolem jmenování nového ministra vnitra, jímž se stal Josef Pavel, který patřil k obětem z padesátých let a později došlo k jeho rehabilitování. Tato volba zvláště znepokojila sovětské vedení.¹⁵³

Vývoj v první dekádě dubna v Československu sehrál důležitou roli i uvnitř sovětského bloku, kdy závěry dubnového plenárního zasedání ÚV KSČ pochopitelně neušly pozornosti Moskvě. Již 7. dubna odeslal sovětský velvyslanec Červoněnko do Moskvy L. I. Brežněvovi tajnou zprávu o průběhu a výsledcích dubnového pléna ÚV KSČ. Ve dnech 9.–10. dubna se konalo zasedání ÚV KSSS, jehož hlavním předmětem jednání se stala situace v Československu. Hned druhý den po skončení zasedání poslal vůdce KSSS dopis A. Dubčekovi, v němž vyjádřil vážné znepokojení nad současným vývojem v Československu. Kreml přijal výsledky dubnového pléna, v nichž zejména kladně hodnotil Dubčekův projev, v němž sliboval stabilizovat vnitřní poměry v ČSSR.¹⁵⁴

V denním tisku „bratrských“ zemí se stále více objevovaly, zejména v NDR, Polsku a Bulharsku, kritické články a varování směřující na události v Československu. Sovětský velvyslanec v Polsku A. B. Aristov ve svém hlášení ze 17. dubna 1968 o

¹⁵¹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 69–70.

¹⁵² ŠIK, s. 175–176.

¹⁵³ J. Pavel primárně zamýšlel zbavit tajnou státní bezpečnost od všech lidí, kteří se v padesátých letech podíleli na zatýkání a na politických procesech. Moskva přímo zakročila, aby Pavel svoji činnost okamžitě zpomalil. Z toho důvodu se stal státním sekretářem a vedoucím státní bezpečnosti Viliam Šalgovič. O. Šik ve svých pamětech uvádí, že v jednom rozhovoru mu J. Pavel sdělil, že Šalgovič je agentem sovětské tajné policie – KGB a že se od začátku snažil jeho činnost překazit. Později se stal členem jedné operativní skupiny, která společně ve spolupráci s KGB skupinou připravovala vojenskou invazi. ŠIK, s. 176

¹⁵⁴ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 81. Srov. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 122.

rozhovoru s Gomulkou konstatoval, že podle něho „začal již proces přeměny socialistického Československa v buržoazní republiku“ a že tento stav „vyžaduje náš okamžitý zásah, neboť nelze zůstat prostoduchým pozorovatelem, když se v Československu začínají uskutečňovat kontrarevoluční plány“.¹⁵⁵

Dne 23. dubna navštívila Prahu bulharská delegace v čele s Todorem Živkovem za účelem podepsání obnovené smlouvy o spojení. Bulharský vůdce strany patřil mezi přední kritiky na poradě v Drážďanech, ale během návštěvy neprošel nic mimořádně kritického.¹⁵⁶ Hned na to 24. dubna přiletěl do Československa hlavní velitel vojsk Varšavské smlouvy, maršál Jakubovskij. V průběhu 24.–25. dubna vedl důležité jednání s ministrem národní obrany gen. M. Dzúrem a s představiteli československého vedení – prezidentem L. Svobodou, předsedou vlády O. Černíkem, předsedou Národního shromáždění J. Smrkovským a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Dubčekem. Sovětská strana přednesla návrh, aby dvěma československými divizemi, vyčleněnými pro Spojené ozbrojené síly členských států, mohla přímo disponovat bez souhlasu národního velení a vlády, případně i ministrů obrany. Českoslovenští představitelé tento návrh odmítli a rovněž zamítli posunutí operačního cvičení Varšavského paktu v ČSSR, plánované na září 1968, již na květen téhož roku. Generál Dzúr ve zprávě předsednictvu ÚV KSČ navrhoval, aby se cvičení vzhledem k situaci v uvnitř politiky a kádrovým změnám ve velení československé armády odložilo až na rok 1969. Předsednictvo ÚV KSČ však ustoupilo sovětskému návrhu a 30. dubna usneslo, aby Dzúr co nejdříve dokončil personální otázky v armádě a další přípravu související s velitelsko-štabním cvičením, avšak zatím bez stanoveného termínu.¹⁵⁷

3.4 Politicko-společenské události od května do června roku 1968

Na přelomu dubna a května se výrazně československá společnost proměnila v aktivní vědomé politické aktéry. Vnitřní vývoj a prudký pohyb ve společnosti v Československu se však vedení KSČ nepodařilo dostatečně stabilizovat a usměrnit je v rámci hranic oficiální politiky a Akčního programu v souladu s principy socialistické demokracie. Nejrozličnější organizace mládeže, studentů, svaz žen a odbory, již přestaly vykonávat

¹⁵⁵ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 37.

¹⁵⁶ DUBČEK, *Vlastní životopis*, s. 169.

¹⁵⁷ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 38–39.

pouhou funkci převodových pák komunistické strany. Nastal pohyb rovněž i na politické scéně, resp. ve stranickém systému, kdy se začaly objevovat pokusy změnit dosavadní systém zakládání či obnovování starých politických stran, neboť po roce 1945 se mimo vedoucí politickou stranu KSČ ostatní strany sdružily do Národní fronty a po únorovém převratu v roce 1948 v zásadě přestaly plnit svoji funkci. Zejména započala diskuse mezi lidovci a národními socialisty o jejich vlastních tradicích a o vztahu ke komunistické straně jakožto vedoucí politické síle, což vyvolávalo rozporuplné reakce.¹⁵⁸

Právě otázka onoho politického pluralismu a vztah k vedoucímu postavení komunistické strany podněcoval ke konfliktním rozpravám. Na základě Akčního programu, jež formuloval souhrnně řečeno občanská práva, mezi něž například patřily svoboda názoru či shromažďovací právo, stále více narůstal tlak společnosti a její požadavky na vytvoření různých nekomunistických skupin, klubů a stran, jež měly v úmyslu prosadit svoje nejrůznější zájmy. V této spojitosti se zakládáním nových uskupení je vhodné připomenout již uvedená nově založená politická sdružení, a to KAN a Klub 231, v němž se slučovali bývalí političtí vězni. Ve veřejných debatách znovu ožívala témata z minulosti, do popředí se zejména vracely diskuse nezákonností a politických zločinů uplynulého období.¹⁵⁹

Prvomájové oslavy roku 1968 v Československu se nesly v duchu společenské jednoty a politického uvolnění, které přesáhly tradiční pojetí tohoto svátku. Podobné události na pozadí politických vytvářely onu atmosféru jarních měsíců a patří nepochybně do výrazných kapitol historie Pražské jara. V centru Prahy byla vybudována centrální tribuna, kolem níž procházel dav a zdravil stranické představitele. Na oslavách v prvomájovém průvodu vystoupily K 231 a Klub angažovaných nestraníků, kteří pochodovali kolem tribuny a skandovali požadavek svobodných voleb. Tato skutečnost svědčila o demokratickém směřování v Československu. Obdobné pojetí slavností jako v Praze se uskutečnilo i v jiných městech po celé zemi. Na druhé straně se objevovaly i stinné stránky, které dokazovaly, že politický vývoj zdánlivě předčil rozsah Akčního programu, což zcela přirozeně vzbuzovalo obavy ve straně. V průvodech se objevila různá hesla, mezi známá patřila například „Se sovětským svazem na věčné časy“ s dovětkem „a ani o jediný den déle“.¹⁶⁰

¹⁵⁸ WESSEL SCHULZE, Martin, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2018, s. 163–165.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 181.

Společenskou atmosféru lze charakterizovat jako probuzenou hnací sílu, jež se činorodě domáhala svých zájmů a základních občanských práv. Pro nejvyšší stranické vedení ovšem vyvstala zvláště důležitá otázka, a to, jak dosáhnout požadované konsolidace ve vývoji v celé společnosti a uvnitř strany a zamezit překročení pomyslných mantinelů vytyčených ve formě Akčního programu. V politických kruzích se již při posledních událostech začala zřetelněji ukazovat názorová diferenciaci a protichůdná stanoviska na další rozvíjení obrodného procesu. Začaly sílit hlasy těch, kteří prosazovali pomalé, ale za to důkladné rozvíjení reformy a hájili stanovisko, že se reforma systému nese v duchu socialismu.¹⁶¹ Na druhé straně stála část, jež nesouhlasila se současnou politikou strany a která kritizovala její některé záměry a upozorňovala, že zaznívají protisocialistické tendence a že strana již politický proces plně neovládá a ztrácí kontrolu nad situací. A poslední skupina naproti tomu vyjadřovala znepokojení nad pomalým vývojem reformy a radikalizovala svůj postoj v urychlení reformem.

Jak se záhy ukázalo, do dalšího vývoje obrodného procesu zasáhly, byť ne překvapivě, mezinárodní vlivy. Moskva a Brežněvovo vedení, stejně jako některé další socialistické státy, zejména Polsko, Maďarsko a NDR, dospěly k závěru, že situace v Československu je skutečně vážná a že tentokrát vyžaduje daleko důraznější zásah než pouhé napomenutí podobné tomu, jaké učinily na drážďanské schůzce koncem března. Schylovalo se k další výstraze ze strany sovětského vedení.¹⁶²

Netrvalo dlouho a Moskva se rozhodla, že již nebude pouhým, byť velmi ostražitým, pozorovatelem zpovzdálí, nýbrž směřovala k zásadnímu obratu. Na počátku května 1968 obdrželo vedení KSČ pozvání do Moskvy na oficiální schůzku, jež se uskutečnila ve dnech 4.–5. května 1968. Československá delegace se skládala z nového předsedy vlády, O. Černíka, dále J. Smrkovského, V. Biřáka a prvního tajemníka ÚV KSČ, A. Dubčeka. Za sovětskou stranu se zúčastnili generální tajemník ÚV KSSS Brežněv, dále N. V. Podgornyj, A. N. Kosygin, Konstatin Fjodorovič Katušev a Konstantin Viktorovič Rusakov. Jednání se neslo opět v atmosféře plné kritiky ze strany sovětských představitelů ohledně reformního procesu.¹⁶³ Již hned v úvodním projevu Brežněv konstatoval, že se Československo ocitlo ve velmi vážné situaci, že Sovětský

¹⁶¹ KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 33–34.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 69, a. j. 85, bod schůze 15, příloha III, *Zpráva z jednání československé delegace se sovětskými představiteli 4. května v Moskvě*, ff. 5–6 (s. 1–2).

svaz je značně znepokojen vyvstalou situací a že je povinen z hlediska svých spojeneckých závazků zasáhnout, resp. „pomoci“, a požadoval zhodnocení od československé delegace zhodnocení probíhajících událostí. Československé delegaci sovětsí představitelé předložili mnoho faktických materiálů, že v zemi ztrácí KSČ svoji vedoucí roli.¹⁶⁴

Dubček ve svém vystoupení nejprve hovořil o vnitropolitické situaci v zemi. Pronesl, že uskutečněné personální změny ve vládě a v předsednictvu ÚV, k nimž došlo na dubnovém plenárním zasedání, byly nevyhnutelné a důležité pro udržení důvěry lidu v komunistickou stranu i mezi samotnými členy. První tajemník ÚV KSČ dále informoval, že se bude konat přípravná porada na květnové plénum, na němž se plánuje vydání některých zákonů upravující zakládání a činnost různých společenských organizací. Posílit řídicí funkci nad sdělovacími prostředky dostal za úkol zajistit O. Černík. Prohlásil, že zejména některé pořady rozhlasu a televize poslední dobou ztěžují vztahy mezi zeměmi sovětského bloku. Dubček připustil, že ani vedení KSČ tuto jejich zvýšenou aktivitu příliš neakceptuje, a proto usuzuje, že je nezbytné přijmout náležitá opatření. V této souvislosti poukázal na hlavní současné úkoly ve vnitrostranickém životě, mezi něž zahrnul nutnost posílit vedoucí úlohu strany, normalizovat vztahy mezi stranou a inteligencí, upevnit situaci v armádě a bezpečnosti atd.¹⁶⁵ Jedna z otázek N. V. Podgorného se týkala názoru československé delegace na požadavek svolání mimořádného sjezdu ještě v tomtéž roce a rovněž požadoval vysvětlení, jak je možné, že se sdělovací prostředky (rozhlas, tisk, televize) se vymkly kontrole a že „*to teď působí dojem, že tam vystupuje, kdo chce a o čem chce*“ a zdůraznil, že „*je velmi důležité, aby tisk, rozhlas a televize byly kontrolovány ústředním výborem, aby plnily jeho vůli*“.¹⁶⁶

Vystoupení J. Smrkovského lze rovněž shrnout jako hájení polednové politiky a rozvíjícího reformního procesu. Dodal, že sice strana nebyla připravená na vzniklé události, ale že se jim zcela určitě v nejbližší době podaří konsolidovat situaci, zajistit pořádek a odstranit nejrůznější extrémní ve společnosti, jež překračují rámec oficiální

¹⁶⁴ Tamtéž. Srov. BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 38–41.

¹⁶⁵ Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu. In: Pražské jaro, 7. května 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/507.pdf> [2019–02–27], s. 2–4. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 69, a. j. 85, bod schůze 15, příloha III, *Zpráva z jednání československé delegace se sovětskými představiteli 4. května v Moskvě*, ff. 5–12 (s. 1–8).

¹⁶⁶ Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu. In: Pražské jaro, 7. května 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/507.pdf> [2019–02–27], s. 5.

politiku strany. Nezapomněl zdůraznit ujištění představitelům ÚV KSSS, že za základ považuje principy socialistického systému a spojenectví se Sovětským svazem. V. Biřák hovořil podrobněji o vnitropolitické situaci a především zdůraznil nezbytnost aktivně podpořit společenské síly, jež se vyslovují pro socialismus.¹⁶⁷ Kosygin pronesl, že komunistická strana už není schopna řídit společnost a jestliže v ČSSR dojde k obnově kapitalismu, budou následovat i další socialistické země. I v dalších částech jednání sovětská strana nadnesla znepokojující otázky a kritická hodnocení na vývoj událostí v ČSSR. Kritika zazněla i na prvomájové oslavy v Praze, na nichž se ozývaly protistranické hlasy, a na nově vzniklá politická sdružení a kluby, především na KAN a K 231 a jejich nebezpečná opoziční stanoviska.¹⁶⁸ V závěru rozhovorů Brežněv pronesl: „*To hlavní spočívá v tom, aby bylo stanoveno, jakým způsobem co nejspolehlivěji ubránit věc socialismu v Československu. To je otázka, která se týká nejen Československa samotného, ale i vašich sousedů a spojenců i celého světového komunistického hnutí. My všichni jsme připraveni poskytnout vám pomoc, bude-li toho zapotřebí. K tomu jsme připraveni my, a protože znám smýšlení soudruhů Gomulky, Ulbrichta, Živkova i druhých, mohu říci, že jsou k tomu stejně připraveni i oni. Komunistické hnutí celého světa obrací své zraky ke KSČ. Domníváme se, že výsledkem dnešního rozhovoru by mohl být závěr, že nastal okamžik, kdy předsednictvo ÚV KSČ musí říci jasně všem, jakou linii bude uskutečňovat, musí ukázat na nebezpečné jevy, které se v zemi objevily, musí jasně prohlásit, že tyto jevy nepodporuje, ale že s nimi bude bojovat všemi dostupnými prostředky.*“¹⁶⁹ Pokračoval větami: „*[...] Nelze provádět ústupky, nelze být reformisty, ale je třeba opravdově sloužit věci strany, jejímiž jste členy, a být opravdovými vůdci této strany. Toto je snad nejspolehlivější cesta. [...] Podporu jsme připraveni vám poskytnout. A jestli vám pomůžeme my všichni, tak to bude mohutná podpora. [...] Až dosud jsme o všech těchto věcech hovořili s vámi, nasloucháme vám a věříme vám. Ale bude-li to nutné, můžeme začít hovořit tak, aby to uslyšeli všichni a tehdy dělnická třída uslyší hlas svých přátel.*“¹⁷⁰

Brzy potom, co odletěli českoslovenští představitelé zpět do ČSSR, hned 7. května na schůzi ÚV KSSS přijalo usnesení zaměřené na situaci v Československu. Vedení KSSS pověřilo úkolem seznámit o událostech a v Komunistické straně Československa

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 6–7.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 8–9.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 24.

¹⁷⁰ Tamtéž.

ústřední výbory komunistických stran svazových republik, krajské a oblastní výbory strany. Informativní zpráva vypovídala o vývoji v ČSSR kritickým a kategoricky odmítavým postojem. Politbyro ÚV KSSS konstatovalo, že stabilizovat poměry v KSČ a v zemi v souladu s Akčním programem reálně nenastalo a nepřátelské síly socialismu podněcují k podvratné činnosti vůči straně a její vedoucí úloze ve společnosti. V další části záporně hodnotilo činnost stranických a státních orgánů, jež nevykonávají funkci dostatečně organizovaně, a jako značné nebezpečí označila absenci jednoty v novém vedení KSČ.¹⁷¹ Jako zvlášť nepříznivé posuzovalo skutečnost, že v zásadních otázkách oficiální politiky dospěla podle jeho názoru část předsednictva ÚV KSČ k závěru, že je žádoucí situaci normalizovat, neboť se rozvíjí nepřátelské postoje, ale druhá část naopak podporuje obrodu, čímž fakticky napomáhá upevnit pozice nepřátelských sil. V další pasáži rezoluce uvedlo vedení KSSS zápornou výtku k činnosti hromadných sdělovacích prostředků, jež se zcela vymkly kontrole, a vyjádřilo výhrady i na velké množství nově vzniklých sdružení, organizací a klubů protisocialistického směru. Jako příklad nebezpečné aktivity uvedlo nově založený klub K 321, složený z bývalých politických vězňů a také Klub angažovaných nestraníků, který z jejich pohledu soustřeďovala stále více nepřátelských sil socialismu včetně bývalých členů „buržoazních stran“. V následujících částech věnovalo pozornost dalším negativním aspektům a v závěru informovalo o schůzce s delegací ČSSR, jež proběhla ve dnech 4.–5. května.¹⁷²

Dne 8. května 1968 se v Moskvě konala multilaterální schůzka varšavské pětky. Na pozvání Brežněva se do Kremlu sjela delegace komunistických stran Polska, Maďarska, NDR a Bulharska, již bez účasti zástupců KSČ, aby všestranně projednala vývoj v Československu. V úvodu vůdce KSSS účastníky nejprve seznámil se závěry jednání s československou delegací, jež se uskutečnilo 4. května, a na základě toho navrhnul společně posoudit vnitřní poměry a formulovat způsob, jak ubránit věc socialismu v ČSSR a zabránit případné kontrarevoluci. Moskevské vedení a zúčastněné socialistické strany přímo vyděsilo, jaká protisocialistická stanoviska zazněly na prvomájových oslavách i záměry sejít z cesty stalinského pojetí socialismu a budovat socialismus s demokratickými principy.¹⁷³ Předmětem kritiky se rovněž staly československá masmédiá a vedení KSČ, jež podle názoru zúčastněných naprosto selhalo v jejich řízení a umožnilo volný průchod protisocialistickým výpadům. Požadavek

¹⁷¹ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 131–134.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 84.

svolání mimořádného sjezdu přítomní zhodnotili pouze jako nástroj pro přípravu svržení celého dosavadního stranického vedení. Průběh schůzky dále pokračoval vyjmenováváním bezpočtu výtek vůči reformnímu procesu v Československu a jeho nejvyššímu vedení. Velkou pozornost jednající věnovali zvažování, na koho se mohou spolehnout v boji proti kontrarevoluci, neboť potřebovali ke svým mocenskopolitickým plánům spolehlivé spojence. Podrobně se zaměřili na jednotlivé členy reformního vedení a hodnotili i československou inteligenci a obecně kulturní sféru a její údajnou prozápadní orientaci.¹⁷⁴

V zásadě lze říci, že po dlouhé diskusi se vedoucí představitelé komunistických stran ztotožnili s kritickým celkovým zhodnocením vnitřního stavu v Československu a shodli se na společných krocích proti možné dozrávající kontrarevoluci. Členové pětky navrhli následující opatření, jež se hodí alespoň ve stručnosti představit. Jednak se dohodli, že i za předpokladu použití mocenských prostředků, se pokusí získat rozhodující většinu, v lepším případě celé reformní vedení, k razantnímu postupu proti všem kontrarevolučním snahám. Za podmínky, že by se nepodařilo získat značnou část stranického vedení, doporučili orientovat se, resp. se opřít z jejich pohledu o spolehlivé probrežněvovské kádry V. Biľaka a D. Koldera a věnovat jim případnou podporu. Další krok k nátlaku se rozhodli učinit formou provedení vojenského cvičení Šumava Varšavské smlouvy na území ČSSR a jeho okolí. V opačném případě, že nedojde k patřičným pozitivním změnám v zemi, stanovili rezolutní opatření ve formě „internacionální pomoci“. Představitelé varšavského paktu v závěru usnesli, že budou připraveni sejít se k projednání situace v ČSSR vždy, pakliže to vedení stran bude pokládat přinejmenším za nutné.¹⁷⁵

Na základě těchto skutečností na mezinárodní scéně, jež se udály počátkem května 1968 lze učinit několik závěrů. První porada v Moskvě s československou delegací znamenala, že se sovětské vedení vážně obávalo o osud socialismu v ČSSR a že nehodlalo jen nečinně přihlížet na rozvíjení reformního vývoje a údajného odklonu od tradičního pojetí socialismu. Vedení KSČ již po drážďanské schůzce poněkud přehlíželo vyslovené výhrady svých „spojenců“ vůči obrodnému procesu. Na květnové poradě však sovětské představitelé hovořili zvláště ostrým tónem, jež nebylo možné nadále opomíjet a z čehož zjevně vyplývalo, že pro představitele ÚV KSSS nastal v československých poměrech

¹⁷⁴ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 45–47.

¹⁷⁵ Tamtéž.

skutečně nebezpečný stav. Následné jednání vedoucích grémií komunistických stran, bez přítomnosti československé delegace, v podstatě potvrdilo jejich „bratrské“ odhodlání v boji proti ohrožení socialismu a všemi silami zabránit kontrarevolučnímu zvratu. Brežněvovské vedení začalo uplatňovat stále více svoji politicko-vojenskou taktiku proti vývoji v ČSSR, čímž výrazně přispělo k aktivizaci konzervativního jádra ve vedení KSČ a k názorové nejednotě uvnitř strany z hlediska dalšího reformního postupu.¹⁷⁶

Téměř současně, kdy probíhala schůzka varšavské pětky v Moskvě, ve dnech 7.–8. května, rovněž zasedalo i předsednictvo ÚV KSČ. Hlavním předmětem dlouhé diskuse se stal onen další postup vedení KSČ. Kromě toho proběhlo informování o československo-sovětské schůzce. Souhrnné sdělení z jednání československé delegace s představiteli ÚV KSSS obsahovalo zčásti již známé postoje Moskvy na vyvstálé události v ČSSR, ovšem zdaleka o nich neinformovalo úplně a ostrý charakter celé schůzky a výčet všech prohrěšků na adresu KSČ nebyl podrobně předložen.¹⁷⁷ Ohledně příštích kroků ve vývoji v zemi se projevila ve vedení výrazná diferenciacie a rozporuplné názory, které zejména zapříčinila moskevská jednání a vměšování Kremlu a jeho věrných dogmatiků a spojenců, zejména pak Ulbrichta a Gomučky, do vnitřních záležitostí země. V předsednictvu zazněly úvahy o tom, zda má smysl i nadále pokračovat v reformním procesu. Ozvaly se většinové názory, že kontrarevoluční tendence v Československu nabývají stále větší intenzity a že situace přesahuje schopnosti vedení KSČ je konsolidovat. Zásadní spor však spočíval v tom, jakým postupem nastalé problémy vyřešit. Na jedné straně se prosazovalo řešení s použitím politických kroků, a na té druhé prostřednictvím mocenských opatření, což znamenalo potenciální riziko násilného, represivního či administrativního zásahu do demokratizačního procesu. Dubček se snažil zamezit právě druhé možnosti pozitivními kroky, za něž lze označit především realizování úkolů Akčního programu.¹⁷⁸

Před očekávaným květnovým plenárním zasedáním ÚV KSČ se atmosféra v zemi nesla ve znatelném napětí, podporovaného neustálým nátlakem z Moskvy, politickými rozpory uvnitř vedení KSČ, jak se nadále vypořádat se schváleným reformním kurzem a

¹⁷⁶ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 50–53. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 83–86.

¹⁷⁷ Stenografický záznam první části diskuse na 70. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ k hodnotící zprávě o krajských konferencích a k dalšímu postupu vedení KSČ. In: *Pražské jaro 1968*, 7. květen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/507_1.pdf [2019–02–26].

¹⁷⁸ VONDRŮVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 126–128. Ve dnech 12.–13. května se konala porada vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ, jež sloužila jako přípravná fáze před zahájením květnového plenárního zasedání. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 86–87.

jeho dalšími kroky, a v neposlední řadě stupňováním aktivity občanského hnutí, které se rozhodně stavělo proti odklonu od linie dubnového pléna a Akčního programu. Převážná část mocenského vedení se již na předchozím jednání ústředního výboru ze 7.–8. května pokusila o kompromisní opatření a přistoupila na zpomalení reformy systému. Ohledně sdělovacích prostředků, na jejichž činnost zazněla ostrá kritika, reagovala schůze předsednictva ve dnech 21. a 22. května, kdy projednávala situaci v Rudém právu, jeho postavení ve vztahu k vedoucím orgánům strany a jeho úlohu v současném období.¹⁷⁹ Dokument obsahoval v úvodu zhodnocení od lednového pléna a následovaly pasáže, že v současné politické situaci a v souvislosti s vývojem tisku, rozhlasu a televize komunisté požadují, aby Rudé právo přispělo k vytváření „*ideové a Akční jednoty strany*“ a „*aby napomáhalo formovat socialistické veřejné mínění*“.¹⁸⁰ Další část pojímala, že je v současnosti nezbytné, aby se při svobodě projevu a vystupování opozičních, protikomunistických sil se kolektiv Rudého práva sjednotil a podporoval záměry Akčního programu, aby se vyjadřoval proti nesprávným názorům a aby vykonával „*komunistické noviny na vysoké politické a publicistické úrovni*“.¹⁸¹

Koncem května a počátkem června, ve dnech 29. 5.–1.6., se konalo zasedání ÚV KSČ, na němž byla přijata rezoluce o současné situaci a dalším postupu Komunistické strany Československa. Schválené usnesení deklarovalo hned v úvodu, že od dubnového pléna se vnitropolitická situace poněkud zkomplikovala a že se vyskytují obavy o další vývoj socialismu v ČSSR a ohrožení jeho základů neustávajícím stupňováním antisocialistických a protikomunistických sil. Naproti tomu se objevilo znepokojení, aby nedošlo ke snahám navrátit poměry před leden 1968. ÚV KSČ konstatoval, že za klíčovou podmínku dalšího úspěšného rozvoje považuje upevnění politické autority strany.¹⁸² Za rozhodující úkol strany v současné situaci stanovil rozvíjení a upevnění jednoty komunistů na základě linie nové politiky v souladu s Akčním programem a zabránění nejen protikomunistickým tendencím, nýbrž i konzervativním silám v ohrožení „socialistického charakteru moci“ a pokusům o politickou revizi nastoupeného kurzu.

¹⁷⁹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 87–88. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 70, a. j. 87, bod schůze 22, *Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k situaci v Rudém právu, k jeho postavení a úkolům v současném období*, ff. 6–7. Vláda se pokusila převzít kontrolu nad sdělovacími prostředky, zejména nad rozhlasem, televizí a Československou tiskovou kanceláří, ale nakonec k projednání připraveného zákona v Národním shromáždění nedošlo.

¹⁸⁰ Tamtéž, f. 8.

¹⁸¹ Tamtéž, f. 9.

¹⁸² Rezoluce o současné situaci a dalším postupu KSČ, přijatá květnovým zasedáním ÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 1. červen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/601.pdf> [2019–02–28].

V další části dokumentu bylo ustanoveno rozhodnutí svolat mimořádný XIV. sjezd na počátek září téhož roku, který měl zhodnotit vývoj po lednovém plénu, na základě toho určit politickou linii pro delší časové období, dále projednat rehabilitace nevinně odsouzených lidí a odpovědnost minulého vedení za nezákonnosti, schválit nové stanovy KSČ a řadu dalších úkolů.¹⁸³

Lze souhlasit s názorem, že květnová rezoluce představovala do jisté míry vnitřní konsolidaci v KSČ a ve své podstatě měla vyhovět reformátorům i konzervativcům a nátlakům z Moskvy. První tajemník ÚV KSČ v současném krizovém stavu, jenž panoval na politické i společenské scéně, upevnil postavení komunistické strany ve společnosti. Vzhledem k reformě systému se mu podařilo potvrdit platformu Akčního programu KSČ, ovšem zásadnější záležitosti ohledně podoby politické úpravy se odsunuly. V dané politické realitě, v níž se prolínaly různé protichůdné tendence, se mu jako přijatelné východisko jevílo zbrzdit dosavadní tempo reformy. Květnové plenární zasedání přineslo důležité rozhodnutí, a to v první zářijové dekádě uspořádat mimořádný XIV. sjezd KSČ.¹⁸⁴

Na počátku června se zdálo, že se květnovým zasedáním ÚV KSČ podařilo stabilizovat poměry uvnitř stranického a státního vedení a zahnat sovětské obavy. Koncem května se konala schůze politbyra ÚV KSSS, jež informovala vedení BKS, MSDS, PSDS a SED o výsledcích cesty A. N. Kosygina do Československa. Usnesení souhrnně obsahovalo obeznámení o jeho rozhovorech s československými vedoucími představiteli během jeho pobytu, jež znovu prokázaly, že se hodnocení událostí v Drážďanech a v Moskvě ukázala jako správná. ÚV KSSS vyjádřilo obavy, že poměry v ČSSR zůstávají napjaté a rozporné. Kladně hodnotilo snahu konzervativní části vedení KSČ, jež se podle jeho názoru pokoušelo zabránit protisocialistickým útokům a kontrarevoluci.¹⁸⁵

Netrvalo však dlouho a následující události se začaly odvíjet poněkud jiným směrem, než k požadované konsolidaci proklamované v květnové rezoluci ÚV KSČ. Politickou scénu v první dekádě června rozvířily otázky kolem transformace politického systému a Národní fronty ve vztahu k pokusům obnovit sociálně demokratickou stranu.

¹⁸³ Tamtéž. V souvislosti se situací v československé armádě a připravovaným vojenským cvičením Varšavské smlouvy ve dnech 17.–22. května navštívila Československo sovětská delegace A. A. Grečka, generála A. A. Jepiševa, generála N. V. Ogarkova. BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 54.

¹⁸⁴ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 162–165.

¹⁸⁵ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 139–140.

Obdobným snahám o vznik politických uskupení, jež by se svojí činností stavěly do opozice vůči KSČ a mohly ohrozit její vedoucí postavení ve společnosti, se vedení KSČ snažilo zabránit již koncem dubna.¹⁸⁶ V červnu vrcholilo úsilí politických stran, jež požadovaly plné uznání a uzákonění své činnosti. Podle stávající legislativy, však politické strany mohly vzniknout za podmínky, že se pole jejich působnosti bude vztahovat pouze na Národní frontu a s jejím souhlasem. Vedení KSČ se rozhodlo ustanovit ústavní zákon, jenž by zabránil politické činnosti nových politických subjektů, mimo rámec NF, a který by zajistil případně administrativní zásah proti politickým stranám a uskupením, jejichž působení bude pro KSČ nepřijatelné. Je třeba dodat, že tento zákon se nacházel zatím ve fázi příprav.¹⁸⁷

Sovětská diplomacie a vedoucí činitelé ÚV KSSS nepřestávali vyjadřovat pochybnosti nad vývojem v Československu a obezřetně jej pozorovali. Sovětské politické vedení obdrželo podrobnosti o květnovém zasedání ÚV KSČ, na němž se reformátorům nepodařilo odstranit „zdravé síly“ z ústředního výboru, nýbrž jen utlumit jejich působení. Ve hře ovšem zůstávalo jejich avizování na nebezpečí, které straně hrozilo od antisocialistických tendencí. Moskva se rovněž dozvěděla o rozhodnutí uspořádat mimořádný sjezd ÚV KSČ, jehož přípravou ÚV KSČ pověřil komisi vedenou A. Indrou. Její složení však budilo obavy, neboť většina členů se orientovala na nový politický kurz směrem k demokratizaci společnosti i strany.¹⁸⁸ Brežněvovo vedení vyvíjelo od května na vedení KSČ organizovaný nátlak, jak politického, tak vojenského charakteru s jednoznačným cílem dosáhnout požadované podřízenosti bratrské KSČ, anebo se uchýlit k mocenskému opatření.¹⁸⁹

Přibližně v polovině června navrhl L. I. Brežněv prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ československo-sovětské setkání vzhledem k vnitropolitické situaci, jež panovala v ČSSR. Dubček si uvědomoval, že vývoj v republice má rychlý spád a uvítal intenci ze strany vedení KSSS. Datum uspořádání dvoustranného jednání před červencem, však pro vedení KSČ nebylo jednoduché sjednat, vzhledem k naplánovaným akcím, na nichž se

¹⁸⁶ VONDRŮVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 167–169.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ VONDRŮVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 143–145.

¹⁸⁹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 119–121. Cvičení Šumava začalo oficiálně dne 20. června a trvalo do konce téhož měsíce. Den před jeho konáním se setkal maršál Jakubovskij s ministrem Džúrem. Jakubovskij pozitivně ohodnotil přípravu cvičení, ale požadoval rozšířit počet účastníků se jednotek. Sovětské vedení však plánovalo odchod vojsk z území ČSSR na počátek července, což znepokojovalo československou stranu. Srov. Podrobněji POVOLNÝ, Daniel, *Operace Dunaj. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*, Praha 2018, s. 95, 106–107.

účast prvního tajemníka ÚV KSČ očekávala. Dubček rovněž poznamenal, že je nezbytné, aby se nacházel v Československu po celou dobu před 1. červencem, protože se mělo rozhodovat o osudu mimořádného sjezdu ÚV KSČ. Dále sdělil, že po květnové poradě prvních tajemníků krajských a okresních výborů KSČ a po květnovém plénu ÚV KSČ započal ve straně obrat k ofenzivní politice proti útokům pravicových a antisocialistických sil v republice. Rovněž poznamenal, že se v zemi rozhořel zápas v důsledku přípravy mimořádného XIV. sjezdu, na němž měl záviset další politický vývoj v ČSSR a že vedení KSČ učiní potřebné kroky, aby „zamezilo působení těchto opozičních sil, které se snaží ohrozit vedoucí roli KSČ na paritní zastoupení v republice vedle ostatních stran a organizací“.¹⁹⁰

Československá veřejnost vnímala, zejména v kruzích inteligence, že průběh reformního procesu nespěje dostatečnou rychlostí kupředu a pociťovala jeho ohrožení. Koncem června spisovatele Ludvíka Vaculíka požádala skupina vědeckých pracovníků, aby vypracoval výzvu, jež by rozpochybovala občanskou aktivitu a politické vedení ve prospěch urychlení demokratizačních změn. Dne 27. června 1968 v Literárních listech, deníku Práce, v Mladé frontě a Zemědělských listech vyšel Manifest Dva tisíce slov. Dokument v úvodních pasážích obsahoval kritické zhodnocení minulého období a tehdejšího vedení KSČ, které „po válce mělo velikou důvěru lidí, ale postupně ji vyměňovalo za úřady“ a že „chybná politická linie vedení změnila stranu z politické strany a ideového svazku v mocenskou organizaci, jež nabyla velké přitažlivosti pro vládychtivé sobce, vyčítavé zbabělce a lidi se špatným svědomím“.¹⁹¹

V dalších částech se věnoval nastoupené cestě k obrodnému procesu, v nichž mimo jiné zdůraznil, že „jsou v poslední době lidé zneklidněni tím, že se postup demokratizace zastavil“.¹⁹² Vybízeli společnost k tomu, aby podpořila progresivní síly ve vedení KSČ, Akční program a především, aby se sama na reformním procesu aktivně podílela politickou akcí a doporučil následující kroky dalšího směřování. Výzva je považována za jeden z nejvýraznějších dokumentů Pražského jara a jeho vznik a odezva na pozadí událostí letních měsíců roku 1968 mají jistě své opodstatněné místo v tomto

¹⁹⁰ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 147, citát s.149.

¹⁹¹ Manifest Ludvíka Vaculíka Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem. <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=37> [2019-02-28]. HOPPE, Jiří: *Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970*, 11, Praha, Brno 2004, s. 220.

¹⁹² Manifest Ludvíka Vaculíka Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem. <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=37> [2019-02-28].

období československých dějin. Manifest vzápětí vyvolal ožehavou diskusi ve veřejnosti a pochopitelně nelehkou situaci pro nejvyšší vedení vzhledem k napětí, jež panovalo na domácí i mezinárodní půdě.¹⁹³ Předsednictvo ÚV KSČ vyjádřilo stanovisko k manifestu dne 27. června, v němž neprosadilo mocenské opatření, ale spíše avizovalo na veřejnost, že „*taková politická platforma v dnešní reálné vnitropolitické i mezinárodní situaci nejenom nepodporuje, ale jednoznačně ohrožuje celý náš demokratizační proces*“.¹⁹⁴

3.5 Letní měsíce před „bouří“ a okupace

Sovětské vedení společně s bratrskými stranami na manifest Dva tisíce slov přirozeně reagovaly velmi ostře, neboť v něm spatřovaly vzestup čím dál více nebezpečných antisocialistických sil, jejichž činnost signalizovala potenciální kontrarevoluční hrozbu. Již hned na počátku července zasedalo politbyro ÚV KSSS, na němž jeho členové vyslovili kritické názory na události v ČSSSR a jednali o dopisu určeném ústřednímu výboru KSČ. Bratrské KSČ považovali za nutné navrhnout či přesněji řečeno vnútit vlastní představu o některých opatřeních, jež by mělo vedení KSČ neprodleně provést.¹⁹⁵ Sovětské vedení požadovalo, aby KSČ vydalo výzvu jménem ústředního výboru KSČ o současné situaci v zemi a aby v ní upozornila na prohlášení Dva tisíce slov a ostatní nebezpečné útoky, jež v jistém smyslu ohrožují nejen osud socialismu v Československu, nýbrž v celém mezinárodním komunistickém hnutí. Politbyro dále zdůraznilo, že za těchto podmínek, kdy se výrazně aktivizovaly nepřátelské živly, se musí strana rozhodnout pro rezolutní opatření na obranu zájmů socialismu a k tomu využít i všech „zdravých sil“ v československé společnosti. Jeden z dalších kroků, jež KSSS navrhla pro normalizování stavu uvnitř ČSSR, spočíval v uspořádání demonstrace Lidových milicí v ulicích Prahy a v ostatních městech, na nichž by se objevila politická hesla hlásající obranu socialismu a boj proti antikomunistům apod.¹⁹⁶

¹⁹³ Tamtéž. Srov. KONČELÍK, Jakub, *Dva tisíce slov; zrod a důsledky nečekaně vlivného provolání*. In: Soudobé dějiny, 2008, roč. 15, č. 3–4, s. 491–520. Srov. MORAVEC, KURAL, BENČÍK, s. 123.

¹⁹⁴ Předsednictvo ústředního výboru KSČ československé veřejnosti. Zpráva ze schůze předsednictva ústředního výboru KSČ zabývající se manifestem Dva tisíce slov, 27. červen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/627_2.pdf [2019–02–28], s. 2. PÚV pověřilo A. Indru zpracováním dálnopisu se stanoviskem k článku Dva tisíce slov pro ÚV KSS, KV a OV KSČ. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 74, a. j. 100, bod schůze 1, *Stanovisko k článku Dva tisíce slov*, f. 78. Celý text zprávy: Dálnopis předsednictva ÚV KSČ pro ÚV KSS, KV a OV KSČ se stanoviskem k článku Dva tisíce slov, 27. červen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/627_2.pdf [2019–02–28].

¹⁹⁵ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 155–157.

¹⁹⁶ Tamtéž.

První tajemník ÚV KSČ se k použití Lidových milic doposud neuchýlil, stejně jako k ostatním doporučovaným metodám, což pochopitelně Brežněva rozhořčilo. Bezprostředně potom, co vedení KSČ plně nevyhovělo sovětským pokynům, jednalo znovu ve dne 3. července politbyro ÚV KSSS. Moskevské vedení kritizovalo Dubčekův postoj a vedení KSČ, které se podle jeho názoru neodhodlalo k rozhodnému zákroku, a jež naopak setrvalo v nečinné a opatrné pozici.¹⁹⁷ Za daných okolností představitelé ÚV KSSS považovali za vhodné uskutečnit poradu vedoucích funkcionářů bratrských stran KSSS, BKS, MSDS, SED a PSDS a při této příležitosti přizvat i československé zástupce. ÚV KSSS odsouhlasil dopis adresovaný předsednictvu ÚV KSČ, jehož obsah vyjadřoval názor na poměry v ČSSR, a obrátil se i na ostatní strany varšavské pětky, aby učinily totéž.¹⁹⁸

Ve dnech 8.–12. července jednalo předsednictvo ÚV KSČ o dopisech, které obdrželo od stran pětky. Dopisy vyzněly jako důrazný nesouhlas s nastoupeným reformním kurzem a rovněž jako forma k jeho zastavení. Pro stoupence demokratizačního procesu to znamenalo obtížnou situaci, neboť diskutovali o tom, k jakému východisku se přiklonit. Na jedné straně se nacházelo řešení, jež by vedlo ke korektuře dosavadní politiky, která si získala nejen podporu na mimořádných krajských a okresních konferencích, nýbrž i široké společnosti. Na druhé straně revizi nastolené politické linie nešlo provést bez podpory zdola, jelikož reálné podmínky v zemi to neumožňovaly, a naopak by vyprovokovaly společnost ke konfliktu s politickou mocí. Jako přijatelnou alternativu Dubčekovo vedení nalézalo jednak v udržení si důvěry a podpory společnosti a jednak v odmítnutí direktivního náporu od ostatních komunistických stran. Místo ustoupení od politické linie se jim pokusit nabídnout společné oboustranné jednání a vedoucí představitelé bratrských stran přesvědčit, že hodnocení situace v Československu z jejich pohledu neodpovídá kontrarevolučnímu zvratu. Stranické vedení KSČ sice uznávalo, že události vyústily v nepřiměřené krajnosti, a z toho důvodu souhlasili přijmout určitá opatření.¹⁹⁹

Nátlak z Moskvy prohloubil diferenci názorů uvnitř předsednictva ÚV KSČ i v členských řadách komunistické strany, neboť se vyhranila prosovětsky orientovaná

¹⁹⁷ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 125.

¹⁹⁸ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 157.

¹⁹⁹ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 205–207 Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 76, a. j. 104, bod schůze 1, *Návrh stanoviska PÚV KSČ k dopisům bratrských stran*, ff. 129–132.

skupina s Kolderem, Biľakem, Indrou ad., jež se ztotožnila s argumenty sovětských spojenců a která se vyjádřila se pro schůzku ve Varšavě. Pro Moskvu to znamenalo pochopitelně výhodnou pozici a naději, že se jí podaří zvrátit události v ČSSR ve svůj prospěch za přispění „zdravého“ jádra v předsednictvu ÚV KSČ. První tajemník ÚV KSČ a mocenské vedení Komunistické strany Československa odmítli účast na poradě pětky ve Varšavě s tím, že o vnitřních záležitostech země mají právo si rozhodovat sami, a navrhli před varšavským summitem dvoustranné jednání s komunistickými stranami socialistických zemí.²⁰⁰

Ve dnech 14.–15. července se uskutečnila schůzka představitelů pětky ve Varšavě, na níž opět jednali o Československu. Účastníci zaslali společný dopis, označovaný jako „varšavský“, vedení KSČ. Jeho obsah zahrnoval hodnocení situace v ČSSR, důrazné varování a pokyny pro další postup. Signatáři opakovali předchozí kritické postoje a shodli se na stanovisku, že v Československu postoupila příprava kontrarevoluce, kterou zformovala politická opozice, a že je ohrožena věc socialismu nejen v ČSSR, nýbrž v celém socialistickém táboře, a proto je zcela nezbytné okamžitě přijmout rozhodná opatření proti činnosti nepřátelských sil. Sovětský koncept předkládal postupy, které vedení KSČ muselo vykonat: nejdříve zasáhnout proti antisocialistickým a pravicovým silám, zrušit činnost veškerých politických organizací vystupujících proti socialismu, dostat pod kontrolu sdělovací prostředky a sjednotit komunistickou stranu na bázi marxismu-leninismu.²⁰¹

Z hlediska mezinárodních souvislostí je třeba vsunout krátkou připomínku o tom, že se československý reformní proces těšil přízni nejvyspělejších a největších západoevropských komunistických stran, zejména z Francie a Itálie. Jejich postoje na specifickou podobu socialismu podle historických tradic a podmínek dané země se v zásadě ztotožňovaly s obdobnými principy, a proto projevovaly jisté pochopení a vstřícnost pro vývoj v Československu. Krátce po varšavské schůzce pětky ve dnech 15.–17. července v Moskvě proběhla setkání s Francouzskou a Italskou komunistickou stranou. Delegace obou zemí vyjádřily znepokojení nad zasahováním do vnitřních záležitostí v ČSSR. A v případě, že by Moskva podnikla vojenskou intervenci, prohlásily,

²⁰⁰ Tamtéž, f. 139. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 127. Srov. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 143–145.

²⁰¹ Dopis pěti komunistických a dělnických stran ústřednímu výboru KSČ (tzv. varšavský dopis). In: *Pražské jaro 1968*, 15. červenec 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/715.pdf> [2019–03–05].

že odmítnou celosvětovou konferenci komunistických a dělnických stran naplánovanou na listopad téhož roku a svolají evropskou konferenci 17 komunistických stran, na níž zavrhnou sovětský postup.²⁰²

Dubčekovo vedení se ocitlo ve velmi složité situaci, jak formulovat odpověď a reagovat na dopis z Varšavy. Na jedné straně se obávalo konfliktu s domácími komunisty a širokou veřejností, pokud by zvolilo cestu rezignace na reformní politiku a nechalo si diktovat požadavky ze strany pěti komunistických zemí, což ve značné míře znamenalo návrat k před lednové politice. Na straně druhé hrozil vážný střet s politickými partnery, jestliže neuposlechnou jejich dobře míněné „rady“. Předsednictvo ÚV KSČ ve dne 17. července přijalo stanovisko na varšavský dopis a rozhodlo o zveřejnění obou dokumentů.²⁰³ Rozvážně vyvrátilo neopodstatněné tvrzení o kontrarevoluci, ohrožení socialistických základů a kritické hodnocení situace. Pokusilo se vysvětlit představitelům pěti komunistických stran, že příčiny rozporuplné politické situace v ČSSR vyplývají z předešlých rozporů, jejichž podstata sahá až před lednové plénum 1968, a které nelze vyřešit v krátké době. Vzhledem k uskutečňování nové politické linie v podobě Akčního programu došlo podle jeho názoru k vnitřním rozporům uvnitř samotné strany a projevil se negativní jevy ve společnosti ve formě protisocialistických sil a zároveň rozvinuly aktivitu „dogmaticko-sekretářské síly“ spojené s minulou chybnou před lednovou politikou. Snažilo se rovněž objasnit porušování zásad demokratického centralismu jako důsledek starého vedení strany, jež uplatňovalo „byrokratický centralismus“ a potlačovalo vnitrostranickou demokracii. Věcným tónem zopakovalo prohlášení z květnového pléna ujistňující o ochraně socialistického zřízení a přátelství se SSSR, a pakliže by došlo k ohrožení socialistické moci v ČSSR, strana použije všechny dostupné prostředky k jeho obraně. V další části odmítlo neoprávněná tvrzení o současné situaci v ČSSR jako „kontrarevoluční“, ohrožující základy socialistického zřízení a rovněž teze

²⁰² KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 133; BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 130, 140–141.

²⁰³ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 130. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 77, a. j. 107, bod schůze 1, *Návrh odpovědi PÚV KSČ na dopis představitelů stran a vlád pěti socialistických zemí ze schůzky ve Varšavě v červenci 1968*, ff. 44–46. Srov. Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k dopisu pěti komunistických a dělnických stran (tzv. varšavskému dopisu). In: *Pražské jaro 1968*, 17. červenec, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/717.pdf> [2019–03–05], s. 1–9.

o přípravách změny v orientaci československé zahraniční politiky a její odtržení od socialistického tábora.²⁰⁴

Předsednictvo ÚV KSČ v dopise vyjádřilo rovněž nesouhlas s hodnocením sovětské delegace na neúčast KSČ ve Varšavě a s postupem odsouzení politiky kterékoliv z bratrských stran bez účasti její delegace na poradě. V této spojitosti citovalo platný princip obsažený v Deklaraci vlády SSSR z 30. října 1956, jež hovořila takto: „*Země velikého společenství socialistických národů, sjednocené společnými ideály budování socialistické společnosti a zásadami proletářského internacionalismu, mohou vytvářet své vzájemné vztahy jedině na základech plné rovnoprávnosti, respektování územní celistvosti, státní nezávislosti a svrchovanosti a vzájemného nevměšování do vnitřních záležitostí.*“²⁰⁵ A předsednictvo ÚV KSČ pokračovalo dále řádnou argumentací: „*Tato zásada, jak známo, byla potvrzena poradou představitelů komunistických stran v Moskvě v listopadu 1957 a obecně přijata. V celé své činnosti chceme dále posilovat a rozvíjet hluboké internacionální tradice, které podle našeho názoru musí zahrnovat jak chápání společných zájmů a cílů pokrokových sil světa, tak i porozumění pro specifické národní potřeby.*“²⁰⁶

PÚV se v dopise zmínilo o svém předešlém záměru na dvoustranné jednání, jež by přispělo k uklidnění situace na mezinárodní scéně a k vzájemnému projednání politických problémů, k němuž však nedošlo. Odmítlo kritické posouzení neúčasti na společné varšavské poradě s odůvodněním, že projednávalo návrhy pěti stran na svolání této schůzky na předsednictvu ve dnech 8. a 12. července. Ovšem konstatovalo, že zástupci pětky nečekali na závěrečné vyjádření vedení KSČ a že svolali poradou do Varšavy již na 14. července bez účasti československé delegace. PÚV ve svém stanovisku navrholo sovětskému vedení v nejbližší době uspořádat dvoustranná jednání na československém území, na němž by obě delegace dohodly společnou schůzi socialistických zemí a prodiskutovaly vzájemné kroky v další přátelské spolupráci v rámci socialistického společenství.²⁰⁷

²⁰⁴ Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k dopisu pěti komunistických a dělnických stran (tzv. varšavskému dopisu). In: Pražské jaro 1968, 17. červenec, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/717.pdf> [2019-03-05], s. 1-7.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 8

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 8-9.

Dne 19. července se konala mimořádná schůze ústředního výboru KSČ, na níž se jednomyslně potvrdila odpověď předsednictva ÚV KSČ na společný dopis pětky. Zveřejnění obou dokumentů, tedy Varšavského dopisu a stanoviska ÚV KSČ, vyvolalo ve veřejnosti vlnu pobouření a proměnilo politickou atmosféru v zemi, neboť ho chápala jako mocenský nástroj silného nátlaku a vměšování do vnitřních záležitostí československého státu. Moskevské režii se nepodařilo upevnit pozice „zdravých sil“ a konzervativních spojenců zastávající prosovětské postoje v předsednictvu ÚV KSČ, již by zasáhly do vývoje událostí ve prospěch politicko-vojenských zájmů Kremlu, ale naopak svým eskalujícím nátlakem vzedmula vlnu občanské politické aktivity. Česká a slovenská společnost zaujaly v této věci ideovou jednotu a zesílily její obavy z možného vnějšího ohrožení státní suverenity a reformního programu ze strany socialistické pětky, zejména pak z přímého vojenského nebezpečí z Moskvy. V těchto kritických červencových dnech československá veřejnost vyjádřila značnou podporu vedení KSČ v obhajobě suverenity státu, dosavadní politiky KSČ a zachování národní svobody.²⁰⁸

Brežněv po obdržení opatrného stanoviska ÚV KSČ k varšavskému dopisu ponechával ještě prostor pro politické řešení, ačkoliv představitelé pětky jej v zásadě odmítli a nebrali ohled ani na odůvodňování reformního vývoje a vlastní cesty socialismu v ČSSR.²⁰⁹ U politických „partnerů“ nedopřávalo sluchu ani ubezpečení předsednictva ÚV KSČ o utužování spojení a přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými státy, o dodržení veškerých mezinárodních závazků v rámci Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci i o tom, že ČSSR provádí socialistickou zahraniční politiku. I nadále se však prohluboval rozpor mezi KSČ a KSSS.²¹⁰

²⁰⁸ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 212–213. Srov. KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 57–58. Stanovisko PÚV KSČ pozitivně podpořila i československá vláda. Srov. FELCMAN a kol., s. 308–309. Dne 25. července na schůzi předsednictvo ÚV KSČ projednávalo přípravu mimořádného XIV. sjezdu KSČ a další úkoly strany. Mezi nimi se nacházela politická směrnice federativního uspořádání státu a rozvoj politického systému, jež konstatovala, že návrhy základních tezí budou předloženy k projednání počátkem srpna téhož roku. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 78, a. j. 109, bod schůze 5, příloha III3, *Kontrola průběhu přípravy mimořádného sjezdu XIV. sjezdu KSČ*, ff. 8–9. PÚV rovněž jednalo o přijetí některých opatření v oblasti masmédií na nátlak Sovětů. Usnesení 90. schůze PÚV KSČ k přípravě mimořádných zákonných opatření v oblasti sdělovacích prostředků a práva sdružovacího a shromažďovacího. In: Pražské jaro, 25. červenec 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/725_1.pdf [2019–03–07].

²⁰⁹ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 133.

²¹⁰ Viz Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k dopisu pěti komunistických a dělnických stran (tzv. varšavskému dopisu). In: Pražské jaro 1968, 17. červenec, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/717.pdf> [2019–03–07], s. 2. „V dopise je zmínka o útocích proti socialistické zahraniční politice, o výpadech proti spojení a přátelství se socialistickými zeměmi, o hlasech žádajících revizi naší společné a koordinované politiky vůči NSR a dokonce se tvrdí, že pokusy o koketování ze strany úřadů NSR a revanšistů nalézají odezvu ve vedoucích kruzích naší země. Udivují nás

V poslední červencové dekádě Moskva učinila poslední pokus v řešení československé krize svoláním dvoustranné schůzky dne 29. července do Čierné nad Tisou na hranicích se Sovětským svazem. Delegace KSSS dorazila ve složení – Brežněv, Kosygin, Podgornyj a Suslov. Obě strany, KSSS a KSČ, však očekávaly zcela rozdílný charakter a výsledek tohoto setkání. Členové vedení KSČ – Dubček, Černík, Kolder, Bil'ak ad. předpokládali, že jednání bude probíhat v duchu varšavské schůzky, v uhájení a objasnění postupů KSČ a v opodstatnění demokratizačního procesu v ČSSR sovětským představitelům. Brežněv znovu demonstroval sovětské požadavky z Varšavy a stanoviska z varšavského dopisu, aby československé vedení prosadilo změnu ve stávající politické linii a aby realizovalo účinnými prostředky zastavení kontrarevolučních živelů, zatím bez použití sovětského vojenského zásahu. Dubček zopakoval argumenty z již zmíněného stanoviska ÚV KSČ a odmítal negativní jevy a kritizované, mnohdy nepravdivé výtky na československý vývoj obsažených ve varšavském dopisu.²¹¹

Schůze v Čierné nad Tisou se odehrávala v atmosféře napětí a za dramatické diskuse. Vzhledem k povaze jednání a závažných problémů nakonec trvala až do 1. srpna, neboť sovětská a československá delegace trvala na svých stanoviscích. Vnější argumenty pochopitelně narážely na neporozumění československé reformy socialismu. Během této doby jednající nenalezli přijatelné kompromisní řešení, což se v jistém slova smyslu podařilo až při rozhovorech mezi oběma vůdci komunistických stran, Brežněvem a Dubčekem. Na poradě nebyly přijaty žádné oficiální dohody, nýbrž závěrečné komuniké, které obsahovalo informaci o svolání další schůzky, tentokrát za účasti představitelů šesti komunistických stran.²¹²

Ze strany Sovětů lze vyvozené závěry interpretovat jako predestřené požadavky, jež zazněly na předchozích jednáních adresovaných československému vedení, aby plně

taková tvrzení, jelikož je dobře známo, že ČSSR uskutečňuje důslednou socialistickou zahraniční politiku, jejíž zásady byly formulovány v Akčním programu KSČ a v programovém prohlášení vlády. “ Tamtéž.

²¹¹ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 218–221. Srov. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 173. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 78, a. j. 113, bod schůze 1, *Informace o rozhovoru A. Dubčeka s L. I. Brežněvem / Dubček – ústně*, f. 5. Srov. Např. Záznam stanoviska politbyra ÚV KSSS k situaci v Československu, předneseného L. Brežněvem na prvním zasedání. In: Pražské jaro 1968, 29. červenec 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/729.pdf> [201–03–07]. Srov. PAUER, Jan, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praha 2004, s. 126.

²¹² VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 222–223. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 135–136. KAPLAN, *Československo v letech 1967–1969*, s. 59–60. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 78, a. j. 113, bod schůze 1, *Informace o rozhovoru A. Dubčeka s L. I. Brežněvem*, f. 5. Předsednictvo na schůzi 31. července pověřilo členy a kandidáty předsednictva ÚV KSČ, aby veřejně a vnitřně prováděli opatření proti činnosti napadání SSSR a šíření antisovětských nálad.

ovládlo sdělovací prostředky, zakázalo politické kluby a podobné organizace, provedlo personální změny na stranických a státních postech a obnovilo vedoucí postavení strany a ve své podstatě, aby obrátilo dosavadní proreformní linii před leden 1968. Československá strana přislíbila, že zamezí projevům negativních tendencí a že uskuteční některá opatření, např. omezí činnost opozičních skupin a organizací, provede některé kádrové změny, ale vše za použití „demokratických metod“.²¹³ Je však zjevné, že Moskva v uznání pronikání nepřátelských sil a ve vyjádření nutnosti přijmout určitá opatření chápala závazný příslib, jež bude proveden mocenskými kroky. Dubčekovo vedení nabylo přesvědčení, že se uspořádáním nového summitu podařilo překonat rozkol kolem neúčasti schůze ve Varšavě a rovněž kolem varšavského dopisu, a zároveň zabránit vojenskému zákroku a ohrožení suverenity československého státu. Podle některých názorů nelze podat přesný výklad toho, jaké závěry si obě strany vyvodily z jednání.²¹⁴

Napjatá atmosféra ovšem neskončila, ale promítla se i do veřejnosti, neboť utajená jednání a výsledky vzbuzovaly v řadách obyvatel i ostatních komunistů nedůvěru. Česká a slovenská společnost podporovaly stanovisko politiků před uskutečněním porady v Čierné, hájily politickou linii tzv. „socialismu s lidskou tváří“ a nyní si žádaly obsáhlejší odpovědi a vyjádření, zda se na setkání nejvyšších představitelů zdařilo uhájit polednovou politiku či nikoliv. Nehledě na to, po návratu československé delegace do Prahy, však vedení KSČ veřejnost se závěry dvoustranné schůzky ihned neobeznámilo. Dne 1. srpna vystoupil L. Svoboda v televizi s krátkým sporadickým projevem, což společnost přirozeně neuspokojilo a vedlo tentýž den k manifestaci na Staroměstském náměstí, kterou se snažil svým výstupem usměrnit a uklidnit J. Smrkovský, jenž pouze obecně konstatoval, že se podařilo u sovětského vedení projevit jisté pochopení pro situaci v Československu a že reálná hrozba vojenského zásahu pominula.²¹⁵

Dne 3. srpna se uskutečnila multilaterální schůzka představitelů šesti komunistických stran v Bratislavě, za účelem posouzení a prodiskutování složitých aktuálních otázek na mezinárodní scéně a za upevnění jednoty socialistických zemí. Za

²¹³ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 146–150.

²¹⁴ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 222–224. Konzervativní část delegace – V. Biřák a D. Kolder, se ztotožnila se sovětskými stanovisky a výsledek setkání v jistém smyslu chápala v příslibu normalizování situace se všemi plynoucími důsledky a s použitím administrativních a mocenských zásahů.

²¹⁵ Tamtéž, s. 224. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 134–135. V Bratislavě 2. srpna jednala mimořádná schůze PÚV KSČ o přípravě porady představitelů šesti komunistických stran. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 78, a. j. 115, bod schůze 1, *Informace o jednání s L. I. Brežněvem k přípravě porady představitelů šesti bratrských komunistických stran (Dubček ústně)*, f. 7.

československou delegaci se jí zúčastnili A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský, V. Biřák, J. Lenárt společně s prezidentem L. Svobodou. Bratislavské jednání se již nemělo zabývat kritickým hodnocením a obviňováním ČSSR podobně jako ve Varšavě a v Čierné nad Tisou. Navozovalo do jisté míry naději, že znovu ve společné řeči nejvyšší představitelé naleznou ono pohotové řešení a že posílí vzájemné vztahy a důvěru v dosavadní kurz KSČ, nejen s Moskvou, nýbrž i se stranami socialistického společenství. Československé vedení se domnívalo, že Moskva učinila jisté ústupky vůči reformní politice KSČ a krok k následující schůzi přispěje k pozitivnímu politickému východisku a k zažehnání československé krize. Výsledkem jednání se stal dokument, společné prohlášení šesti komunistických stran socialistických zemí.²¹⁶

Bratislavská deklaráce vyjadřovala tradiční formulace koncipované v režii Sovětského svazu. Již hned v úvodu prohlášení se objevily teze o „přátelství“, kdy v této atmosféře „otevřenosti“ a „zásadovosti“ bratrské strany zhodnotily dosavadní rozvoj a vzájemnou spolupráci a vítězného dosažení socialismu ve všech oblastech společenského života. Další část prohlašovala obvyklé fráze o dosavadních úspěšných výsledcích v rámci výstavby socialismu v ekonomické, politické i společenské oblasti ve všech socialistických zemích. Následné obecné formulace však mezi řádky skýtaly nepatrný závazek pro signatáře, jež hovořil, že: „[...] *Podpora, ochrana a upevnění těchto vymožeností, kterých dosáhly národy svým hrdinským úsilím, obětavou prací lidu každé země, jsou společnou internacionální povinností všech socialistických zemí. To je jednotný názor všech účastníků porady, kteří projeví neochvějnou rozhodnost rozvíjet a chránit vymoženosti socialismu ve svých zemích, dosahovat nových úspěchů při budování socialismu.*“ a které později posloužily jako příhodný a legitimní argument pro vojenskou intervenci a „přátelskou“ pomoc.²¹⁷ Podobný charakter rovněž vyjádřily další zásady proklamující: „[...] *Neotřesitelná věrnost marxismu-leninismu, výchova lidových mas v duchu socialistických idejí, proletářského internacionalismu, nesmiřitelný boj proti buržoazní ideologii, proti všem antisocialistickým silám, jsou předpokladem úspěchů při upevnění pozic socialismu a v odporu proti imperialistickým útokům. Bratrské strany*

²¹⁶ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 224. V souvislosti s bratislavským setkáním je třeba zmínit tzv. zvací dopis „zvatelů“ či „zdravý sil“ (A. Indra, A. Kapek, D. Kolder, O. Švestka, V. Biřák) uvnitř strany sovětskému vedení, které se staly jednou ze záminek intervenčního zásahu. Podrobněji: MICHÁLKOVÁ, Marie, JANÁČEK, František, *Příběh zvacího dopisu*. In: Soudobé dějiny, 1993, roč. 1, č. 1, s. 89–90. Srov. Nedatovaný „zvací dopis“ s podpisy v tomto znění – Indra, Kolder, Kapek, Švestka, Biřák. In: Pražské jaro 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803_1.pdf [2019–03–10].

²¹⁷ Prohlášení šesti komunistických a dělnických stran socialistických zemí, přijaté v Bratislavě. In: Pražské jaro 1968, 3. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803.pdf> [2019–03–10], s. 2.

*pevně a rozhodně vyzdvihují nerozbornou solidaritu, mimořádnou bdělost proti všem snahám imperialismu a všech jiných protikomunistických sil oslabit vedoucí úlohu dělnické třídy a komunistických stran. Nedovolí nikdy nikomu vrazit klín mezi socialistické státy, podkopat základy socialistického společenského zřízení. Bratrská družba a jednota v tomto směru odpovídají základním zájmům našich národů a vytvářejí nadějný základ pro řešení sociálně ekonomických a politických úkolů, kterými se zabývají komunistické strany našich zemí.*²¹⁸

Souhrnně se dá říci, že bratislavská schůzka a přijetí společného prohlášení deklarující všeobecné principy a postup celého socialistického společenství znamenaly pro Brežněva jednak uspokojivé řešení československého problému a jednak potvrzení ideové politické jednoty socialistických zemí, k čemuž se signatáři zavázali. Po skončení jednání Brežněv zvedl Dubčekovu a Svobodovu ruku jako gesto vyjadřující relativně úspěšné zakončení československo-sovětské roztržky. Delegace KSČ po obou schůzkách a rovněž na základě smířlivého chování sovětských představitelů dospěla k závěru, že obhájila pokračování polednové politiky a ukončila rozpor se Sovětským svazem, za předpokladu uskutečnění určitých opatření, kterým by vyvrátilo obavy a výtky vyjádřené v rozhovorech s politickými partnery.²¹⁹

Na počátku první srpnové dekády se tedy zdálo, že se napjatá a složitá politicko-zahraniční atmosféra poněkud uklidnila a konflikt mezi KSSS a KSČ se podařilo zažehnout. Jednalo se však pouze o iluzorní představu vedoucích představitelů KSČ a následující události tento mylný předpoklad jenom potvrdily. Ve dnech bezprostředně po poradě v Bratislavě se sešlo 6. srpna politbyro ÚV KSSS, na němž projednalo závěry ze schůzek v Čierné nad Tisou a z Bratislavy. Přijatý dokument vcelku kladně hodnotil dosažené výsledky z obou porad.²²⁰ Dne 8. srpna se konala další schůze politbyra ÚV KSSS, která již obsírněji informovala členy ÚV o těchto schůzkách. Moskevské vedení konstatovalo, že i nadále bude s ostražitostí sledovat vývoj událostí v Československu a že v případě nutnosti přijme opatření, aby „pomohl dělnické třídě, pracujícím ČSSR a československým komunistům ubránit socialistické vymoženosti ve své zemi“.²²¹ Tentýž

²¹⁸ Tamtéž, s. 2–3.

²¹⁹ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 152. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 224–225.

²²⁰ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 181.

²²¹ Tamtéž, s. 185–189.

den se uskutečnilo rovněž jednání PÚV KSČ o realizaci organizačních opatření výsledků z Čierné nad Tisou.²²²

Československá veřejnost pocítovala nedůvěru a vyslovovala pochyby v politické vedení, které podobně jako po schůzce v Čierné nad Tisou i nyní projevilo neochotu sdělit podrobné informace o závěrech bratislavského jednání. Ani v nejvyšším vedení s odstupem času nepanovala jednota ohledně výsledků obou schůzek. Zaznívaly postoje, zda není předčasné hovořit o úspěchu, a jaké vlastně přijalo československé vedení závazky. Nespokojenost v těchto dnech dávala najevo zejména mládež, která uspořádala několik protestních akcí. Jedna z nich se odehrála na Staroměstském náměstí 8. srpna, další se konala v proluce u Myslbeka či před budovou ÚV KSČ. O těchto projevech nespokojenosti a jejich průběhu referovali komunisté dosti rozdílně a nelze s přesností říci, do jaké míry se jednalo o záměrně vyvolané destrukční akce, nebo o samovolné výstupy nesouhlasu. Navzdory těmto mírně neklidným tendencím, zdárně probíhaly přípravy mimořádného XIV. sjezdu KSČ, jehož konání se plánovalo na 9. září 1968.²²³

Dne 13. srpna se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, na níž se projednávaly otázky kolem příprav mimořádného XIV. sjezdu KSČ a organizační zabezpečení všech úkolů souvisejících s jeho přípravou pro sekretariát, všechna oddělení ÚV KSČ, komise a pracovní skupiny a rovněž politická situace v Praze. Zejména se jednalo o důsledné zhodnocení a analýzu činnosti strany a vývoje společnosti, především od XIII. sjezdu KSČ v roce 1966, dále plnění Akčního programu a hlavní úkoly strany na nejbližší období, návrh politické směrnice k novému státoprávnímu uspořádání, návrh stanov a referát k jejich otázkám. V případě záležitosti nových stanov KSČ diskutovalo PÚV již ve dnech 6.–10. srpna, přičemž měly změnit dosavadní metody jejího uplatňování ve společnosti a v práci strany na základě principů Akčního programu, tedy uplatnit

²²² NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 118, bod schůze 1, *Opatření k realizaci závěrů z jednání PÚV KSČ ze dne 6. srpna 1968 o politickoorganizačním zabezpečení výsledků jednání z Čierné nad Tisou a v Bratislavě*, f. 1.

²²³ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 226–229. Dne 9. srpna se uskutečnil telefonický rozhovor mezi Dubčekem a L. I. Brežněvem o plnění závazků z Čierné nad Tisou. Brežněv vyslovil znepokojení nad tím, že vedení KSČ nespĺňuje usnesení, na nichž se dohodli. O sovětských obavách přímo svědčí Brežněvova slova: „Zkrátka a dobře, chtěl jsem ti, Sašo, tímto telefonátem připomenout naši dohodu z Čierné nad Tisou a z Bratislavy, chtěl jsem, abys pochopil, že začínáme být poněkud znepokojeni, že tato usnesení nejsou plněna, a chtěl bych tě požádat, abys nad tím popřemýšlel, našel si čas i způsob, jak realizovat to, na čem jsme se dohodli. To je nyní, podle mého, velmi důležité.“ Sovětský záznam telefonického rozhovoru L. I. Brežněva s A. Dubčekem o plnění dohod z Čierné nad Tisou a Bratislavy. In: Pražské jaro 1968, 9. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/809.pdf> [2019–03–11]. Srov. Zprávy o vývoji situace v Praze v době od 8. do 12. srpna, předložené A. Dubčekem 92. schůzi PÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 12. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/812_1.pdf [2019–03–11].

demokratické zásady ve vnitrostranickém životě. V další řadě šlo o zajištění těchto úkolů: zabezpečit přípravu jednání a svolat plénum ÚV KSČ, jež se mělo vyjádřit k celkovému stavu příprav mimořádného sjezdu a posoudit návrh zprávy o činnosti strany; začátkem září se pak měly uskutečnit schůzky delegátů v krajích.²²⁴

Mezi zvláště důležité otázky na ideologickém úseku patřilo vyřešit a objasnit především výsledky jednání s bratrskými stranami a v souvislosti s tím podtrhnout, že proběhla úspěšně, jak pro další vývoj Československa, tak pro upevnění socialistického uskupení. Ohledně československé zahraniční politiky rovněž se mělo zdůraznit, že se od ledna řídí podle zásad zakotvených v Akčním programu a že je nutné objasňovat jednak postavení ČSSR ve společenství socialistických zemí a jednak národní a internacionální specifika ve výstavbě socialismu. PÚV se za tímto účelem rozhodlo vypracovat zprávu PÚV KSČ o výsledcích jednání v Čierné nad Tisou a v Bratislavě pro stranické orgány a organizace, sestavit skupiny lektorů dějin mezinárodních vztahů a dějin KSSS. A zpracovat informace o postojích ohledně závěrů z porad z Čierné a z Bratislavy ve straně i ve veřejnosti.²²⁵ Na programu uložených úkolů stanovilo připravit a vydat materiál k těmto okruhům: vývoj československo-sovětských vztahů po roce 1945, ekonomické vztahy mezi ČSSR a SSSR, německá otázka a ČSSR, státní suverenita a Varšavská smlouva, obecné a specifické budování socialismu v Československu.²²⁶

V otázkách statutu Národní fronty a k postavení politických stran a společenských organizací předložilo několik bodů ke splnění, jež zahrnovaly dokončit a schválit statut NF, vyjasnit její vztah k nově vzniklým organizacím, zejména ke KAN, K 231 a připravit rovněž k projednání a schválení spolčovací a shromažďovací zákon. Politické vedení neplánovalo legalizovat činnost KAN v rámci NF, nýbrž ji schválit v podobě místního klubu bez centrálního řízení, což se představitelům této organizace nezamlouvalo. Takové opatření zaručovalo plnou kontrolu politického klubu a zabránilo by jeho vzniku jako politické strany. Naproti tomu by případně nedošlo ke konfliktu mezi vedením KSČ a

²²⁴ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 118, bod schůze 1a, *Přehled úkolů a nutný postup orgánů ÚV KSČ do zahájení mimořádného sjezdu*, ff. 61–66. Srov. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 154. Srov. VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968). Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 9/2, Praha, Brno 2000, s. 324, 379. Na schůzi předsednictva ÚV KSČ se rovněž projednávala zpráva o demonstraci před budovou ÚV KSČ a na Staroměstském náměstí v Praze ve dne 8. srpna.

²²⁵ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 118, bod schůze 1a, *Přehled úkolů a nutný postup orgánů ÚV KSČ do zahájení mimořádného sjezdu*, ff. 65–67.

²²⁶ Tamtéž, f. 66.

organizací KAN. Jeho existence by nebyla potlačena, nýbrž pouze „decentralizována“. Obdobné omezení aktivity se vztahovalo i na klub K 231.²²⁷ Jedna varianta nabízela řešení, že by v ministerstvu práce a sociálních věcí, okresních a krajských národních výborů vznikl zvláštní útvar, jenž by sjednocoval osoby v rámci zákona o soudních rehabilitacích. Druhá možnost rozšiřovala první řešení, jež by sloučila K 231 do širšího okruhu rehabilitačních komisí Svazu protifašistických bojovníků.²²⁸

Předsednictvo ÚV KSČ se zaměřilo i na činnost hromadných sdělovacích prostředků, jimž stanovilo úkoly, aby společně se stranickými, společenskými a státními orgány a organizacemi srozumitelně a pozitivně interpretovaly novou politiku strany všem občanům. Především zdůraznilo nutnost věnovat pozornost politickému programu práce strany v přípravách mimořádného XIV. sjezdu KSČ. Za důležité opatření ke kladnému vysvětlení výsledků z porad v Čierné a v Bratislavě považovalo dostatečně a jasně informovat odpovědné pracovníky tisku, rozhlasu a televize. Důsledné respektování těchto závěrů dávalo možnost pokračovat v obrodném demokratizačním procesu včetně zachování svobody projevu.²²⁹ Tento návrh vycházel jednak z Akčního programu strany a jednak z rezoluce květnového pléna ÚV KSČ, která „považovala za nezbytné, aby aktiv komunistických novinářů a publicistů byl soustavně informován o politické a taktické linii strany a aby měl reálnou možnost politiku strany spolutvořit“.²³⁰ V případě zneužití poskytnutých informací pro vnitřní potřebu či jiného porušení státních nebo stranických zájmů navrhlo PÚV nepovolit další sdělení a podle závažnosti a váhy provinění projednat případ stranicky.²³¹

Tentýž den, 13. srpna, znovu proběhl telefonický rozhovor mezi Dubčekem a generálním tajemníkem ÚV KSSS, jenž souvisel s další výstrahou ohledně porušování dohod z Čierné a Bratislavy. V začátku hovoru se Brežněv vyptával prvního tajemníka ÚV KSČ na průběh setkání s W. Ulbrichem v Karlových Varech. Následně přešel rovnou

²²⁷ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 236.

²²⁸ Tamtéž. František Kriegel a Zdeněk Mlynář předsednictvu ústředního výboru KSČ. Zpráva o vzniku a činnosti K 231 a návrhy na politická opatření. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813_1.pdf [2019–03–11]. Srov. František Kriegel a Zdeněk Mlynář předsednictvu ústředního výboru KSČ. Zpráva o vzniku Klubu angažovaných nestraníků a návrhy na politická opatření. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813_2.pdf [2019–03–11].

²²⁹ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 118, bod schůze 1b, *Obsahové zaměření stranické propagandy a stranického tisku k výsledkům jednání v Čierné nad Tisou a v Bratislavě*, ff.7–8.

²³⁰ Tamtéž, f. 14.

²³¹ Tamtéž.

k věci a vyslovil znepokojení nad působením prostředků masové propagandy, které chybně objasňují porady z Čierné a z Bratislavy, zesilují útoky na zdravé síly a pronášejí „antisovětiismus“ a „antisocialistické ideje“, přičemž tyto akce souhrnně označil za záměrně organizovanou kampaň. Podle dostupných informací soudil, že tiskové orgány „vystupují jako hlásná trouba pravicových antisocialistických sil“.²³² Dubček mu oponoval a zopakoval, že československé vedení bude provádět opatření, která mají podvrtné vystoupení eliminovat, ale nelze je realizovat v pouhých několika málo dnech. Brežněv pokračoval v tvrdém napomínání vedení KSČ, jež doposud nespĺnilo sovětské požadavky a které nedostalo pod kontrolu veškerá masmédia, přičemž pronesl: „[...] *Myslím, po pravdě ti řeknu, že dosud nevidíme, že by činnost předsednictva ÚV vedla ke splnění závazků v této oblasti. Otevřeně ti musím říct, Sašo, že odklady v plnění závazků nepředstavují nic jiného než otevřené podvádění a faktickou sabotáž společně přijatých řešení. Takový vztah k přijatým závazkům vytváří novou situaci a nutí nás nově hodnotit vaše prohlášení. A proto přijmout i nová samostatná řešení, která mopaměťhou ubránit jak KSČ, tak i věc socialismu v Československu.*“²³³

I v dalších částech celkem dlouhého rozhovoru, jenž probíhal v podrážděném tónu Brežněva, se promítly sovětské výtky na nespĺnění avizovaných závazků a neschopnost a na nejednotnost uvnitř mocenského vedení KSČ. Dubček proti Brežněvovo argumentaci neměl příliš velkou šanci na obhajobu a vysvětlení, proč vedení KSČ z pohledu Moskvy stále odkládá rozhodné řešení k překonání všech negativních živlů a proč reálné podmínky v Československu ztěžují situaci účinně vyřešit. Sovětský vůdce pochopitelně neměl v úmyslu diskutovat s prvním tajemníkem ÚV KSČ, neboť požadavky Moskvy z posledních setkání na nejvyšší úrovni zněly jasně, a to ukončit reformní, „kontrarevoluční“ proces a normalizovat vnitřní poměry v zemi. Dubček se pokusil oddálit krajní opatření Moskvy a opatrně přistupoval k posledním vyřčeným výhradám, aby neriskoval konflikt kromě zahraničních „spojenců“ a konzervativních domácích sil i s československou veřejností a reformisty.²³⁴ Vhodnou cestu z obtížné situace spatřoval

²³² Dne 12. srpna se uskutečnila schůzka mezi Dubčekem a W. Ulbrichem v Karlových Varech, o kterou především projevil zájem vedoucí představitel NDR na popud Moskvy. W. Ulbricht chtěl v první řadě zjistit, co československé vedení v následujících dnech zamýšlí a jak hodnotí setkání v Čierné, a kromě toho se zde přihlásil k linii z Čierné a z Bratislavy. Sovětský záznam telefonického rozhovoru L. Brežněva s A. Dubčekem o neplnění, resp. porušování dohod z Čierné nad Tisou a Bratislavy československou stranou. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813.pdf> [2019-03-11] (s. 1-8), citát s. 1.

²³³ Tamtéž, s. 2.

²³⁴ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 152-153. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 149-152.

v konání mimořádného sjezdu KSČ, který mohl alespoň zčásti přispět k nějakému výchozímu bodu a na nějž odsunul projednání složitých úkolů a otázek, a snažil se zamezit jakýmkoliv vnějším i vnitřním zásahům, jež by jej narušily či dokonce ohrozily. Pro sovětského vůdce ovšem svolání sjezdu KSČ znamenalo již z předchozího naznačení, například zmíněném ve Varšavském dopisu, že na něm může proběhnout odstranění „zdravého jádra“ ve vedení KSČ; sjezd by rovněž potvrdil platformu reformního programu a pokračování demokratizačního procesu v ČSSR. V těchto srpnových dnech připadalo v úvahu pro Kreml již jediné řešení – mocenský zásah v podobě vojenské intervence.²³⁵

Je známo, že dne 17. srpna proběhlo setkání mezi Dubčekem a Kádárem v Komárně. Šéf ÚV MSDS požádal prvního tajemníka ÚV KSČ o neformální schůzku, na níž se diskutovalo o závěrech z porady v Čierné nad Tisou a z Bratislavy. Kádár se v průběhu rozhovoru vyptával Dubčeka, zda se československá strana ztotožnila s výsledky z obou schůzek, a do jaké míry je považuje za správné a bere je vážně. Dubček uvedl, že KSČ považuje bratislavskou deklaraci šesti bratrských stran za významný dokument a že „plnou vážností přistupuje k jeho plnění“. Kádár pronesl určité obavy v případě, že by vedení KSČ nedostálo svým závazkům po bratislavské schůzce.²³⁶

Tentýž den, 17. srpna, se konala v Moskvě mimořádná porada, na níž sovětské vedení oznámilo, že se členové ÚV KSČ a vlády ČSSR obrátili na ostatní spřátelené strany (SSSR, PLR, BLR, MLR a NDR) s žádostí o vojenskou pomoc v boji proti „kontrarevolučním silám“. Politbyro ÚV KSSS konstatovalo, že posoudilo vývoj událostí v ČSSR a dospělo k závěru, že v posledních dnech eskaluje nebezpečí kontrarevolučního převratu. Sovětské vedení a bratrské strany vyčerpaly podle jejich názoru veškeré politické prostředky na domluvu vedení KSČ a jednomyslně se rozhodly vojenskými silami bránit věc socialismu v ČSSR. Moskva pokládala za vhodné navrhnout bratrským stranám socialistických zemí (BLR, MLR, NDR a PLR) svolání porady stranických a státních vedoucích představitelů do Moskvy na 18. srpna, na níž měly záležitosti kolem Československa projednat.²³⁷ Dne 18. srpna se tedy uskutečnila v Moskvě mimořádná

²³⁵ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 238–239.

²³⁶ Zpráva o schůzce A. Dubčeka s J. Kádárem v Komárně 17. srpna 1968, kde jednali o aktuálních okolnostech vývoje po schůzkách v Čierné nad Tisou a Bratislavě. In: Pražské jaro 1968, 20. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/820.pdf> [2019–03–15].

²³⁷ VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 199–200.

schůzka varšavské pětky, na níž jim sovětský vůdce oznámil rozhodnutí intervenovat a projednat další postup.²³⁸

Krátce před schůzí předsednictva ÚV KSČ (dne 20. srpna) obdržel Dubček dopis politbyra ÚV KSSS. Dokument mu předal velvyslanec Červoněnko dne 19. srpna na Pražském hradě v pozdních večerních hodinách. Dopis obsahoval obvyklé souhrnné pasáže věnované zhodnocení nepříznivé situace v Československu a upozornění na nesplnění závazků dohodnutých na posledních poradách v Čierné a v Bratislavě. Poslední závěrečné fráze zahalené pod roušku tradičních dosavadních kritických formulací naznačovaly, že Moskva již nehodlá čekat do té doby, než vedení KSČ zasáhne proti všem nepřátelským silám a uskuteční neodkladná opatření, což očividně vyjádřily citované úryvky: „[...] Vzniká dojem, že v předsednictvu ÚV KSČ jsou síly, které maří rozvíjení tohoto boje, plnění dohody dosažené v Čierné nad Tisou a prohlášení přijatého v Bratislavě. Politbyro ÚV KSSS chce se vši vážností zdůraznit neodkladnost plnění závazků, které jste přijali na tomto setkání, na poradě bratrských stran. Prodlení v této věci je krajně nebezpečné. Politbyro ÚV KSSS se na Vás obrací tímto dopisem v přesvědčení, že předsednictvo ÚV KSČ jej přijme s veškerou pozorností, správně pochopí naše obavy a znepokojení a podnikne nezbytná neodkladná opatření.“²³⁹ Ovšem přímé riziko vojenského řešení nebylo nikterak v dopisu přímo vysloveno.

Bezprostředně před vojenskou invazí dne 20. srpna zasedalo předsednictvo ÚV KSČ, které zahájil první tajemník A. Dubček. Na schůzi konzervativní část plánovala projednat zprávu o politické situaci v zemi.²⁴⁰ Přibližně kolem 23. hodiny přišla na ministerstvo vnitra zpráva, že vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky překročila státní hranice Československé socialistické republiky. V této době předsednictvo projednávalo přípravu mimořádného XIV. sjezdu a v průběhu zasedání

²³⁸ Stenografický záznam sovětské strany ze schůzky »pětky« v Moskvě, na níž byl vysloven souhlas »s poskytnutím okamžité vojenské pomoci socialistickému Československu«. In: Pražské jaro 1968, 18. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/818.pdf> [2019–03–13]. Pravděpodobně 19. srpna sovětský velvyslanec Červoněnko na pokyn Moskvy navštívil prezidenta ČSSR L. Svobodu, jemuž předal výzvu od bratrských stran: Sovětského svazu, Polska, Maďarska, NDR a Bulharska. Dokument v jistém smyslu předestřel hrozbu vojenského zásahu, neboť z jeho obsahu bylo patrné, že Moskva učiní mocenské kroky v zájmu ochrany socialismu v ČSSR. VONDROVÁ, *Mezinárodní souvislosti*, s. 207–208.

²³⁹ Dopis politbyra ÚV KSSS předsednictvu ÚV KSČ zdůrazňující neodkladnou nutnost plnit dohody z Čierné nad Tisou a Bratislavy a upozorňující na nebezpečí prodlení v této věci. In: Pražské jaro 1968, 17.–18. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/817.pdf> [2019–03–13], s. 2. Srov. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 240–241.

²⁴⁰ NOVOTNÝ, *Společensko-politická situace v roce 1968*, s. 51.

kolem 23.30 hodiny obdrželo informaci o vpádu vojsk Varšavské smlouvy na ČSSR území bez vědomí prezidenta republiky, prvního tajemníka ÚV KSČ, předsedy vlády a předsedy Národního shromáždění.²⁴¹

PÚV KSČ v těchto kritických hodinách diskutovalo o návrhu zveřejnění stanoviska k vyvstalé situaci, jehož vypracováním pověřilo tajemníky Z. Mlynáře, Č. Císaře a V. Slavíka. Návrh prohlášení vyvolal v předsednictvu prudkou diskusi, neboť část rezoluce označovala intervenci jako „*akt odporující všem zásadám vztahů mezi socialistickými zeměmi, popírající základní normy mezinárodního práva*“.²⁴² Konzervativcům, respektive „zvatelům“ se nepodařilo ve vedení KSČ a aparátu zajistit legitimitu vojenské invaze do ČSSR, neboť obsah předloženého dokumentu ji naprosto odsoudil, což se dostávalo do rozporu s politickými plány moskevské režie, která intervenci podnikla na žádost ústavních orgánů Československa. Zejména Kolder, Biřák, Jakeš, Indra, Rigo a Švestka se vynucenou přestávkou pokusili oddálit zveřejnění prohlášení, protože předpokládali, že mezitím vojska obsadí rozhlas, televizi a budovu ÚV KSČ. Předsednictvo posléze přikročilo k hlasování, přičemž pro vyhlášení stanoviska hlasovali A. Dubček, F. Barbírek, O. Černík, F. Kriegel, J. Piller, Smrkovský, Špaček. Proti hlasovali V. Biřák, D. Kolder, O. Švestka a E. Rigo. Další jako M. Jakeš a A. Indra neměli hlasovací právo.²⁴³ Předsednictvo přijalo provolání „Všemu lidu Československé socialistické republiky! 21. srpna“, které se podařilo odeslat včas do rozhlasu a oznámit nastalou situaci československým občanům.²⁴⁴

Ještě v noci z 20. na 21. srpna se sešlo předsednictvo pražského Městského výboru KSČ pod vedením B. Šimona, který navrhl svolat poradu delegátů XIV. sjezdu, který by

²⁴¹ MACEK, Josef, PREČAN, Vilém a kol., *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968*. Dokumentace, Praha 1990, s. 6–8. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 119, bod schůze 15, *Obsazení ČSSR vojsky, SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR*, ff. 46–47. Podrobně k přípravě a zahájení operace Dunaj nejnovější publikace od Daniela Povolného *Operace Dunaj. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*. Srov. PAUER, s. 188.

²⁴² NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 119, bod schůze 15, *Obsazení ČSSR vojsky, SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR*, f. 51. PÚV rovněž navrhlo dálnopis ÚV KSS a krajským výborům KSČ o nastalé situaci. Ve zprávě žádalo, aby vyčkali dalších rozhodnutí a v žádném případě se neuchylovali k použití Lidových milic. Tamtéž, f. 50.

²⁴³ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 164–168. Srov. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 162. Srov. MACEK, PREČAN a kol., s. 6–10.

²⁴⁴ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 165–166. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 160–163. Prohlášení předsednictva ÚV KSČ konstatovalo: „[...] aby všichni občané republiky zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. PÚV považuje tento akt za odporující nejenom všem zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva“. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 79, a. j. 119, bod schůze 15, f. 51. Srov. Celý text prohlášení: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/821.pdf> [2019–03–15].

fungoval v případě selhání státních a stranických orgánů. V ranních hodinách dne 21. srpna byla v budově ÚV KSČ zatčena proreformní část v čele s Dubčekem, Smrkovským, Krieglem, Špačkem, Šimonem a Černíkem, které čekala později deportace na Zakarpatskou Ukrajinu a poté do Moskvy. V dopoledních hodinách svolaný aparát Národního shromáždění z pověření Smrkovského spolupracovníků zahájil dlouhé jednání, jež prezident L. Svoboda povolil narychlo písemně a ústně, neboť zasedání pléna podle formálního ustanovení vyžadovalo souhlas hlavy státu. Předsednictvo NS v poledních hodinách vyjádřilo ve svém prohlášení nesouhlas s okupací spojeneckých vojsk, požadovalo propuštění vedoucích ústavních představitelů (Dubček, Černík, Smrkovský ad.) a jejich návrat do vlasti, dále okamžitý odchod vojsk pěti států Varšavské smlouvy, označilo obsazení ČSSR za „*nezákonný akt, odporující mezinárodnímu právu a zásadám socialistického internacionalismu*“ a souhlasilo rovněž se stanoviskem předsednictva ÚV KSČ.²⁴⁵

Zatčení a internace vedoucích ústavních činitelů ČSSR na území Sovětského svazu měla v první řadě otevřít cestu moskevským politickým plánům k sestavení nového prosovětského stranického a státního vedení. V téže době probíhala porada u Červoněnka s Kolderem, Biľakem, Indrou a Lenártem o vytvoření nové „*revoluční dělnicko-rolnické vlády*“, v jejímž čele by stál Indra a která by vyslovila souhlas s vojenskou intervencí. Následně Červoněnko s velitelem intervenčních sil generálem Pavlovským jednali i s prezidentem Svobodou, jenž zatčen nebyl a který jako hlavní představitel ústavního orgánu zůstal v zemi, o návrhu nové „*prointervenční vlády*“, která by převzala stávající vedení v Československu. Prezident z moci své funkce měl právo jmenovat vládu, ale sovětský návrh nepřijal, což pro okupanty i domácí „*zvatele*“ a konzervativní část ve vedení KSČ znamenalo faktický neúspěch sil, jimž sovětské vedení důvěřovalo.²⁴⁶

Pražský MV KSČ a jeho vedoucí pracovníci (V. Šilhan, J. Litera, M. Vaculík, M. Hájek, P. Machonin, B. Rattinger ad.) převzali iniciativu v kritické a chaotické politické

²⁴⁵ KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 166–167. Dne 21. srpna se konala v hotelu Praha porada některých členů a kandidátů ÚV KSČ a rovněž členů ÚRK. Účastníci shromáždění přijali komuniké, v němž vyjádřili plnou podporu stanovisku PÚV KSČ ze dne 21. srpna a vyzvali „*všechny komunisty a občany Československé socialistické republiky, aby zachovali bezpodmínečně klid, rozvahu a odpovědnost a nedali se nikým a ničím vyprovokovat k žádným nepředloženým akcím a tím respektovali tvrdou realitu, v níž jsme se ocitli, kterou nelze naráz změnit. [...] Ústřední výbor je rozhodnut nedopustit návrat předlednových poměrů. Akční program ÚV KSČ zůstává nadále základem naší politiky*“. V opisu komuniké zazněly věty o realizování opatření „*k postupnému normalizování situace v oblasti tisku, k obnovení činnosti ústředního aparátu*“. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 80, a. j. 120, bod schůze 1, ff. 15–17, citát f. 15.

²⁴⁶ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 173–174.

situaci, přičemž se pokusili neprodleně svolat delegáty mimořádného XIV. sjezdu. Již v sedm hodin večer 21. srpna se v budově Vysoké školy ekonomické konala schůzka prvních delegátů, kteří se sjížděli do Prahy a na níž společně dohodli uspořádat poradu do Prahy – Vysočan, do továrny ČKD. V závodě ČKD dne 22. srpna zahájil jednodenní schůzi tzv. Vysočanský sjezd. Účastníci shromáždění na něm vyjádřili zásadní stanoviska na vzniklou situaci. Vzhledem k tomu, že ústřední výbor KSČ doposud nenalezl žádnou variantu jak dál postupovat, a mimo jiné hrozil i vznik kolaborantské vlády, se delegáti rozhodli poradu změnit na stranický sjezd a zvolit nové ústřední orgány KSČ. Sjezd schválil důležitý dokument „Prohlášení k občanům ČSSR“, v němž odsoudil okupaci vojsk pěti států a vyjádřil suverenitu a svobodu československého státu a vyzýval k jednotě všeho lidu. Další dva přijaté dokumenty: „Výzva komunistickým stranám světa“ a „Provolání ke slovenským komunistům a ke slovenskému národu“ obsahovaly podobné proklamace. Je třeba dodat, že sjezdu se účastnila většina členů vlády a zástupci Národního shromáždění, kteří se ztotožňovali se stanovisky a požadavky sjezdu.²⁴⁷

V těchto prvních dnech vojenské okupace výrazně zesiloval odpor lidu, který dávali najevo nejrůznějšími výzvami k pokračování reforem, rezolucemi, letáky, hesly v rozhlase, tisku, ale i na zdech domů a veřejných budov.²⁴⁸ Českoslovenští občané požadovali navrácení do vlasti dosavadního vedení v čele s Dubčekem ze SSSR a obnovení legální vlády. Stanoviska československé vlády, Národního shromáždění, důležitá událost Vysočanského sjezdu, zhroucení plánu vytvoření nové vlády a v neposlední řadě rozhodný a organizovaný odpor všech vrstev obyvatel v Československu nasvědčoval tomu, že Brežněvovo vedení do jisté míry v intervenci politicky neuspělo, a to jak v okupované zemi, tak na mezinárodní scéně.²⁴⁹ „Zdravé síly“, na něž Moskva spoléhala při svých velmocenských plánech, neobstály v intenci dostatečně upevnit své pozice a pod nátlakem vojenského vpádu donutit instalovat

²⁴⁷ Tamtéž, s. 179–180. VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 244–245. Srov. CVRČEK, Lukáš, *Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ*. In: *Securitas imperii*, 01/2009, č. 15, s. 138–183. Srov. MACEK, PREČAN a kol., s. 299.

²⁴⁸ K občanské aktivitě během okupace VILÍMEK, Tomáš, *Občanská společnost a její význam v době pražského jara*. In: *Paměť a dějiny*, 02/2008, s. 15–16.

²⁴⁹ Zpravodajská agentura TASS prezentovala vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa poněkud jinak: „TASS je zplnomocněna prohlásit, že straničtí a vládní činitelé Československé socialistické republiky se obrátili na Sovětský svaz a ostatní spojenecké státy se žádostí o poskytnutí bezodkladné pomoci bratrskému československému lidu včetně ozbrojených sil. Tato žádost byla vyvolána vzniklým ohrožením socialistického zřízení a státnosti dané ústavou, jež existuje v Československu, ze strany kontrarevolučních sil, které se dohodly s vnějšími silami nepřátelskými socialismu.“ Prohlášení TASS ke vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa, uveřejněné v moskevské Pravdě 21. srpna. In: *Pražské jaro 1968*, 21. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/821_1.pdf [2019–03–27].

„dělnicko-rolnickou vládu“, čímž prokázaly absolutní selhání v dané situaci. Z těchto důvodů Sověti museli přehodnotit dosavadní taktiku a projevíli vynucený ústupek jednat s československými vedoucími politiky včetně těch internovaných.²⁵⁰

Závažný moment v oněch nejistých hodinách a dnech o budoucnosti československého státu představovala moskevská schůzka se zástupci ČSSR, jejímž cílem bylo najít nějaké adekvátní východisko. Dne 23. srpna se uskutečnilo přímé jednání mezi prezidentem L. Svobodou a L. I. Brežněvem. Hlavu ČSSR do Kremlu doprovázela delegace skládající se z M. Dzúra, V. Biřáka, G. Husáka, A. Indry, B. Kučery, J. Pillera a V. Kouckého.²⁵¹ Moskevské jednání trvalo do 26. srpna, v jehož závěru došlo k podepsání zásadního dokumentu, tzv. Moskevského protokolu. Československá delegace v protokolu musela prohlásit, že svolání mimořádného sjezdu KSČ bez souhlasu ÚV KSČ „porušilo stanovy KSČ“ a bez účasti členů předsednictva a tajemníků ÚV, delegátů slovenských komunistů a za neúčasti většiny delegátů stranických organizací Československé lidové armády a mnohých jiných stranických organizací je tudíž neplatný a že neprodleně provedou opatření v této otázce bezprostředně po svém návratu do vlasti. Delegace prohlásila, že: „*mimořádný XIV. sjezd Komunistické strany Československa bude svolán po normalizaci situace ve straně a v zemi*“ a že „*bude uspořádáno zasedání pléna ÚV KSČ, na němž zváží postup v normalizování stavu a provedou nezbytná opatření k upevnění ,pozic socialismu*“.²⁵²

Další jeden z několika bodů protokolu hovořil o nevměšování vojsk a jiných orgánů spojeneckých zemí do vnitřních záležitostí ČSSR a stanovil, že jejich odchod bude uskutečněn, pakliže pomine nebezpečí výtobytků socialismu v Československu a rovněž v ostatních zemích socialistického společenství. Českoslovenští zástupci museli stáhnout požadavek k projednávání násilné okupace v Radě bezpečnosti OSN a zavázat se, že jej

²⁵⁰ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 191. KURAL, MORAVEC, BENČÍK, s. 176–177.

²⁵¹ Za sovětskou delegaci se účastnili Kosygin, Podgornij, Voronov, Kirilenko, Poljanskij, Suslov, Šeljepin, Grečko, Gromyko, Katušev a Ponomarjov. O moskevském jednání československé delegace informoval článek v deníku Práce, jenž obsahoval zprávy o tom, že o obsahu následujících jednání mezi ÚV KSČ a ÚV KSSS kolují pouze dohady. Podle oficiálních zpráv, které o situaci v ČSSR podává zpravodajská agentura TASS, zazněly na straně pěti socialistických zemí výhrady k průběhu normalizace v politické oblasti a ve sdělovacích prostředcích. O těchto skutečnostech svědčily především ostré útoky v bulharském, polském a německém zahraničním tisku. Práce, 4. října 1968, roč. 24, č. 271, s. 1. Československý záznam o jednání mezi československou delegací vedenou L. Svobodou a sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem v Kremlu 23. srpna 1968. In: Pražské jaro, 23. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/823_1.pdf [2019–03–27].

²⁵² Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě. In: Pražské jaro, 26. srpen, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826_1.pdf [2019–03–27]. Dubček si na jednání v Moskvě vyslechl od Brežněva kritiku, že s ním nekonzultoval své projevy a bez jeho souhlasu prováděl кадровé změny v obsazování nejvyšších funkcí ve vedení KSČ i ve státě. MĚCHÝŘ, s. 15. Srov. MLYNÁŘ, s. 107.

nebudou předkládat v jakémkoliv jiném orgánu OSN. Následovaly všeobecné věty o prohloubení ekonomické, politické a vědecko-technické spolupráce mezi SSSR a ČSSR a pasáže věnované upevnění přátelství v rámci mezinárodního socialistického tábora.²⁵³

Moskevský protokol de facto předznamenal uzavření cesty k demokratickému socialismu a dalšího vývoje obrodného procesu v Československu a v jistém smyslu i konečnou fázi Pražského jara, započatého v lednu roku 1968. Jako jediný ho tehdy nepodepsal F. Kriegel, který se ani od počátku jednání nemohl účastnit moskevských rozhovorů a podílet se na závěrečném kompromisu mezi oběma stranami. Sovětské vedení ho nechtělo pustit zpět do vlasti, ale na tvrdošíjně naléhání Dubčeka a jeho spolupracovníků a prezidenta se vrátila celá československá delegace zpět do ČSSR včetně zadržených politiků.²⁵⁴

Text dokumentu oznamující výsledek moskevského rokování nebyl v plné podobě a ve skutečném znění zveřejněn. Situace za přítomnosti okupačních vojsk i nadále zůstávala beznadějná a vzrůstalo napětí, ačkoliv se vedoucí představitelé domnívali, že existuje jistá vyhlídka na udržení polednového vývoje, byť za předpokladu přistoupení na určitá omezující opatření. Zahraniční tiskové agentury rozšiřovaly nejružnější mnohdy nepodložené a nepřesné zprávy o průběhu a dokonce výsledku jednání, v nichž sdělovaly, že českoslovenští politici přijali stanoviska upouštějící směr od polednového vývoje, což znepokojovalo lidové mínění.²⁵⁵ Československá společnost obdržela pouze okleštěné informace, které prezentovaly moskevské závěry poněkud optimističtěji. Zprávy z moskevských rozhovorů veřejnost znejistilo a pobouřilo, neboť vojenskou intervencí, narušení státní suverenity a svobody národa nešlo interpretovat jinak, nežli jako vnucený diktát brežněvovského vedení, natož jako paritní dohodu mezi politickými partnery. Již následující události po onom osudném 21. srpnu pozvolně prokazovaly, že se schyluje k definitivnímu konci reformního procesu v Československu.²⁵⁶

²⁵³ Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě. In: Pražské jaro, 26. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826_1.pdf [2019–03–27]. Srov. BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 195–196.

²⁵⁴ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK et al., s. 194–197. Srov. NOVOTNÝ, *Společensko-politická situace v roce 1968*, s. 52–53.

²⁵⁵ VONDROVÁ, *Reforma? Revoluce?*, s. 247.

²⁵⁶ V první zářijové dekádě se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, na které přijalo zprávu „o plnění závazků vyplývajících z moskevské dohody“. Souhrnně řečeno PÚV souhlasilo se zavedením mimořádných opatření v hromadných sdělovacích prostředcích a v tisku a přistoupilo na vnitřní konsolidaci v zemi. Srov. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 80, a. j. 125, bod schůze 4, *Zpráva o plnění závazků vyplývajících z moskevské dohody*, ff. 21–22. Ve dnech 16.–17. září se setkala československá a sovětská delegace armády v Mukačevě za účelem projednání

Na počátku října jednala československá (Dubček, Černík a Husák) a sovětská strana (Brežněv, Kosygin, Podgornyj ad.) v Moskvě. Delegace ÚV KSČ informovala vedení ÚV KSSS o plnění závazných úkolů z moskevského protokolu, které se týkaly především dalšího postupu vedení KSČ. Sověští představitelé požadovali, aby vedení KSČ v nejbližší době splnilo závěry vyplývající z bratislavského prohlášení, moskevského protokolu a z posledního jednání v Moskvě.²⁵⁷ Československá strana prohlásila, že „*ÚV KSČ a vláda ČSSR učiní všechny kroky, aby zajistili splnění moskevských dohod. Aktivizují úsilí pro zvýšení vedoucí úlohy strany, zesílí boj proti antisocialistickým silám, přijmou nutná opatření, aby prostředky masové informace se plně postavily do služeb socialismu, budou upevňovat stranické a státní orgány lidmi, kteří pevně stojí na pozicích marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu*“.²⁵⁸ Je přinejmenším zjevné, že pro obsah československo-sovětského komuniké bylo příznačné, že se neslo v duchu tradičního těžkopádného jazyka s jednotvárnými formulacemi připomínající navrácení před lednového politického myšlení. V průběhu jednání kromě vnitropolitických záležitostí padla otázka spojená s pobytem spojeneckých vojsk na území ČSSR. Obě strany se dohodly, že „*vlády vypracují a podepíší smlouvu o dočasném rozmístění spojeneckých vojsk v Československu*“.²⁵⁹

Nezbývá než na závěr dodat, že iluzorní naděje v pokračování Pražského jara roku 1968 se postupně rozplynula do faktické reality, v níž pojetí „normalizování situace“ v Československu z pohledu brežněvovského vedení znamenala zásadní obrat k modelu socialismu před leden 1968. Následující měsíce po srpnu přinesly nové složení vedoucích

postupného odchodu vojsk pěti států Varšavské smlouvy z ČSSR, neboť protokol neupřesňoval jejich odsun a nekonkretizoval počty, které měly území opustit v dohledné době. Československá strana neznala ani počet vojsk, jež Moskva plánovala v Československu prozatím ponechat. Dne 25. září československá vláda schválila dokument k dočasnému rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR a s tím související úkoly. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 81, a. j. 127, bod schůze 1, *Zpráva o jednání vojenských delegací ČSLA a ozbrojených sil SSSR vedených ministry obrany ve dnech 16.–17. září 1968 v Mukačevě*, ff. 34–35, f. 41. Srov. BÁRTA, Miloš, FELCMAN, Ondřej a kol., *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*, s. 11. Srov. PECKA, Jindřich, PAULÍK, Jan, BENČÍK, Antonín, *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Srpen 1968–květen 1971. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 6/2, Praha, Brno 1999, s. 42–46.

²⁵⁷ NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 82, a. j. 128, bod schůze 1, *Informace o jednání delegací ÚV KSČ a ÚV KSSS v Moskvě dne 3.–4. října 1968*, f. 58.

²⁵⁸ Tamtéž, f. 77. Dne 16. října se konala schůze PÚV KSČ, na níž československá vládní delegace předložila návrh Dohody mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Československé socialistické republiky o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR. NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971, sv. 83., a. j. 129, bod schůze 12, *Návrh Dohody mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Československé socialistické republiky o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR*, ff. 14–19.

²⁵⁹ Tamtéž, bod schůze 1, *Informace o jednání delegací ÚV KSČ a ÚV KSSS v Moskvě dne 3.–4. října 1968*, f. 78.

představitelů ve vedení KSČ a ve státě, zejména došlo k výměně některých progresivistů uvnitř strany a k nástupu konzervativních sil do čelních funkcí. Záhy započal pozvolný odklon od proreformní linie. Další kroky vynucené sovětským tlakem přispěly k postupnému oslabování důvěry lidu v politické vedení a vlády, ačkoliv si československá společnost uvědomovala, jakému silnému nátlaku vedení v této nepříjemné době čelilo. Následovalo období normalizace.

4 Plzeň v době Pražského jara 1968

4.1 Západočeský region v šedesátých letech 20. století

V roce 1960 proběhla reorganizace státní správy, přičemž došlo k vymezení západočeského regionu. Z dřívějšího Plzeňského a Karlovarského kraje vznikl nový Západočeský kraj, jehož význam spočíval zejména v plnění celostátních úkolů v hospodářské oblasti. Především šlo o podíl Škodovky v Plzni, hnědouhelných dolů na Sokolovsku atd. Hospodářské problémy a neefektivní ekonomické plánování se nepříznivě projeví v šedesátých letech i v Západočeském kraji. Od roku 1965 západočeské komunistické vedeníjevilo zájem o novou soustavu řízení. V západních Čechách se projevovala kritika minulých postupů a snaha o vylepšení dosavadního systému, ovšem se zachováním vedoucí úlohy strany. Od poloviny šedesátých let se výrazně aktivizovala mládež a kulturní sféra. V majálesových slavnostech roku 1965 a 1966 vyjádřili studenti vysokých plzeňských škol nesouhlasné postoje k tehdejší vnitřní i zahraniční politice Československa.²⁶⁰ Z hlediska podpory politiky prvního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného v Západočeském kraji „*nepůsobila vyhraněná skupina konzervativců a dogmatiků*“.²⁶¹ Pro budoucí proreformní proud se tedy politická situace v Západočeském kraji jevila poměrně dobře.

4.2 Lednová plenární zasedání Městského výboru KSČ v Plzni a polednový vývoj

Dne 6. ledna roku 1968 v sobotu se konalo mimořádné plenární zasedání MěV KSČ v Plzni, kterého se zúčastnili členové MěKRRK, předsedové Celozávodního výboru (CZV) a Základní organizace (ZO) KSČ rozhodujících závodů a podniků, předsedové ObV KSČ a vedoucí funkcionáři Národního výboru (NV) a společenských organizací. Celé zasedání řídil tajemník MěV KSČ Jan Prnka, jenž hned v úvodu předeslal, že narychlo svolané rozšířené plenární zasedání se uskutečnilo vzhledem k jednání Ústředního výboru KSČ ve dnech 3.–5. ledna 1968. Hlavním bodem programu se pochopitelně staly události, jež se odehrály na počátku ledna v nejvyšším vedení KSČ; na úvod zaznělo nejprve seznámení s průběhem a závěry lednového plenárního zasedání ÚV KSČ a v další řadě projednání obsahu vnitrostranické rezoluce ÚV KSČ.²⁶²

²⁶⁰ HYNA, Alfred, *Československá krize a 1967–1970 a západní Čechy*, Plzeň 2001, s. 17–18, 20–22.

²⁶¹ Tamtéž, s. 22.

²⁶² Archiv města Plzně (dále jen AMP), fond Městský výbor KSČ Plzeň (dále jen MěV KSČ Plzeň), karton (dále jen kart.) 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 6. ledna 1968, f. 1.

Hlavní referát na tomto zasedání přednesl vedoucí tajemník MěV KSČ Ladislav Karda, který přítomné funkcionáře obeznámil s tím, že ihned po skončení plenárního zasedání ÚV KSČ dne 5. ledna se rozšířené zasedání předsednictva MěV KSČ rozhodlo svolat mimořádnou schůzi MěV na tento den a informovat v co nejkratší době o výsledcích a průběhu zasedání ÚV KSČ. V další části svého vystoupení se zaměřil na obsah vnitrostranické rezoluce ÚV KSČ, která širěji informovala členy strany o lednovém zasedání ÚV KSČ, jež otevřelo prostor pro reformní vývoj. Rovněž zdůraznil nejbližší úkoly městské organizace v souvislosti se zabezpečením Výroční členské schůze (VČS) a konferencí, důsledného projednání a postupného realizování tezí z říjnového pléna ÚV KSČ a plnění všech politických a hospodářských úkolů na rok 1968.²⁶³

L. Karda v souvislosti se změnami ve vedení KSČ poukázal na to, že se mohou objevit různé nesprávné názory s „nacionalistickou tendencí“, které mohou posloužit nepřátelské propagandě atd. Mimo jiné upozornil, že průběh a zasedání pléna ÚV KSČ jasně ukázaly, že linie strany vytyčená XIII. sjezdem v roce 1966 je správná a pevná. V neposlední řadě vyzval k tomu, aby se všichni funkcionáři sjednotili kolem stanovisek ÚV KSČ, adekvátně reagovali na možné dotazy, vysvětlovali smysl a cíl politiky strany a potlačovali nevhodné názory, které se vyskytnou. V závěru svého vystoupení vyslovil plnou podporu a důvěru ÚV KSČ a informoval zasedání o tom, že ÚV KSČ vzhledem k poslední jednání připravuje pro všechny Základní organizace sdělení, jež komentuje přijatou vnitrostranickou rezoluci ÚV KSČ. Následovala diskuse, které se zúčastnilo 19 přítomných funkcionářů.²⁶⁴

Značná část diskutujících vznesla dotazy týkající se zvolení A. Dubčeka prvním tajemníkem ÚV KSČ a logicky vzato odchodu A. Novotného z nejvyšší mocenské funkce. Diskuse zahrnovala mnoho nejrůznějších dotazů a názorů souvisejících s výsledky lednového pléna ÚV KSČ. Jak je již známo z předešlé kapitoly, jednalo se o důležitý krok v mocensko-politické oblasti pro další vývoj, směřující k postupnému nastoupení vlastní cesty socialismu v Československu, byť v této době prozatím převládal problém nedostatečné a neúplné informovanosti o závěrech pléna ÚV KSČ, což způsobovalo do jisté míry dezorientaci v polednovém vývoji, respektive jeho smyslu a dalšího směřování, a neurčitou představu o budoucím obrodném procesu. V průběhu rozhovorů se objevily komentáře, zda je A. Dubček nejschopnější pro vykonávání funkce

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž, f. 2.

vedoucího tajemníka ÚV KSČ, anebo zda se nejedná o taktiku ze strany vedoucích představitelů ÚV KSČ. Například jeden z členů pléna Nusko pronesl připomínku, že již v roce 1965 se vyskytly názory na rozdělení nejvyšších funkcí – prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky, ale tehdy údajně pro to nebyly důvody. Zazněly rovněž otázky, zda změny uvnitř politického vedení KSČ náhodou nesouvisí s Brežněvovou prosincovou návštěvou Prahy roku 1967 a zda v souvislosti se zkvalitněním činnosti vlády obsažené v rezoluci ÚV KSČ budou provedeny v dohledné době nějaké změny v centrálních orgánech.²⁶⁵

Na aktivu v diskusním příspěvku vystoupila členka ÚV KSČ Libuše Hrdinová, která pozitivně zhodnotila celkový průběh zasedání ÚV KSČ, přičemž konstatovala, že diskuse prokázala názorovou jednotu ÚV KSČ. Zodpověděla dotazy členů pléna a především zdůraznila význam říjnových tezí ÚV KSČ o „Postavení a úloze strany“, které v současné situaci nastínily další směřování stranické práce a politického rozvoje ČSSR. Závěrečnou řeč celého jednání pronesl tajemník Prnka, jenž na základě diskuse doporučil odeslat ÚV KSČ dopis plenárního zasedání MěV KSČ, které v průběhu setkání kladně ocenilo postup ÚV KSČ při uskutečňování závěrů XIII. sjezdu strany a ujistění, že městská organizace strany v Plzni bude usilovat o zajištění přijatých opatření k dalšímu upevnění jednoty strany.²⁶⁶ V závěru konstatoval, že mimořádné rozšířené plenární zasedání MěV KSČ vyslovilo jednomyslný souhlas a plnou podporu s výsledky jednání ÚV KSČ. Bezprostředně po tomto jednání MěV stanovil v nejbližších dnech do 8. ledna svolat mimořádné aktivity předsedů ZO KSČ, na nichž plánoval obeznámit se závěry a vnitrostranickou rezolucí ÚV KSČ a do 13. ledna informovat na řádných či mimořádných členských konferencích všechny členy strany se sdělením ÚV KSČ.²⁶⁷

Dne 24. ledna následovala další schůze pléna MěV KSČ, na níž se projednávaly zejména vnitřní záležitosti a aktuální problémy související s uplatňováním vedoucí úlohy strany v Závodech V. I. Lenina oborového podniku Škoda (ZVIL – OP Škoda). Pléna se zúčastnily i předsedové CZV KSČ ZVIL – OP Škoda, dále zástupce OK – ÚVOS Škoda – Čížek, za vedení OP Škoda Klail, výrobní ředitel. Hospodářské výsledky a otázky v ekonomické sféře a zavádění nové soustavy řízení sehrávaly neopominutelnou roli

²⁶⁵ Tamtéž, ff. 2–3, s. 2–3. Jako krátkou zajímavost lze uvést, že 12. ledna navštívila stranická delegace plzeňských závodů OP Škoda prvního tajemníka ÚV KSČ A. Dubčeka. Jednalo se o první podnikovou delegaci, kterou po svém zvolení první tajemník přijal. Škodovák, 23. ledna 1968, roč. 39, č. 7, s. 1.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž, ff. 4–5.

jednak v samotném úspěšném rozvoji města Plzně a jednak v celostátním měřítku a v neposlední řadě i v zahraničním obchodu, neboť se jednalo o jeden z největších strojírenských podniků v Československu s velkým podílem na vývozu.²⁶⁸ V průběhu jednání zazněly obvyklé všeobecné formulace vyjadřující nutnost v současné složité etapě prohloubit vedoucí úlohu strany, a to jak v činnosti jednotlivých stranických orgánů a organizací, tak zároveň i při jednání jednotlivých členů, bez níž není možné překonat úkoly nejen aktuálního, nýbrž i budoucího vývoje společnosti.²⁶⁹

Ohledně ekonomických otázek se plénum soustředilo na řešení závažných problémů, zejména pokud šlo o případ střídavých elektrických lokomotiv typu 52 E pro Sovětský svaz, které již od roku 1965 ohrožovaly hospodářské výsledky celého podniku a jež vzbuzovaly obavy pracujících, a kromě toho narušovaly i přátelské vztahy k SSSR. S hlavním referátem vystoupil tajemník MěV KSČ pro stranickou práci ve ZVIL Jan Prnka. Předsednictvo MěV avizovalo na závažnost situace vedení OP Škoda i závodu již v únoru minulého roku, ale doposud nedošlo k žádné výrazné změně. Na počátek roku 1968 nebyly na tento typ lokomotiv podepsány technické podmínky ani kontrakt. I nadále se nepodařilo vyřešit několik závažných technických problémů a přetrvávajících nedostatků v kvalitě práce.²⁷⁰ Rovněž se objevily názory, že sovětská strana neprojevuje zájem o lokomotivy i další výrobky.²⁷¹ Na tento fakt upozornil při návštěvě na ÚV KSČ Dubčeka předseda CZV KSČ Trázník. Na základě usnesení prosincové pléna ÚV KSČ 1967, se tato otázka měla prioritně řešit státními a hospodářskými ústředními orgány. Druhý neméně závažný problém, kterým se PMěV i CZV KSČ zabývaly, představovalo zajištění vládního usnesení o dokončení výstavby první československé jaderné elektrárny, což znamenalo mimořádný úkol pro budoucí vývoj československé energetiky.²⁷²

I v další části jednání se hovořilo o ekonomických záležitostech, kdy se převážně hodnotily dosavadní poznatky ze zahraničních trhů, přičemž převládaly názory, že československé výrobky na nich mohou obstát za předpokladu, budou-li na vysoké technické úrovni, kvalitně zpracované a cenově konkurenčně schopné. Tyto relativně náročné požadavky se již nevztahovaly pouze na vyspělé kapitalistické trhy, ale dá se říci,

²⁶⁸ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 24. ledna 1968, f. 2.

²⁶⁹ Tamtéž, ff. 4–5.

²⁷⁰ Tamtéž, f. 6.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Tamtéž.

že platily všeobecně. Pro další rozvoj podniku a životní úroveň společnosti a pracujících velmi záleželo na tom, jak se s nároky nové doby vědecko-technické revoluce vypořádají příslušné hospodářské orgány a jak se přizpůsobí novým požadavkům trhu. V diskusi zazněla myšlenka, aby zejména Celozávodní výbor KSČ věnoval značnou pozornost těmto otázkám a sledoval technicko-ekonomickou úroveň výrobků a výroby a orientoval se na zajištění perspektivy závodu.²⁷³

Události na nejvyšší politické scéně na přelomu ledna a února se odrazily i na jednáních pléna Městského výboru v Plzni a svědčily o pozvolném pronikání myšlenek nové politické linie. Do popředí zájmu se rovněž dostávaly ekonomické otázky, které představovaly prvořadý význam na celostátním hospodářském rozvoji. Je dobře známo, že obecně československá společnost v této době zatím neměla konkrétní představu o podstatě polednových změn a že v mnohých případech o ně nejevila ani zájem, politické klima sice naznačovalo, že se takříkajíc něco děje, ale veřejnost ani většina členů KSČ vzhledem k mlhavým informacím stále netušila, jakým směrem se bude ubírat polednová politika.

Již v průběhu celodenního plenárního zasedání MěV v Plzni dne 20. února, zazněl v projevu vedoucího tajemníka MěV KSČ Ladislava Kardy podnět k tomu, aby na tomto jednání účastníci mezi sebou otevřeně a sebekriticky posoudili vlastní práci, metody, formy a výsledky dosavadní práce. Zvláště důležitý úkol představovalo projednání příprav městské konference a odsouhlasení obsahu zprávy o činnosti městského výboru a další úkoly s tím související. Mimo jiné L. Karda zhodnotil ve stručnosti vývoj uplynulých dvou let od konání poslední městské konference, zejména pak léta 1966–1967, jež obzvláště ovlivnily veškerou aktivitu společnosti a strany. Předěšlé období posoudil z hlediska mezinárodních i vnitřních událostí, které se pojily s činností městské organizace strany. Docílené výsledky v ekonomice, rozvoji krajského města a zlepšování úrovně životního prostředí prokázaly, že se Městskému výboru dařilo relativně dobře. Rozhodující zhodnocení, však záviselo na plánované městské konferenci.²⁷⁴

V zásadě pozitivní stanovisko k činnosti Městského výboru KSČ vyjádřil Západočeský krajský výbor strany, jenž kladně ocenil jeho dosavadní práci. Plénum MěV především projednávalo stranicko-politický koncept, který se zabýval rozvojem města,

²⁷³ Tamtéž, f. 8.

²⁷⁴ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 20. února 1968, ff. 2–6.

ale rovněž i otázkami hospodářské politiky strany. ZKV dále kladně zhodnotilo působení MěV na činnost ZO v Závodech V. I. Lenina při řešení politiko-ekonomických problémů, přičemž vzrostl zájem k uličním organizacím, k masové politické práci na sídlištích, ke komplexním bytovým výstavbám a k dalším investičním projektům. Pozitivní výsledky zaznamenal i v kulturní oblasti a ve vztahu k práci technické inteligence. Hospodářství spravované Národním výborem a poskytované služby v každodenním životě města vytvořily vhodné podmínky pro spokojené žití jeho občanů.²⁷⁵ Vedle hospodářských záležitostí se vyslovil k úkolům městské organizace v oblasti ideologie, školství a kultury, neboť město Plzeň nepředstavovalo pouze významné průmyslové centrum, ale i společenské středisko. Na jeho území se nacházela řada různých institucí, škol a vědeckých pracovišť včetně kulturních zařízení.²⁷⁶

Další důležitým bodem programu se stala diskuse kolem přípravy a zajištění městské konference a návrh tezí ústní zprávy pro tuto konferenci uspořádanou na březen téhož roku, kterou přednesl vedoucí tajemník L. Karda. Dokument obsahoval kromě obvyklých formulací o realizaci závěrů XIII. sjezdu sdělení, že se nejen delegáti, ale rovněž ostatní členové a funkcionáři stranických organizací a orgánů aktivně zúčastnili diskuse a vytváření základních materiálů, které budou předloženy k projednání na této konferenci. Zpráva se převážně zaměřila na problémy jednotlivých oblastí stranické práce, aby se na plánované konferenci v první řadě posoudila nutná opatření a orientace stranické politiky v Plzni do roku 1970.²⁷⁷

Za pozornost stojí v krátkosti poznamenat informativní sdělení hodnotící vývoj krajského města v období od poslední konference. Zavedení nové ekonomické soustavy řízení se projevilo nejen v úseku průmyslu, nýbrž i v oblasti hospodářského a společenského života. Pro nadcházející období se jevílo jako zvláště důležité soustředit se a vypracovat koncepci pro rozvoj města v jednotlivých oblastech a pro řešení některých konkrétních problémů, s nimiž se město dlouhodobě potýkalo. Zejména šlo o zajištění těchto úkolů: zlepšit životního prostředí, vyřešit městskou dopravu a komunikace a zajistit údržbu bytového a domovního majetku.²⁷⁸

²⁷⁵ Tamtéž, f. 7 (s. 3).

²⁷⁶ Tamtéž, f. 10 (s. 6).

²⁷⁷ Tamtéž, f. 22.

²⁷⁸ Tamtéž, f. 32.

Již roku 1967 MěV KSČ schválil koncepci rozvoje údržby bytového a domovního majetku a zároveň provedlo detailní analýzu jeho současného stavu. Vypracovaná koncepce se stala podkladem pro plán Stavopravu, Stavby a údržbářské čtyři bytových podniků města Plzně do roku 1970. Otázka bytové výstavby v uplynulém období tvořila jeden z hlavních ekonomických a sociálních problémů. V letech 1966–1967 město vynaložilo dostatečné prostředky k vybudování přibližně 2 789 bytů, což představovalo rekordní počet postavených bytových jednotek během krátké doby pouhých dvou let. Přetrvával však problém s vybaveností jednotlivých sídlišť, ačkoliv se prostředky, vynakládané na technickou a občanskou vybavenost výrazně zvýšily.²⁷⁹ Několik problémů se vyskytlo s dokončováním výstavby sídliště Doubravka, kde se nepodařilo včas dohotovit vybavenost, zejména dostavbu obchodů, mateřských škol a komunikací. V roce 1968 se veškeré orgány a organizace ve městě měly zaměřit na odstranění těchto závažných nedostatků. V letech 1968 až 1970 se pro zajímavost plánovalo postavit až 4 230 nových bytů.²⁸⁰

V úseku dopravních a komunikačních prostředků v souvislosti s rozvojem města narůstala potřeba v dohledné době především zajistit dopravní spojení z nově vybudovaných sídlišť (zejména z Bor a Skvrňan). Zlepšení dopravní situace se kromě řady úkolů a přípravy důležitých rekonstrukcí očekávalo za předpokladu časného dokončení výstavby mostu u Pekla (dnes známý pod pojmenováním Most generála Pattona).²⁸¹

Od konce února a počátkem března se již citelněji projevovalo na půdě Městského výboru KSČ pronikání idejí lednového pléna ÚV KSČ a postupné směřování k demokratizačnímu procesu, o čemž svědčilo následující plenární zasedání MěV uspořádané dne 14. března. Již na předchozích poradách se začaly objevovat nejrůznější iniciativy pro řešení konkrétních problémů města a práce politického vedení v souladu se závěry lednového pléna ÚV KSČ. Předsednictvo a plénum MěV KSČ se počátkem března zaměřily na situaci v městské stranické organizaci po lednovém plénu ÚV KSČ. MěV a stranické organizace v Plzni podporovaly nástup demokratizačního procesu a úsilí ÚV KSČ o nové pojetí a uplatňování vedoucí úlohy strany.²⁸² Na plénu MěV zazněly úvahy,

²⁷⁹ Tamtéž, f. 33.

²⁸⁰ Tamtéž, f. 34.

²⁸¹ Tamtéž, f. 38.

²⁸² AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 14. března 1968, f. 41.

že polednový vývoj a příprava Akčního programu včetně kádrových otázek vyžaduje, aby řešení veškerých těchto složitých úkolů nebylo ponecháno pouze na předsednictvu ÚV KSČ, ale rovněž i na mimořádných zasedáních pléna ÚV KSČ. Městská organizace by se vyslovila v případě nutnosti pro uspořádání mimořádného sjezdu strany.²⁸³

Městský výbor konstatoval, že v současné době považuje za rozhodující, aby obrodný proces umožnil otevřenou a kritickou diskusi zhodnocení jejich dosavadní činnosti a výsledků a současně napomohl zorganizovat všechny síly městské organizace k zabezpečení dalšího politického, ekonomického a kulturního rozvoje města. Rovněž vyjádřil, aby v duchu lednového a prosincového pléna posoudil úlohu v oblasti stranického vedení a stanovil, jaký postup bude uplatněn v řízení komunistů v městské organizaci strany a ve vedení občanů města Plzně ke splnění vytyčených záměrů strany.²⁸⁴ Dále zdůraznil, že je nutné respektovat celospolečenské zájmy a specifické potřeby jednotlivých sociálních skupin. Zejména se zaměřit na problematiku otázku kolem mladé generace, která usilovala o naplnění svých požadavků a zájmů a projevovala nedůvěru k dosavadnímu systému. Společenská organizace Československého svazu mládeže se měla stát samostatným a dobrovolným sdružením, které si o svých otázkách mělo rozhodovat nezávisle, což mělo přispět k větší iniciativě a činorodosti mládeže.²⁸⁵

Stručně řečeno se dá říci, že se na březnovém plenárním zasedání MěV ztotožnil s nastupující politickou linií, což mimo jiné nasvědčoval i průběh výročních a členských schůzí a konferencí, jež potvrdily odhodlání plzeňských komunistů podpořit nové progresivní síly a pojetí socialismu.²⁸⁶ Bezprostředně po skončení městské konference se sešlo plénum Městského výboru ve dne 17. března, na němž především došlo k důležité změně ve funkci vedoucího tajemníka MěV KSČ, jímž se jednohlasně nově stal Jan Metlička. Sekretariát ústředního výboru KSČ a Západočeský krajský výbor KSČ před touto schůzí doporučil do čela MěV v Plzni zvolit právě Metličku. Plénum MěV dále schválilo jednotlivé členy do předsednictva MěV.²⁸⁷ Již následující schůze pléna MěV uskutečněná na konci března kromě vnitřních úkolů stanovila zajistit práce na diskusi k Akčnímu programu strany a tvorbě AP městského výboru a pověřila předsednictvo

²⁸³ Tamtéž, f. 42.

²⁸⁴ Tamtéž, f. 59.

²⁸⁵ Tamtéž, f. 66.

²⁸⁶ Tamtéž, ff. 65–66, f. 72.

²⁸⁷ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 17. března 1968, Zápis z plenárního zasedání MěV KSČ, nestránkováno.

MěV vytvořit komisi pro řešení žádostí o stranickou, občanskou a politickou rehabilitaci.²⁸⁸

V první dekádě dubna se MěV zabýval dalším postupem po březnovém a dubnovém plénu ÚV KSČ, který přijal hlavní dokument Pražského jara – Akční program (AP) KSČ. Za nejdůležitější úkoly v dohledné době vymezil nutnost ovlivňovat a sjednocovat všechny komunisty ve smyslu posledních závěrů ÚV KSČ a v souladu s Akčním programem. Naznačil, že bude nezbytné ve straně přesvědčit funkcionářský aktiv k výraznější aktivitě od výborů, vedoucích stranických skupin až po funkcionáře členů strany ve společenských organizacích, zejména v ROH a NV.²⁸⁹ Vzhledem k současné politické situaci vyjádřil potřebu i nadále rozvíjet názorovou výměnu mezi komunisty a docílit na základě diskuse jednotných stanovisek, zajistit včasnou a dostatečnou informovanost všech členů KSČ o výsledcích březnového a dubnového pléna ÚV KSČ a získat potřebný čas pro objasňování a pochopení aktuální politické situace a podstaty Akčního programu, neboť přibližně do března se obecně v krajích a okresech mimo Prahu projevovala nedostatečná informovanost ohledně smyslu jednání ÚV KSČ. Schválený AP Ústředního výboru KSČ plánovalo projednat předsednictvo MěV s městským výborem NF s žádostí, aby se k němu připojily všechny složky NF. V první řadě určil za rozhodující vysvětlovat AP strany širokým masám společenských organizací a všem sociálním skupinám.²⁹⁰ Plénum MěV chystalo v průběhu dubna uspořádat několik informativních funkcionářských aktivů, jeden z nich se připravoval na 17. dubna v domě Peklo pro představitele kulturní fronty, technické inteligence, učitele a studenty. Z vedoucích představitelů KSČ MěV žádal o zajištění účasti Č. Císaře, J. Smrkovského a E. Goldstückera.²⁹¹

Koncem dubna se také konala konference Západočeského krajského výboru KSČ ve dnech 27.–29. dubna. Účastníci setkání vyslechli v úvodu zprávu o činnosti krajského výboru v uplynulém období a dalších úkolech krajské organizace, přednesou vedoucím tajemníkem KV KSČ Jaroslavem Janečkem; za delegaci ÚV KSČ zde vystoupil Č. Císař. Na základě těchto materiálů projednala v diskusi činnost západočeské stranické

²⁸⁸ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 25. března 1968, f. 2.

²⁸⁹ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 8. dubna 1968, f. 33. O poradě v Dráždanech koncem března informovaly například noviny Svobodné slovo, které seznámily čtenáře s tím, že se na schůzi mají projednávat některé ekonomické a politické otázky. Svobodné slovo, roč. 24, č. 83, s. 1.

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Tamtéž.

organizace, posoudila současnou politickou situaci v kraji a úkoly strany pro další období. Konference vycházela ze závěrů posledních plenárních zasedání ÚV KSČ a plně se s nimi ztotožnila. Iniciativní a kritické vystoupení J. Janečka zhodnotilo práci krajského výboru, předsednictva i aparátu po lednovém plénu a podnítilo k tvorbě progresivních změn. Rovněž projev Č. Císaře příznivě zapůsobil na ostatní delegáty sjezdu. Základním dokumentem pro nejbližší období konference určila Akční program a zadala krajskému výboru, za pomoci odborných týmů, komisí, konzultačních skupin atd., rozpracovat AP do konce června.²⁹²

4.3 Politicko-společenská situace v Plzni od května do června 1968

Již v průběhu celého května se středem pozornosti MěV a široké veřejnosti stávaly myšlenky a postoje kolem Akčního programu KSČ a vnitrostranické události. Na počátku května se uskutečnily tradičně prvomájové oslavy, jejichž charakter se nesl v duchu obrodného procesu, nejen v Praze, nýbrž i v dalších krajských městech. V Plzni slavnosti zorganizovala a zajišťovala komise MěV NF. Manifestace prvního máje se konala jako předešlý rok na Náměstí Republiky v dopoledních hodinách za hojné účasti přibližně padesáti tisíc občanů. Komise MěV NF organizovala účast na základě dobrovolnosti přes občanské výbory a uliční organizace KSČ.²⁹³ Obvodní komise spolupracovaly při přípravách průvodu se zástupci jednotlivých závodů, přesto se jim nepodařilo zabezpečit zejména jeho pestrost jako minulá léta. Ve všech organizacích se po lednovém plénu ÚV KSČ vytvořila situace, která přirozeně zasáhla i do prvomájových příprav a jejich tradiční povaze. Každá z obvodních komisí se pokusila zařídit rozličnost průvodu, především některými kolektivy závodů, které mohly krojem vyjádřit ráz svého závodu, dále tělovýchovné jednoty, pionýři, Československý svaz mládeže, což ovšem společenské organizace chápaly jako zásah komisí proti dobrovolnosti účasti občanů. Navzdory těmto mírným organizačním obtížím se podařilo uspořádat květnovou slavnost celkem úspěšně bez výraznějších provokativních hesel a akcí podobně jako v Praze. V Plzni vystoupil se svým referátem nový předseda Městského výboru NF Jaroslav Krofta a za delegaci KSČ Oldřich Švestka, oba projevy účastníci přijali se zájmem a značným nadšením.²⁹⁴

²⁹² Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), fond Krajský výbor KSČ Plzeň (dále jen KV KSČ Plzeň), kart. 18, Zápis konference Západočeského KV KSČ konané dne 27.–29. dubna 1968 (2. den), brožura s názvem Návrh usnesení krajské konference KSČ Západočeského kraje 27.–29.4. 1968, s. 3.

²⁹³ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV Plzeň-město dne 17.–18. května 1968, Hodnocení prvomájových oslav Plzeň-město, f. 116.

²⁹⁴ Tamtéž.

Ačkoliv se hodnocení májových oslav setkala s relativně pozitivním ohlasem a dokazovaly výrazný aktivní společenský pohyb a zájem občanů o veřejné dění, objevily se na druhé straně různé názory na jejich pojetí. Komise MěV NF proto doporučila, aby při MěV NF vzniklo několik pracovních skupin, které měly pracovat na návrhu příštích oslav a které předloží jednotlivé podklady k projednání předsednictvu MěV KSČ a MěV NF.²⁹⁵

V souvislosti s plzeňskými oslavami prvního máje je třeba dodat, že se vyskytly tendence připomenout si památku osvobození města a republiky americkou armádou. Studenti Dne 6. května se uskutečnily pietní vzpomínkové akce u 94 památníků plzeňských bojovníků, kteří padli v boji za osvobození dne 5. a 6. května 1945, jež zorganizovaly místní organizace SPB a patronátní školy a rovněž některé závody. Pietní akt americké armádě se dodatečně konal u bývalého základního kamene v Moskevské třídě (dnešní Americká třída). Tento návrh připomenout si roli americké armády předložila MěV NF Československá strana socialistická. Dodatečné akce po schválení v NF se již nezařazovaly, a proto se hlavními mluvčími tohoto návrhu politické strany stala Akademická rada studentů VŠSE.²⁹⁶ Po projednání na ideologické komisi MěV KSČ, na stranické skupině MěV NF a na mimořádném zasedání MěV NF se hlavním organizátorem této akce stala NF. Účastníci se pohybovali v rozmezí kolem patnácti až dvaceti tisíc občanů včetně studentů vysokých škol, kteří umístili velkou americkou státní vlajku k památníku. Celá akce proběhla bez nějakých negativních výpadů. Komise MěV NF zamýšlela následující rok spojit tyto vzpomínkové akce v manifestaci proti fašismu na náměstí Míru a uctít památku všech bojovníků proti fašismu, kteří v Západočeské kraji padli (odbojových pracovníků, sovětských vojáků, dále amerických a belgických, kteří pomohli plzeňskému povstání).²⁹⁷ V krátkosti zbývá zmínit konání mírové manifestace v lochotínském parku dne 11. května, na níž přednesl projev předseda Národního shromáždění J. Smrkovský. Akce se zúčastnili představitelé politického a veřejného života v Plzni a rovněž rada velvyslanectví SSSR Perejačan, který v češtině pronesl „zdravici sovětského lidu plzeňským občanům“. Májové slavnosti lze považovat za důkaz rostoucí lidové aktivity a zájmu široké veřejnosti na společenském dění v reformním politickém ovzduší.²⁹⁸ V témže měsíci pouze na vysokých školách v Plzni studenti na

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Tamtéž, f. 117.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž.

protest proti kvalitě stravy ve vysokoškolské menze vyhlásili jednodenní hladovku. Posléze se sešli zástupci studentských organizací plzeňských vysokých škol a sepsali požadavky na zlepšení stravy, které předložili Správě kolejí a menz v Plzni. Na začátku školního roku 1968/1969 Správa kolejí a menz většinu vzešlých požadavků splnila.²⁹⁹

Pokud jde o vnitrostranické otázky a řešení některých konkrétních úkolů na pracovišti MěV KSČ, zejména plénum pověřilo vedoucího tajemníka MěV KSČ J. Metličku, aby na příštím plenárním zasedání předložil návrhy plánů práce pléna MěV KSČ a plány činnosti jednotlivých komisí na druhé pololetí roku 1968. Dále se měl upravit návrh Akčního programu MěV a předložit jej na následujícím plénu MěV KSČ.³⁰⁰ Červnové plenární zasedání MěV KSČ uskutečněné v poslední červnové dekádě projednávalo několik důležitých kroků: zhodnotit vývoj politické situace od řádné městské konference, předložit nástin Akčního programu MěV KSČ a naznačit hlavní záměry postupu v nastávajícím období městské organizace, tedy do XIV. sjezdu strany, posoudit významné události ČSSR minulého období v podmínkách současného společenského pohybu a reformního vývoje – zejména zhodnotit pohled na 50. výročí založení ČSR a 30. výročí Mnichova.³⁰¹ Politickou situaci v Plzni od března určovaly charakteristické události, které ovlivňovaly politický i společenský pohyb ve městě. Jak je známo konec března probíhal ve znamení soustavného překonávání nedostatečné informovanosti a objasňování smyslu poledového vývoje. Na jaře se MěV nacházel ve stavu, kdy se výrazněji začala politicky aktivizovat široká stranická veřejnost a nejrůznější sociální skupiny, zejména vzrůstala iniciativa plzeňské mládeže, respektive studentstva středních a vysokých škol a inteligence. Ačkoliv se do jisté míry projevil během této doby odlišné názory na nynější politický kurz strany, městská organizace v zásadě vyjadřovala všeobecný souhlas a podporu demokratizačního procesu.³⁰²

Na počátku dubna se MěV KSČ potýkal se vzrůstajícím tlakem ze závodů, které požadovaly vyřešit vleklé mzdové, sociální i pracovní požadavky lidí. V této souvislosti se MěV kriticky ohradil k orgánům a organizacím ROH, ale i ke konkrétním

²⁹⁹ HYNA, s. 72. Srov. Pravda, 28. května 1968, roč. 49, č. 127, s. 2.

³⁰⁰ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 17.–18. května 1968, Usnesení z plenárního zasedání MěV KSČ ve dne 17.–18. května 1968, f. 172. Koncem května se sešli zástupci nově zformovaného Svazu vysokoškolských studentů plzeňských fakult s představiteli městského a krajského výboru ČSM na informativní schůzce, na níž diskutovali o stanoviscích svých organizací a ujistili se o respektování jejich samostatnosti. Pravda, 2. července 1968, roč. 49, č. 157, s. 4.

³⁰¹ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 24. června 1968, f. 1.

³⁰² Tamtéž, ff. 13–15.

funkcionářům, již tyto záležitosti adekvátně nevyřešili. Do politického popředí rovněž vstupovaly kromě společenských organizací i ostatní politické strany. Jednání ÚV počátkem dubna a přijetí Akčního programu se však nedostalo až do základních organizací a schválený program zůstal mimo pozornost, jak stranických, tak i dalších společenských organizací a NF. Z toho důvodu se MěV rozhodl uspořádat dva celoměstské aktivity, na nichž se k reformnímu programu vyjádřili členové a zástupci Ústředního výboru KSČ. Následovaly další aktivity CZV a ObV KSČ, které referovaly o hlavních zásadách AP.³⁰³

Na vývoj politické situace ve městě rovněž zapůsobily oslavy prvního máje a studentský Majáles, který však nepřesáhl svým průběhem konflikty jako v roce 1966. Na politickou scénu rovněž vstoupily nové organizace jako K 231, KAN, federace lokomotivních čet, obnovená mládežnická organizace Junák, Společnost pro lidská práva a mnoho dalších.³⁰⁴ Pro účely diplomové práce je však daleko podstatnější ve stručnosti zmínit charakteristický dokument období Pražského jara, a to nástin Akčního programu MěV KSČ v Plzni, jež vyznačil další cestu v rozvíjení plzeňského života v době reformního proudu.

4.4 Návrh Akčního programu MěV KSČ v Plzni

Městský výbor KSČ představil v červnu předběžný nástin reformního programu ekonomické, kulturní a společenské oblasti. Vzhledem k problémům města a celkově měnící se ekonomické situaci státu, hospodářství, závodů, podniků a institucí stejně jako dynamického rozvíjení občanského života a veřejného dění ve městě MěV předpokládal jeho další pozměňování podle aktuálních společensko-politických podmínek. Za daných okolností program koncipoval přehledně do několika klíčových okruhů včetně návrhů, jak postupně dosáhnout požadovaných cílů, které se vztahovaly k jednotlivým společenským oblastem a zahrnovaly následující témata: práce a postavení MěV KSČ, vztahy k mimostranickým a státním orgánům, Národní fronta, Národní výbory, rozvoj města, národohospodářská politika, kulturní a školská politika.³⁰⁵

V části věnované o postavení MěV předpokládal, že vedoucí úloha bude zabezpečena prostřednictvím komunistů v orgánech, institucích, NV, hospodářských a

³⁰³ Tamtéž, ff. 17–18.

³⁰⁴ Tamtéž, f. 21.

³⁰⁵ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, brožura s názvem Nástin Akčního programu MěV KSČ v Plzni vydaného MěV KSČ v Plzni v červnu 1968, f. 69, s. 1.

společenských organizací a nikoliv direktivními a administrativními nařízeními či přímými pokyny. MěV přislíbil respektovat konkrétní potřeby a zájmy různých sociálních a zájmových skupin, jako dělníků, technické inteligence, kulturních a uměleckých pracovníků atd. a zajistit jejich sbližování, neboť rozpory mezi konzervativními a progresivními proudy probíhaly ve všech vrstvách společnosti.³⁰⁶

Rozsáhlá výstavba a přestavba města vyžadovala efektivněji řešit problematiku technických služeb za přispění jednotlivých závodů, podniků, institucí a využití všech prostředků k úpravě města, aby plnilo svůj účel významného kulturního a turistického střediska. Celkově se do budoucna předpokládalo – zajistit pomocí zainteresovanosti občanů zvelebení města, jednotlivých čtvrtí a sídlišť, rovněž řešit celoroční využití prostor EX Plzeň, budovat ve spolupráci s ÚNV Praha rekreační možnosti v okolí Plzně, a řadu dalších projektů a společenských prostor.³⁰⁷

Za nutné mimo jiné označil i větší potřebu informovanosti plzeňské veřejnosti. Stranické orgány, MěNV a MěV NF a ostatní orgány měly v městských i závodních sdělovacích prostředcích umožnit širší prostor pro informace, články, rozhovory týkající se života města a městské stranické i společenské organizace. MěV doporučil využít pro větší míru informací krajské vysílání plzeňského studia Československého rozhlasu, významný krajský deník Pravda, časopis Škodovák, Kulturní přehled a další regionální tisk.³⁰⁸

Za zajímavost v programu je možné poznamenat pasáž zabývající se problémem nedostatkem zdravotnických zařízení, kdy se plánovala výstavba nové fakultní nemocnice v celkovém hrubém nákladu 702 mil. Kromě toho se mělo vyřešit odměňování za přesčasovou práci a pohotovostní služby, poskytnout rozšířené vzdělání zdravotnickým pracovníkům studijními cestami do zahraničí i s možností dlouhodobého pobytu. Dále se měla snížit administrativní zátěž lékařů a sester prostřednictvím zvýšení počtu sociálních pracovníků a sekretářek. Z placených služeb se mělo postupně zajistit technické vybavení zdravotnických zařízení atd.³⁰⁹

Významnou oblastí, jež sehrávala svoji roli v obrodném procesu představovala kulturní sféra. Městský výbor předestřel celou řadu námětů, jak zajistit úspěšný rozvoj

³⁰⁶ Tamtéž, s. 2.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 6–7.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 7–8.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 15.

jednotlivých úseků kultury a umění. Například předložil návrh ustanovení Klubu architektů, výstavbu koncertní síně a podporu krajského symfonického orchestru, spoluúčast na MěNV na zabezpečení činnosti Divadla J. K. Tyla, opatrné zacházení s historickými památkami města a prohlubovat „výměnu kulturních hodnot české a slovenské národní kultury“ prostřednictvím výstavami, vzájemnými diskusemi atd.³¹⁰ Nedílnou součástí Akčního programu rovněž tvořilo školství. MěV výhledově plánoval poskytnout materiální podporu v rozvoji škol, v souvislosti s vzrůstem politické aktivity mládeže organizovat besedy s politiky a otevřeně diskutovat o problémech a výměně názorů, provést nápravu nevyhovujících prostor a odstranit nedostatky ve vzdělávacích zařízeních a řadu dalších opatření. Některá kulturní a osvětová zařízení se nacházela v nevyhovujícím stavebním i funkčním stavu. Kupříkladu se zaměřil na vážný problém vysokoškolské menzy, jež naprosto nevyhovovala, jak po stránce hygienické, prostorové, tak i provozní.³¹¹ Programové prohlášení MěV zahrnovalo komplexní návrh záměrů, cílů, prostředků a potřeb v rozvoji města a svědčilo o zájmu městské organizace nastoupit na cestu obrodného procesu.

4.5 Politicko-společenská situace od července do počátku srpna 1968

Koncem června překvapivě zavítal A. Dubček do Škodovky, kde se uskutečnila beseda, v níž se hovořilo o aktuálních politických otázkách. První tajemník ÚV KSČ zdůraznil, že je „nutné sjednotit komunisty i bezpartijní ke společnému úsilí v plnění úkolů, které strana vytyčila v Akčním programu“. V diskusi objasnil, proč po lednovém plénu nastala dlouhá pauza, a upozornil na skutečnost, že se strana za celých pět měsíců neuchýlila k administrativnímu zásahu, ale že strana nebude ustupovat před nesprávnými tendencemi.³¹² Na počátku července město Plzeň navštívil prezident Ludvík Svoboda s místopředsedou vlády O. Šikem, ministrem národní obrany M. Dzúrem ad. Hlava státu společně s O. Šikem vystoupila na manifestaci pracujících na Náměstí Republiky.³¹³

V celostátním měřítku v červenci stále více vzrůstal nátlak představitelů stran Varšavské smlouvy na politicko-společenský vývoj v Československu. Mimo vnitropolitické události se dne 6. a 7. července sešlo v Závodním klubu ROH v Plzni přes 300 delegátů mimořádné krajské konference Západočeského KV KSČ, aby zvolili

³¹⁰ Tamtéž, s. 18

³¹¹ Tamtéž, s. 19–20, 27.

³¹² Škodovák, 28. června 1968, roč. 39, č. 52, s. 1.

³¹³ Pravda, 2. července 1968, roč. 49, č. 157, s. 1.

delegáty na XIV. sjezd KSČ, schválili návrhy na nové členy strany, shrnuli názory komunistů na současnou politiku strany a projednali politický program Krajského výboru KSČ. Jednání konference se zúčastnili zástupci ÚV KSČ v čele s předsedou NF F. Krieglem, který ve svém vystoupení odpověděl na závažné otázky práce Národní fronty. Okresní mimořádné konference potvrdily plné pochopení a podporu nové politiky strany. Zvláště kladně hodnotily květnové plénum ÚV KSČ, které konsolidovalo situaci ve straně a prokázalo odhodlání pokračovat v demokratizačním úsilí a zahnilo možné obavy z návratu předlednových poměrů.³¹⁴ Na konferenci kromě řady dokumentů byl předložen návrh politického programu západočeského KV KSČ, který vycházel z hlavních myšlenek Akčního programu ÚV KSČ a z potřeb v Západočeském kraji. Politický program vytyčil cíle v těchto oblastech: strana, ideologická práce v krajské organizace, školská politika, kulturní politika, hospodářská a zemědělská politika, Národní fronta a národní výbory.³¹⁵

V první dekádě července lze rovněž zaznamenat nesouhlasné projevy proti vměšování sovětského vedení do československých záležitostí a obrodného procesu například na pracovišti Škodovky. Dílenský výbor ROH výroby oceli, závod hutě OP Škoda zaslali dopis předsedovi vlády O. Černíkovi, ÚV KSČ a některým velvyslanectvím socialistických zemí (SSSR, NDR a PLR), který obsahoval nesouhlas s postojem sovětských představitelů a jejich pokusům zasahovat do vnitřních otázek ČSSR.³¹⁶

Na vnitropolitické události v nejvyšším stranickém vedení ÚV KSČ a stupňujícím mezinárodním tlakem ze strany Sovětského svazu a zemí socialistické pětky na vývoj v ČSSR v létě roku 1968 reagovalo červencové plenární zasedání MěV KSČ, uspořádané společně s Městskou revizní a kontrolní komisí, nejbližším stranickým aktivem a delegáty XIV. sjezdu KSČ. Mimořádná porada se uskutečnila za účelem vyjádřit se ke stanovisku předsednictva ÚV KSČ, k dopisu pěti socialistických stran, a dále se seznámit s problematikou projednávanou na předsednictvu ÚV KSČ ze dne 16. července 1968.

³¹⁴ Pravda, 7. července 1968, roč. 49, č. 162, s. 1–3. Zprávu o politické situaci v Západočeském kraji a o práci krajského výboru strany přednesl vedoucí tajemník KV KSČ L. Karda. Na počátku července vydala stanovisko mimořádná krajská konference KSČ Západočeského kraje, ve kterém vyjádřila několik kroků v následujícím politickém vývoji. Uvedla například požadavek, aby se celá občanská veřejnost dozvěděla jména všech hlavních viníků u veškerých politických procesů. Pravda, 10. července 1968, roč. 49, č. 164, s. 3.

³¹⁵ SOA Plzeň, f. KV KSČ Plzeň, kart. 18, Zápis mimořádné krajské konference Zpč. KV KSČ ze dne 6.–7. července 1968 (1. den), brožura s názvem Návrh usnesení mimořádné krajské konference KSČ Západočeského kraje 6.–7. července 1968, s. 8.

³¹⁶ Pravda, 11. července 1968, roč. 49, č. 165, s. 1.

V průběhu jednání se diskutovalo o obsahu jednotlivých dopisů pětky a poradě ve Varšavě, která se konala bez československé delegace. Na plénu MěV vystoupil s obsáhlou informační zprávou Mevald, který se zúčastnil porady vedoucích tajemníků na krajském výboru strany. Na této poradě obdržel informace o jednání vedoucích tajemníků KV strany, která se uskutečnila v úterý 16. července na ÚV za přítomnosti J. Lenárta, který podal zprávu o obsahu dopisů, které jednotlivé strany zaslaly ÚV KSČ.³¹⁷

Již z předchozí kapitoly věnované všeobecně Pražskému jaru je uvedeno, jaké stanovisko PÚV KSČ zaujalo k dopisům varšavské pětky. Na plénu MěV KSČ vystoupil například Stanislav Nusko, ekonom pivovaru a člen pléna, který se postavil za stanovisko předsednictva ÚV KSČ, nicméně dodal, že sám sdílí některé obavy podobně jako bratrské strany. Přesto však souhlasil s názorem, že některé jejich argumenty a formulace jsou neopodstatněné a neověřené. Podle jeho mínění hlavní problém spočíval v otázce svobody projevu a vyjádřil se k problematické oblasti hromadných sdělovacích prostředků a práva shromažďovacího. Sám se postavil za to, aby svoboda projevu nebyla omezována, ale poukázal, že zdaleka nesouhlasí s celou řadou článků a mnohdy nepodložených informací objevujících se v tisku. Upozornil na skutečnost, že z minulosti si komunisté zvykli na cenzurní opatření, které bránilo proti případným nesouhlasným projevům, rozdílným názorům či negativním výpadům vůči jejich politice. Navzdory tomu, však zastával názor, aby nedošlo k násilnému zamezení svobody projevu a plurality názorů.³¹⁸

Plénum MěV KSČ v závěru jednání zaslalo společné stanovisko ÚV KSČ, v němž vyjádřilo plnou podporu předsednictvu ÚV KSČ s jeho postupem i argumentací obsaženou v odpovědi na dopis představitelů pěti bratrských stran. Městská organizace rovněž potvrdila správnost nové politiky strany a její snahu pokračovat v rozvoji socialistické demokracie. Další směřování v nejbližším období v Plzni vyjádřil Akční program MěV KSČ, o jehož nástinu se již diskutovalo na červnovém plénu a který měl být i nadále projednáván na srpnovém zasedání pléna MěV KSČ. Reformní program plzeňských komunistů se ve svém znění plně ztotožnil s novou politickou linií a projevoval reálnou důvěru ve vedení KSČ. Dokument pro ÚV KSČ obsahoval pasáže

³¹⁷ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 18. července 1968, Zápis ze společného plenárního zasedání MěV KSČ, MěKRRK, delegáty XIV. sjezdu KSČ, nestránkováno.

³¹⁸ Tamtéž, s. 13.

ujišťující o přátelství se Sovětským svazem a ostatními bratrskými stranami v souladu se stanoviskem PÚV KSČ, ale připojil také věty o potřebě porozumění a důvěry novému vedení KSČ a jeho politice, která vychází ze zájmů socialismu v Československu. Plzeňští komunisté poukázali na skutečnost, že je nezbytné pro podporu stanoviska PÚV KSČ a další realizaci politiky strany zajistit včasnou a přesnou informaci, věcnou informovanost komunikačních prostředků a rovněž větší kontakt s ÚV KSČ.³¹⁹ MěV v Plzni se kladně vyjádřil k odpovědi PÚV KSČ, a i nadále projevil značnou podporu reformnímu procesu. Kromě řešení současné mezinárodní napjaté politické situace se zabýval přípravou mimořádného XIV. sjezdu a převážně ostatními úkoly v městské organizaci.

Lze říci, že se po celý červenec velice živě diskutovalo o současné politické situaci a postojích Sovětského svazu na československý vývoj v široké veřejnosti i v politických kruzích. Rostoucí lidovou aktivitu na veřejném dění a podporu reformní politiky dokazovala v poslední červencové dekádě sobotní událost konaná 27. července na Náměstí Republiky, kdy občané přišli podpořit a podepsat „Poselství občanů“ předsednictvu ÚV KSČ, které vydaly 26. července Literární listy, dále večerní zprávy, rozhlas a ostatní deníky.³²⁰

Ve dnech 12. a 13. srpna se sešlo plenární zasedání MěV KSČ, na kterém se projednával plán práce pléna MěV KSČ na druhé pololetí roku 1968 a začátek roku 1969. Předložený návrh vycházel z usnesení řádné i mimořádné městské konference KSČ a pochopitelně z Akčního programu MěV KSČ. Jeho obsah předestřel hlavní úkoly, které městská organizace v nastávajícím období musela řešit i v souvislosti s přípravou mimořádného XIV. sjezdu KSČ. K současné politické situaci v Československu a k Akčnímu programu MěV KSČ se vyjádřil vedoucí tajemník MěV KSČ J. Metlička. V úvodním projevu se obrátil na aktuální vážnou vnitropolitickou situaci a poslední jednání československé delegace v Čierné nad Tisou a v Bratislavě. Vzhledem k těmto skutečnostem Metlička prohlásil, že bude v první řadě důležité se spíše zaměřit, jak by měla stranická organizace ve městě reagovat na vyvstálé události, které se vyskytly po bratislavském jednání.³²¹

³¹⁹ Tamtéž, Zpráva pro Ústřední výbor KSČ Praha, nestránkováno.

³²⁰ Pravda, 28. července 1968, roč. 49, č. 180, s. 1.

³²¹ AMP, f. MěV Plzeň, kart. 22, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 12. srpna 1968, Plán práce pléna MěV KSČ na II. pololetí 1968, ff. 28–37.

Městský výbor svolal ihned po skončení bratislavské schůzky aktiv, který poskytl rychlou informaci o průběhu a výsledcích jednání. V polovině července se v Plzni uskutečnily čtyři velké veřejné besedy v obvodech, ale přesto se neustále objevovaly stížnosti na nedostatek informací základních organizací a aktivu. Vedle těchto obtíží Metlička poukázal na skutečnost, že přetrvává nepochopení současného procesu a úsilí politiky strany. A v této spojitosti zmínil, že se vyskytují jednak obavy o postavení strany, z extrémních projevů a jednak o socialismus.³²² V současné vnitropolitické situaci prohlásil, že „je nutné pokračovat v otevřených diskusích a besedách a veřejných projevech, ve kterých budou objasňovány důležité otázky, jak k politice strany, tak i nastávajícímu období včetně XIV. sjezdu a Akčního programu MěV“.³²³

Plénum MěV KSČ projednalo návrh Akčního programu a schválilo jeho obsah a uložilo předsednictvu MěV KSČ, aby AP doplnil o připomínky pléna do poloviny srpna, poté jej předalo redakci Pravda, která ho měla zveřejnit pravděpodobně do termínu 20. srpna. Hodnocení nové politiky strany a dalšího postupu se setkávalo s kritikou některých pracovníků, a proto na plénu došlo k některým kádrovým změnám. Například na vlastní žádost odstoupil Gustav Rada z funkce předsedy MěNV. Novým šéfredaktorem časopisu Škodovák se stal Jaroslav Koželuh.³²⁴

4.6 Srpen 1968 a vojenská okupace

V noci z 20. na 21. srpna začal vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Jednotky dorazily do Plzně asi v půl osmé ráno dne 21. srpna. Kolem osmé hodiny ranní došlo k částečnému zablokování dopravy v Pražské a Karlovarské ulici, kde tanky zastavily. Kolem posádek se ihned vytvořily hloučky lidí, z nichž někteří diskutovali s vojáky. Před budovou Československého rozhlasu v Plzni se hojně shromažďovali jednotlivci i kolektivy, kteří přicházeli se svými prohlášeními na podporu stanoviska předsednictva ÚV KSČ. Podobné rezoluce během prvního dne okupace zaslaly městskému výboru i jiné organizace, například zaměstnanci Západočeských lihovarů a konzerváren v Plzni prohlásili, že se plně staví za prohlášení PÚV KSČ. Jako projev jejich podpory přislíbily, že budou zásobovat obyvatelstvo zejména konzervářskými výrobky a nealkoholickými nápoji. Obdobnou výzvu tzv. bílou rezoluci poslali zaměstnanci Škodovky. Prohlášení vydali také studenti Vysoké školy elektrotechnické a strojní se

³²² Tamtéž, f. 39, s. 3.

³²³ Tamtéž, f. 40, s. 4.

³²⁴ Tamtéž, f. 149. HYNA, s. 64.

svými spolupracovníky a profesory. Na některých místech v Plzni docházelo k tlakům na obchody (potravin, mléko, máslo, chléb). V průběhu dopoledne 21. srpna došlo také k obsazení plzeňského nádraží ČSD. Vojenská auta se nacházela od tehdejší budovy Spojů až k Železniční ulici.³²⁵

Od 21. srpna téměř denně zasedalo rozšířené plénum MěV KSČ a předsednictvo MěV KSČ, které se dozvědělo o vpádu vojsk v ranních hodinách Československým státním rozhlasem a sešlo se k nepřetržitému zasedání hned ve tři hodiny ráno. Na poradách informovalo o vstupu spojeneckých vojsk na území ČSSR a vyjádřilo plnou podporu Dubčekovu vedení. Plzeň se ztotožnila s prohlášením předsednictva ÚV KSČ k okupaci. Předsednictvo MěV KSČ vydalo rovněž komuniké občanům města, které předalo československému rozhlasu, radiouzlu, redakci Pravdy, podnikovému výboru KSČ ve Škodovce a celozávodním výborům, v němž vyzývalo k „*statečnosti, důstojnosti a ke klidu, který je třeba zachovat na všech pracovištích i v občanském životě*“.³²⁶ Žádalo plzeňské obyvatele, aby „*v klidu čelili rušivým jevům, nebo provokacím, jež by mohly situaci zkomplikovat a vyčkat dalších rozhodnutí a pokynů státních a stranických orgánů a při konfrontaci s jednotkami Varšavské smlouvy vysvětlovat, že v Západočeském kraji ani ve městě nedocházelo k otevřeným konfliktům protisocialistických sil*“.³²⁷

Bezprostředně ve dnech po 21. srpnu městský výbor permanentně projednával vývoj situace v Plzni s cílem zajistit v daných podmínkách normální chod města, tedy dopravu městskou i železniční, zásobování a obchody. Dne 22. srpna se konal mimořádný sjezd KSČ, kterého se účastnili delegáti městské organizace.³²⁸ Téhož dne proběhla v Plzni protestní generální stávka, do níž se zapojily všechny závody. Během ní se zastavila doprava a vozidla nesla nejrůznější nápisy proti násilné okupaci. Krajské osvětové středisko uspořádalo podpisovou akci před budovou Městského výboru SČSP v Plzni pod názvem „Program této chvíle“. Mimo jiné obsahovala požadavek neposkytovat cizím vojskům informace, potraviny, pohonné hmoty aj. Průběhy protestních akcí proti okupaci probíhaly za dané kritické situace v klidu a spořádaně. Začaly se rovněž objevovat nejrůznější formy protestu jako například stírání názvů ulic, překrývání ukazatelů směru, což mělo ztížit pohyb okupačních vojsk ve městě. Téměř po

³²⁵ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 21. srpna 1968, ff. 1–4.

³²⁶ Tamtéž, f. 15.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 22. srpna 1968, ff. 26–29.

celém městě se hojně objevovaly nápisy proti okupaci psané v ruštině a satirické plakáty a protisovětsky laděné básničky. Došlo i k zastavení zásilek piva z Gambrinusu a Prazdroje do socialistických zemí. Ze strany okupantů v noci 25. srpna došlo k násilné akci, kdy rozbili televizní vysílač Krašov v okrese Plzeň-sever.³²⁹

Městem během dní 24. a 25. srpna projížděly obrněné transportéry, ale jinak nedošlo k nějakým násilným prosovětským akcím a výtržnostem. V průběhu těchto dní nad Plzní shazovaly letáky okupační armády podepsané ministerskou radou okupačních jednotek a států včetně Sovětského svazu, nazvané „Výzva občanům ČSSR“, která obsahovala ospravedlní „bratrské pomoci“. Město se snažilo v rámci možností o konsolidaci situace a o běžné fungování směn v závodech, zejména ve Škodovce a v některých dalších se zúčastnilo směny přibližně sedmnáct tisíc zaměstnanců. V Dílnách ČSD a v Pivovaru však směna neproběhla. Poněkud horší situace se vyskytla v Lokomotivním depu, kde delegace lokomotivních čet požadovala vydat zbraně Lidových milicí. Okupační vojska se pokoušela do Plzně propašovat další tiskoviny a sovětské noviny (moskevskou a komsomolskou Pravdu aj.), v nichž zdůvodňovaly svoji přítomnost na území ČSSR.³³⁰

Ve dnech 23.–26. srpna jednala československá delegace se sovětskými představiteli v Moskvě, které pro vedoucí představitele KSČ skončilo vynuceným podepsáním tzv. Moskevského protokolu. Plénum MěV KSČ dne 27. srpna projednávalo stanovisko k výsledkům moskevského rokování, v němž konstatovalo, že jednání probíhalo za „nerovných podmínek, daných izolací na cizím území za současné okupace naší vlasti. Dále prohlásilo, že *„nemění dřívější stanoviska a i nadále odsuzuje okupaci ČSSR, se kterou nikdy nesmíří a že trvá na závěrech přijatých mimořádným XIV. sjezdem“* a že *„cestu k humánnímu socialismu, od níž nikdy neustoupí, můžou realizovat jen pevným semknutím celé KSČ a Národní fronty“*.³³¹

³²⁹ HYNA, s. 76–77. Plénum MěV KSČ dne 30. srpna projednávalo dotaz a stížnost, proč okupanti zničili televizní vysílač Krašov a také Klínovec. Na Městské správě Veřejné bezpečnosti (MS VB) se řešila tato událost za účasti J. Metličky, tří sovětských důstojníků ad. Metlička se svými pracovníky vznesl několikrát požadavek na objasnění tohoto činu. Jeden z přítomných sovětských velitelů prohlásil, že velící důstojník, který nařídil tyto akce, byl údajně postaven před válečný soud. AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 28. srpna 1968, f. 2.

³³⁰ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 25. srpna 1968, f. 1–3.

³³¹ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 27. srpna 1968, f. 1.

Významnou roli v těchto kritických dnech lze přikládat sdělovacím prostředkům, zejména plzeňskému rozhlasu, Škodovák, plzeňské Pravdě – orgánu Západočeského KV KSČ ad. Dne 28. srpna 1968 vyšlo první číslo Večerní Plzně, kterou prozatím vydával Městský výbor KSČ v Plzni. Již delší dobu avizovala plzeňská veřejnost požadavek na vydávání vlastních novin. Večerní Plzeň chtěla úzce spolupracovat a navazovat na informace mimořádně důležitého deníku Pravda a svými příspěvky jednak poskytnout plnohodnotné informace občanům Plzně a jednak podporovat politiku vyjádřenou v Akčním programu ÚV KSČ a rovněž Městského výboru KSČ v Plzni. Ihned v úvodním čísle vyšel článek, respektive komuniké „Nezломili nás“, které reflektovalo projev prvního tajemníka ÚV KSČ A. Dubčeka a prezidenta L. Svobody o politické situaci vzniklé po moskevském setkání československo-sovětské delegace a v dalších pasážích vybízelo všechen lid k vzájemné důvěře a podpoře vedoucích politiků.³³² Výraznou činnost rozvíjela i mládež. Bezprostředně po okupaci dne 23. srpna vyšlo první okupační číslo časopisu Index plzeňských vysokoškoláků, kteří vydávali příspěvky o politické situaci v Československu a vybízely plzeňské občany k jednotě, solidaritě a zachování polednového vývoje.³³³ Zvýšenou aktivitu v okupačních dnech vyvíjel i týdeník železničářů a dílen ČSD Západočeský Železničář nebo Západočeský dopravák ČSAD Plzeň.³³⁴

V Plzni počátkem srpna v Klubu mladých v Dominiku vznikl skupinou mladých příznivců současného politického směru a na podporu Dubčeka tzv. Dubček-klub. Hlavní činnost klubu spočívala v pořádání besed o politickém dění a chystal organizovat i různá setkání s významnými politickými osobnostmi i se samotným Dubčekem.³³⁵ První setkání členů klubu se uskutečnilo dva dny před okupací Plzně, jehož se zúčastnili hosté i představitelé města. Do Dubček-klubu se přihlásilo značné množství mladých lidí, lékaři z vojenské nemocnice v Plzni a mnoho občanů nejen z Plzeňského kraje, nýbrž i z Prostějova Prahy, Brna a Chomutova atd. Klub vydával dva druhy odznaků, jeden s portrétem A. Dubčeka a druhý, symbolický se státní vlajkou a s textem Dubček-klub 1968. Příští schůze klubu se připravovala na 13. září do kavárny Dominik.³³⁶

³³² Večerní Plzeň, 28. srpna 1968, roč. 1, č. 1, s. 1.

³³³ AMP, f. Okupace 1968, kart. KB 6590, Index (časopis vysokoškolských studentů), f. 40A.

³³⁴ Tamtéž, ff. 55–56.

³³⁵ Škodovák, 13. srpna 1968, roč. 39, č. 65, s. 1.

³³⁶ Večerní Plzeň, 29. srpna 1968, roč. 1, č. 2, s. 2.

Ve dnech 28. a 30. srpna zasedalo plénum MěV KSČ, které i nyní projednávalo výsledky moskevského jednání a politickou situaci v posledních dnech ve městě a v ČSSR. Ve spojitosti s vůbec prvním oznámením a prohlášením vlády o schůzce v Moskvě a s projevem prezidenta Svobody se mezi plzeňskou veřejností, hlavně mezi mladými lidmi, objevily neuspokojivé odezvy, zejména na pasáži, v nichž hlava státu příliš zbytečně zdůrazňovala přátelství k Sovětskému svazu i k ostatním socialistickým zemím. Z toho důvodu se mládež, která hlídala plzeňský rozhlas, aby ho okupační jednotky nezničily, odebrala směrem na Náměstí Republiky, kde hovořili s politiky MěV KSČ o tomto projevu. Celé situace a pochodujícího průvodu mládeže směrem na náměstí si všimlo projíždějící sovětské auto a posléze okupační posádka obdržela domnělou zprávu, že po Plzni probíhá demonstrace, a požadovaly, aby ji vedení města prostřednictvím bezpečnosti či armády okamžitě zastavilo. Vedoucí tajemník MěV KSČ J. Metlička veliteli okupačních jednotek ve městě vysvětlil nedorozumění o údajné demonstraci. Ten mu kromě toho ještě oznámil, že vojáci zaznamenali šíření letáků, zejména ve Škodovce, vyzývajících k povstání proti okupantům a k jejich odchodu, ačkoliv již jednání v Moskvě skončilo. Sovětské velení nabídlo spolupráci veřejné bezpečnosti k udržení pořádku a prohlásilo, že v takových případech provedou náležitá opatření, aby nedocházelo ke zbytečným provokacím mezi občany a vojáky.³³⁷

Na počátku září Plzeň s napětím očekávala významnou návštěvu prezidenta L. Svobody.³³⁸ Plénum MěV KSČ na svém zasedání ve dne 2. září po zhodnocení situace od 21. srpna a z posledního zasedání ÚV KSČ zadalo městské stranické organizaci několik úkolů. Urychleně provést konsolidaci společenského a hospodářského života, důsledně naplňovat Akční program městského výboru KSČ v Plzni a prosazovat aktivitu Národní fronty a upevňovat vztahy s mládeží.³³⁹ Dne 11. září zavítala do Plzně hlava státu se svým doprovodem. Na hranicích Západočeského kraje uvítal delegaci zástupce KV KSČ tajemník Jaroslav Janeček a za Západočeský krajský národní výbor Josef Fořt. Posléze se prezident vydal směrem k Plzni. Při projíždění plzeňskými ulicemi se mu dostalo nadšených projevů ze strany občanů. V dopoledních hodinách se prezident sešel se stranickými funkcionáři v závodním klubu OP Škoda na stranickém aktivu. Poté

³³⁷ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 28. srpna 1968, f. 1–2.

³³⁸ Pravda, 10. září 1968, roč. 49, č. 217, s. 1.

³³⁹ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 2. září 1968, f. 23.

promluvil na slavnostním mítinku pracujících na Leninově nádvoří v OP Škoda ke škodovákům a všem přítomným.³⁴⁰

Po srpnových událostech se město pokusilo přizpůsobit dané realitě a stabilizovat politický, společenský a hospodářský život. Koncem září předsednictvo MěV KSČ přijalo usnesení, v nichž stanovilo důsledně plnit a realizovat závěry moskevského jednání, zejména body moskevského protokolu, a nadále provádět pravdivou a otevřenou politiku na základě cílů, které vymezil Akční program MěV KSČ. V těchto rušných dnech po okupaci MěV KSČ v Plzni zaznamenal nebývale zvýšený zájem lidí o členství ve straně. Předsednictvo MěV projednávalo návrhy na potvrzení nových členů a řadu dalších přihlášek do strany a jednotlivých základních organizací. Jen za měsíc srpen Městský výbor KSČ přijal 56 nových členů strany. Předsednictvo MěV KSČ přijalo závěry, aby nebyly rozvíjeny záměrné akce, kontakty, besedy a střetávání s vojsky Varšavské smlouvy, ale také aby nebylo obyvatelům města bráněno v kontaktu s vojsky. Okupanti se totiž snažili navázat spojení s obyvateli prostřednictvím různých besed či novin.³⁴¹ Politická situace v městské organizaci v této době vyžadovala aktivitu stranických orgánů a organizací k zachování jednoty občanů a strany, aby nedocházelo k přílišným nejasnostem v těchto složitých podmínkách.³⁴² Následující spád událostí však ani západočeský region neminul v nastupující normalizaci a v nástupu prosovětských sil k moci.³⁴³

³⁴⁰ Večerní Plzeň, 11. září 1968, roč. 1, č. 9, s. 1. Srov. Pravda, 12. září 1968, roč. 49, č. 219, s. 1.

³⁴¹ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město KSČ dne 30. září 1968, ff. 6–7.

³⁴² Tamtéž, f. 9.

³⁴³ HÝNA, s. 115.

5 Závěr

Diplomová práce se zaměřila na vývoj událostí v Československu roku 1968 v období Pražského jara, jež patřilo bezesporu k jednomu z nejdůležitějších předělů v poválečné historii československého státu a které se dodnes těší značné pozornosti. Pokus o československou reformu socialismu vznikl reakcí na společenskou, ideologickou, politickou a hospodářskou krizi komunistického režimu probíhající v padesátých a počátkem šedesátých let 20. století. Hlavním cílem diplomové práce bylo představit podstatné politicko-společenské události a přiblížit průběh a souvislosti obrodného procesu až do srpnové invaze včetně jeho následků a rovněž ve stručnosti podat obraz o československém vývoji před rokem 1968, nezbytného pro pochopení podstaty snahy o nastolení socialismu s demokratickými tradicemi.

Myšlenky a potřeba změny politického systému vyvstávaly již před rokem 1968. Lednové plénum ÚV KSČ roku 1968 a výměna na nejvyšší stranické funkci otevřely prostor pro budoucí pozvolné uvolňování režimu a pro počátek reformního procesu, ačkoliv před vedením KSČ a nově zvoleným prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexanderem Dubčekem stála obtížná cesta, jak realizovat reformní opatření a vypořádat se s napětím uvnitř strany a ve společnosti. První dva měsíce po lednové změně převládala relativně nepřehledná situace o budoucím vývoji, nejen ve straně, ale i mezi veřejností, neboť chyběly úplné informace o tehdejších záměrech nejvyššího stranického vedení. K částečnému objasnění těchto nejasností a vůbec o podstatě lednového pléna se zasloužily některé příspěvky tehdejších politických představitelů.

Vývoj v dalších týdnech pozvolně navozoval nástup nového politickému ovzduší za rostoucího zájmu československé společnosti na veřejném dění. Jedním z charakteristických rysů Pražského jara byla nepochybně občanská aktivizace. Na jaře roku 1968 začaly vznikat nejrůznější kluby, společenské organizace a spolky. Mimo jiné svoji činnost chtěly obnovit některé politické strany. Společnost začala v uvolněné domácí politické atmosféře prosazovat své zájmy a potřeby mnohem důrazněji, než ve srovnání s předlednovým obdobím. Pravděpodobně k nejznámějším klubům, na jejichž činnost se posléze snesla vlna kritiky ze strany sovětského vedení a ostatních stran socialistických zemí, patřily KAN a K 231.

Určité rozpory v přístupu k reformnímu programu lze shledat v aktivitě občanské společnosti, jejíž požadavky se stupňovaly a přesahovaly rámec Akčního programu KSČ,

mnozí jej totiž považovaly za málo radikální program, na což muselo vedení KSČ reagovat uvážlivě, aby nevznikaly ve straně a ve společnosti obavy, zda myšlenky obrodného procesu byly míněny skutečně vážně. Progresivní část ve vedení KSČ usilovala o snahu demokratického socialismu a o společenské reformy, ale zasáhly vnitřní i vnější faktory.

Domácí vývoj úzce souvisel se zahraničně-politickou situací, jež se stávala, již po prvním upozornění na březnové drážďanské schůzce, alarmující v tom smyslu, že muselo být Dubčekovi a dalším proreformně orientovaným politikům zřejmé, že Brežněvovo vedení a ostatní státy sovětského bloku nedovolí pokus československých partnerů o nové pojetí socialismu. Nelze se tedy divit, že od počátku polednového vývoje Moskva sledovala s nedůvěrou události v naší zemi. Zejména pro konzervativní představitele „bratrských stran“ znamenal reformní proces vážné nebezpečí. Moskva se mimo jiné obávala o své dominantní postavení v sovětském bloku. Před tragickým 21. srpem se uskutečnilo mezi československou a sovětskou stranou několik podstatných schůzek. Vedoucí představitelé KSČ v nich spatřovaly příležitost, jak vysvětlit a obhájit záměry své politiky a uklidnit mezinárodní napětí u svých partnerů. Přestože se pokusili objasnit, že československý experiment nesměřoval proti socialistickému systému a budování socialistické společnosti, u ostatních socialistických států se svými argumenty neobstáli. Naopak Moskva na setkáních vyvíjela stále se stupňující nátlak a nedopřávala sluchu odůvodňování reformních opatření, nýbrž trvala na jejich zastavení a stabilizování domácí situace. V jejich pojetí ovšem stabilizovat domácí poměry znamenalo zásadní politický obrat před ledem 1968. Stručně řečeno se měli vedoucí představitelé KSČ přiklonit k administrativním opatřením, omezit a řídit činnost hromadných sdělovacích prostředků, zrušit některé společenské organizace a kluby, v podstatě potlačit rozvíjející občanskou aktivitu včetně zrušené cenzury a svobody projevu.

Dubčekovo vedení postupně ztrácelo prostor pro taktizování a možné kompromisní východisko se Sověty. Moskva se kromě toho snažila soustředit podporu prosovětské části uvnitř vedení KSČ a nevyklučovala ani možnost zasáhnout silou, neboť zcela odmítala připustit, byť jen v úvaze, jakékoliv úpravy dosavadního systému. V Československu nastala situace, v níž se vedoucí činitelé KSČ ocitli před složitým rozhodováním, jestli ustoupit před nátlakem z vnější strany nebo dál směřovat vývoj v souladu s reformním programem a neohrozit důvěru občanské společnosti. První tajemník A. Dubček uznal, že určitá opatření byla nutná vzhledem k tomu, že společnost

požadovala víc, než prozatím nabízel Akční program KSČ. Vystávalo rovněž riziko, že by případné napětí v zemi mohlo podnítit konzervativní síly.

Poslední dekáda srpna roku 1968 a vpád vojsk pěti států Varšavské smlouvy však rozhodly o budoucím vývoji v Československu v následujících letech, v němž došlo k nastolení normalizace. Vojenská intervence znamenala jednak hluboký zásah do nastoupeného rozvoje československé reformy a v podstatě předznamenala její konec a jednak porušení norem mezinárodního práva.

Při psaní kapitoly týkající se Plzně v době Pražského jara bylo hlavním cílem diplomové práce přiblížit reformní vývoj v téže době v Plzni a nalézt odpověď na otázky, jak se zde odrážel reformní proces, do jaké míry nacházel podporu v městské organizaci a rovněž mezi občany města, neboť regionální problematika v souvislosti s československým vývojem roku 1968 bývá poněkud opomenuta. Bylo zajímavé a přínosné zaměřit se na průběh událostí v regionálním měřítku, respektive na vývoj ve městě ve srovnání s předchozím obecným příspěvkem v celostátním kontextu. Městský výbor KSČ v Plzni naplno podpořil a přihlásil se k procesu obrody režimu, pro nějž se vyslovila i značná část obyvatel města. Na rozdíl od vedení KSČ lze říci, že se v městské organizaci neprojevila výrazná protireformní opozice. Myšlenky a principy Akčního programu KSČ se rovněž promítly do zformování AP Městského výboru KSČ v Plzni. MěV KSČ v průběhu roku, od ledna do srpna 1968, řešil celou řadu problémů, zejména pokud šlo o vnitřní záležitosti (zlepšit bytovou situaci ve městě, zajistit kvalitnější služby v dopravě, ve zdravotnictví, v kultuře atd.). Obecně vzato se snažil zvýšit společenský a politický rozvoj města v souladu s reformním programem. Projevy reformního procesu lze shledat i v aktivitě plzeňské mládeže, která například protestovala proti nekvalitní stravě v menze a dožadovala se lepších stravovacích podmínek. Nelze opomenout i májové oslavy, které byly dokladem aktivizace občanů na veřejném dění a uvolněné politické atmosféry.

Po srpnové invazi nastala mimořádně složitá situace i pro plzeňské obyvatele a městskou organizaci. Přítomnost okupačních vojsk, narušený každodenní chod města, nejistá budoucnost vzbuzovaly v řadách obyvatel otázky, co bude dál. Městský výbor vyčkával na příslušná rozhodnutí z centrálních orgánů a pokusil se v daných podmínkách stabilizovat politický a občanský život. I v tomto mimořádně tragickém momentu vyslovil plnou podporu Dubčekovo vedení a Akčnímu programu KSČ, o čemž například

svědčila i iniciativa ze strany mladých lidí, kteří již před okupací založili Dubček-klub v Plzni. Nesouhlasné projevy s okupací vyslovily různé podniky svými prohlášeními, letáky apod., stejně tak jako občané města protiokupačními a protisovětskými hesly, plakáty atd. Ovšem s postupem času i zde narůstal nátlak normalizačních sil.

6 Seznam použité literatury a pramenů

6.1 Nevydané prameny

6.1.1 Archiv města Plzně

Fond Městský výbor KSČ v Plzni 1968, kartony 22, 23.

Fond KB 6590 Okupace 1968 v Plzni.

Fond KB 6591 Okupace 1968, Fotografie ze srpna 1968 v Plzni.

6.1.2 Státní oblastní archiv Plzeň

Fond Krajský výbor KSČ v Plzni 1968, karton 18, Zápis konference Západočeského KV KSČ konané dne 27.–29. dubna 1968 (2. den).

Fond Krajský výbor KSČ v Plzni 1968, karton 18, Zápis mimořádné krajské konference Západočeského KV KSČ ze dne 6.–7. července 1968 (1. den).

6.1.3 Národní archiv Praha

Fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971.

6.2 Vydané prameny

BENČÍK, Antonín, NAVRÁTIL, Jaromír, PAULÍK, Jan, *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 6. díl, 2. svazek: Srpen 1968 – květen 1971, Praha – Brno 1999.

FELCMAN, Ondřej a kol., *Vláda a prezident*, Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 8. díl, 1. svazek: Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968), Praha – Brno 2000.

HOPPE, Jiří, *Pražské jaro v médiích*, Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 11. díl: Výběr z dobové publicistiky, Praha – Brno 2004.

MACEK, Josef, PREČAN, Vilém a kol., *Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968*. Dokumentace, Praha 1990.

MERVART, Jan, FELCMAN, Ondřej, *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa*. Edice dokumentů, Hradec Králové 2006.

PECKA, Jindřich, BELDA, Josef, HOPPE, Jiří, *Občanská společnost 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 2. díl, 2. svazek: Sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967–1970, Praha – Brno 1998.

ŠEDIVÝ, Ivan, Němeček, Jan, TŮMA, Oldřich (eds.), *České křižovatky evropských dějin*, Praha 2011.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 4. díl, 4. svazek: Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969, Praha – Brno 2011.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, Jan, *Komunistická strana Československa*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 9. díl, 1. svazek: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968), Praha – Brno 1999.

VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, *Komunistická strana Československa*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 9. díl, 2. svazek: Konsolidace (květen – srpen 1968), Praha – Brno 2000.

VONDROVÁ, Jitka, *Ekonomická reforma 1965–1969*. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 10. díl, Praha – Brno 2010.

6.3 Periodika

Rudé právo, ročník 43.

Pravda, ročník 49.

Práce, ročník 24.

Svobodné slovo, ročník 24.

Škodovák, ročník 39.

Večerní Plzeň, ročník 1.

6.4 Odborná literatura

BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, HÁJEK, Jiří et al., *Osm měsíců pražského jara 1968*, Praha 1991.

BÁRTA, Miloš, FELCMAN, Ondřej, Belda, Josef et al., *Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace*, Praha 1993.

BENČÍK, Antonín, *Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*, Praha 1998.

BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007.

BILÁK, Vasil, *Paměti Vasila Biláka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ*, Praha 1991.

DUBČEK, Alexander, *Naděje umírá poslední: Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, Praha 1993.

HEJZLAR, Zdeněk, *Praha ve stínu Stalina a Brežněva: vznik a porážka reformního komunismu v Československu*, Praha 1991.

- HYNA, Alfred, *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*, Plzeň 2001.
- KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1953–1966*, Praha 1992.
- KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991.
- KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1967–1969*, Praha 1993.
- KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*. 1. díl, Brno 2000.
- KAPLAN, Karel, *Kořeny československé reformy 1968*. 2. díl, Brno 2002.
- KAPLAN, Karel, *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953–1957 a 1968–1975*, Praha 1993.
- KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2008.
- KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*, Brno 2008.
- KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, Brno 2011.
- KURAL, Václav, MORAVEC, Jan, BENČÍK, Antonín, *Československo roku 1968*. 1. díl: *obrodný proces*, Praha 1993.
- MERVART, Jan, *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010.
- MLYNÁŘ, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremly*, Praha 1990.
- PAUER, Jan, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí, plánování, provedení*, Praha 2004.
- PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.
- POVOLNÝ, Daniel, *Operace Dunaj. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*, Praha 2018.
- PROCHÁZKA, Jaromír, *Jaká Evropa? Kurs světových dějin (1945–1989)*, Brno 1993.
- ROZSYPAL, Kurt, *Vývoj plánovitého řízení v netržních podmínkách v letech 1953–1964*, Praha 1999.
- ŠIK, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.
- ŠTROUGAL, Lubomír, *Paměti a úvahy*, Praha 2009.

ŠULC, Zdislav, *Dokumenty k hospodářské politice v Československu z let 1963–1969*, Praha 1998.

VONDROVÁ, Jitka, *Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha*, Praha 2013.

WESSEL SCHULZE, Martin, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2018.

6.5 Studie

BENČÍK, Antonín, *Ludvík Svoboda a srpen 1968*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 1, 1993. č. 1, s. 24–43.

BURSÍK, Tomáš, *Klub 231, ministerstvo vnitra a jeho analytický rozbor v roce 1968*, Kolektiv autorů: Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro, Praha 2009, s. 101–107.

CVRČEK, Lukáš, *Vysočany 1968. Mimořádný XIV. sjezd KSČ*. In: *Securitas imperii*, 01/2009, č. 15, s. 138–183.

KONČELÍK, Jakub, *Dva tisíce slov; zrod a důsledky nečekaně vlivného svolání*. In: *Soudobé dějiny*, 2008, roč. 15, č. 3–4, s. 485–544.

MĚCHÝŘ, Jan, *Na okraj legendy roku 1968*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 1, 1993, č. 1, s. 11–23.

MICHÁLKOVÁ, Marie, JANÁČEK, František, *Příběh zvacího dopisu*. In: *Soudobé dějiny*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 87–101.

NOVOTNÝ, Lukáš, *Společensko-politická situace v Československu v reformním období (před rokem 1968)*. In: TÓTH, Andrej, SKŘIVAN, Aleš (eds.), *Vysoká škola ekonomická v Praze a rok 1968*, Praha 2018, s. 11–30.

NOVOTNÝ, Lukáš, *Společensko-politická situace v roce 1968*. In: TÓTH, Andrej, SKŘIVAN, Aleš (eds.), *Vysoká škola ekonomická v Praze a rok 1968*, Praha 2018, s. 31–50.

PAŽOUT, Jaroslav, „*Chceme světlo! Chceme studovat!*“ *Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967*. In: *Paměť a dějiny*, 2008, č. 1, s. 4–13.

PERNES, Jiří, *Československá společnost mezi XII. a XIII. sjezdem KSČ*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*, České Budějovice 2016, s. 291–303.

VILÍMEK, Tomáš, *Občanská společnost a její význam v době pražského jara*. In: Paměť a dějiny, 2008, č. 2, s. 6–17.

6.6 Internetové zdroje

Rezoluce lednového zasedání ÚV KSČ, in Pražské jaro 1968, 5. leden 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/105.pdf> [2019–02–11].

Článek ministra lesního a vodního hospodářství Josefa Smrkovského Oč dnes jde?, uveřejněný v deníku Práce. In: Pražské jaro 1968, 21. leden 1968 <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/121.pdf> [2019–02–11].

Článek ministra vodního a lesního hospodářství Josefa Smrkovského Jak nyní dál, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: Pražské jaro 1968, 9. února 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/209.pdf> [2019-02-13].

Článek Zdeňka Mlynáře Naše politická soustava a dělba moci, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: Pražské jaro 1968, 13. únor 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/213.pdf> [2019–02–11].

Záznam televizního rozhovoru šéfredaktora Televizních novin Československé televize Kamila Wintra s předsedou Svazu československých spisovatelů Eduardem Goldstückerem. In: Pražské jaro 1968, 4. únor 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/204.pdf> [2019–02–12].

Záznam projevu Alexandra Dubčeka na VII. sjezdu Jednotných zemědělských družstev. In: Pražské jaro 1968, 1. únor 1968, online: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/201.pdf> [2019–02–12].

Usnesení 59. schůze předsednictva ústředního výboru KSČ k návrhu Akčního programu KSČ. In: Pražské jaro 1968, 19. únor 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/219.pdf> [2019–02–13].

Rozhovor redaktora švýcarského listu Gazette de Lausanne s Antonínem J. Liehmem, nazvaný Klidná revoluce v Československu, převzatý týdeníkem Literární listy. In: Pražské jaro 1968, 1. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/301.pdf> [2019–02–16].

O pravdě v ekonomice i politice a skutečných zájmech pracujících. <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/305.pdf> [2019–02–16]

Zpráva ze schůze předsednictva ústředního výboru KSČ s informací o změně pravomocí Ústřední publikační správy. In: Pražské jaro 1968, 6. březen 1968, online <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/306.pdf> [2019–02–22].

Stenografický záznam diskuse na 63. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ k návrhu Akčního programu KSČ a k politické situaci. In: Pražské jaro 1968, 21. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/321.pdf> [2019–02–22].

Zkrácený záznam vystoupení Josefa Smrkovského, Oty Šika, Gustáva Husáka, Eduarda Goldstückerera ad. na 2. mítinku Mladí se ptají, uveřejněný v deníku Rudé právo. In: Pražské jaro 1968, 21. březen, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/321_2.pdf [2019-02-22].

Dopis Antonína Novotného poslancům Národního shromáždění, oznamující jeho rezignaci na funkci prezidenta republiky. In: Pražské jaro 1968, 22. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/322.pdf> [2019-02-23].

Celý průběh jednání: Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 23. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/323.pdf> [2019-02-23].

Záznam vystoupení prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka na březnovém zasedání ÚV KSČ k návrhu na kandidaturu Ludvíka Svobody na úřad prezidenta republiky. In: Pražské jaro 1968, 28. březen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/328.pdf> [2019-02-26].

Rezoluce ústředního výboru KSČ k politické situaci. In: Pražské jaro 1968, 5. duben 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405.pdf> [2019-02-26].

Akční program KSČ. In: Pražské jaro 1968, 5. duben 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf [2019-02-26].

Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu. In: Pražské jaro, 7. května 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/507.pdf> [2019-02-27].

Stenografický záznam první části diskuse na 70. schůzi předsednictva ústředního výboru KSČ k hodnotící zprávě o krajských konferencích a k dalšímu postupu vedení KSČ. In: Pražské jaro 1968, 7. květen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/507_1.pdf [2019-02-26].

Rezoluce o současné situaci a dalším postupu KSČ, přijatá květnovým zasedáním ÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 1. červen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/601.pdf> [2019-02-28].

Manifest Ludvíka Vaculíka Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem. <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=37> [2019-02-28].

Předsednictvo ústředního výboru KSČ československé veřejnosti. Zpráva ze schůze předsednictva ústředního výboru KSČ zabývající se manifestem Dva tisíce slov, 27. červen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/627_2.pdf [2019-02-28].

Dálnopis předsednictva ÚV KSČ pro ÚV KSS, KV a OV KSČ se stanoviskem k článku Dva tisíce slov, 27. červen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/627_2.pdf [2019-02-28].

Dopis pěti komunistických a dělnických stran ústřednímu výboru KSČ (tzv. varšavský dopis). In: Pražské jaro 1968, 15. červenec 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/715.pdf> [2019-03-05].

Stanovisko předsednictva ÚV KSČ k dopisu pěti komunistických a dělnických stran (tzv. varšavskému dopisu). In: Pražské jaro 1968, 17. červenec, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/717.pdf> [2019-03-05].

Usnesení 90. schůze PÚV KSČ k přípravě mimořádných zákonných opatření v oblasti sdělovacích prostředků a práva sdružovacího a shromažďovacího. In: Pražské jaro, 25. červenec 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/725_1.pdf [2019-03-07].

Záznam stanoviska politbyra ÚV KSSS k situaci v Československu, předneseného L. Brežněvem na prvním zasedání. In: Pražské jaro 1968, 29. červenec 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/729.pdf> [201-03-07].

Nedatovaný „zvací dopis“ s podpisy v tomto znění – Indra, Kolder, Kapek, Švestka, Biřák. In: Pražské jaro 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803_1.pdf [2019-03-10].

Prohlášení šesti komunistických a dělnických stran socialistických zemí, přijaté v Bratislavě. In: Pražské jaro 1968, 3. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803.pdf> [2019-03-10].

Sovětský záznam telefonického rozhovoru L. I. Brežněva s A. Dubčekem o plnění dohod z Černé nad Tisou a Bratislavy. In: Pražské jaro 1968, 9. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/809.pdf> [2019-03-11].

Zprávy o vývoji situace v Praze v době od 8. do 12. srpna, předložené A. Dubčekem 92. schůzi PÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, 12. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/812_1.pdf [2019-03-11].

František Kriegel a Zdeněk Mlynář předsednictvu ústředního výboru KSČ. Zpráva o vzniku a činnosti K 231 a návrhy na politická opatření. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813_1.pdf [2019-03-11].

František Kriegel a Zdeněk Mlynář předsednictvu ústředního výboru KSČ. Zpráva o vzniku Klubu angažovaných nestraníků a návrhy na politická opatření. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813_2.pdf [2019-03-11].

Sovětský záznam telefonického rozhovoru L. Brežněva s A. Dubčekem o neplnění, resp. porušování dohod z Černé nad Tisou a Bratislavy československou stranou. In: Pražské jaro 1968, 13. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/813.pdf> [2019-03-11].

Zpráva o schůzce A. Dubčeka s J. Kádárem v Komárně 17. srpna 1968, kde jednali o aktuálních okolnostech vývoje po schůzkách v Čierné nad Tisou a Bratislavě. In: Pražské jaro 1968, 20. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/820.pdf> [2019–03–15].

Stenografický záznam sovětské strany ze schůzky »pětky« v Moskvě, na níž byl vysloven souhlas »s poskytnutím okamžité vojenské pomoci socialistickému Československu«. In: Pražské jaro 1968, 18. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/818.pdf> [2019–03–13].

Dopis politbyra ÚV KSSS předsednictvu ÚV KSČ zdůrazňující neodkladnou nutnost plnit dohody z Čierné nad Tisou a Bratislavy a upozorňující na nebezpečí prodlení v této věci. In: Pražské jaro 1968, 17.–18. srpen 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/817.pdf> [2019–03–13].

Prohlášení předsednictva ÚV KSČ. In: Pražské jaro 1968, <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/821.pdf> [2019–03–15].

Prohlášení TASS ke vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa, uveřejněné v moskevské Pravdě 21. srpna. In: Pražské jaro 1968, 21. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/821_1.pdf [2019–03–27].

Československý záznam o jednání mezi československou delegací vedenou L. Svobodou a sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem v Kremlu 23. srpna 1968. In: Pražské jaro, 23. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/823_1.pdf [2019–03–27].

Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě. In: Pražské jaro, 26. srpen, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826_1.pdf [2019–03–27].

Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě. In: Pražské jaro, 26. srpen 1968, http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826_1.pdf [2019–03–27].

https://www.google.com/search?q=pra%C5%BEsk%C3%A9+jaro+1968&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjlvewmOnhAhWS3eAKHUHVDP4Q_AUIDigB&biw=1536&bih=722#imgrc=3GWUi37DzCP7DM: [2019–04–24].

<http://www.pcfu.cz/obrazem-rok-1968-v-plzni> [2019–04–24].

7 Resumé

The year 1968 was undoubtedly one of the most important milestones in the Czechoslovak history of the twentieth century. In that year in Czechoslovakia, the period that became known as the Prague Spring began. It is well known that this was a period that, in comparison with the previous situation in the 1950s, was characterized by political and social easing. Above all, it was an attempt to thoroughly reform the entire then socialist system according to the conditions and traditions of the Czechoslovak state.

At the end of the fifties and early sixties, the crisis of the existing system, which deeply affected political, social and economic life, not only in the then Czechoslovak Socialist Republic, but also in the Soviet Bloc as a whole, became markedly evident. Its causes consisted of an outdated model of socialism according to the Soviet, or more precisely, Stalinist model, which in the then social development of community as a whole became completely unsatisfactory and unsustainable in the long term. These facts testified to the inability of the then leadership of the Communist Party of Czechoslovakia to address long-term problems in the economic and social spheres, as well as persistent political conflicts. In the 1960s, the crisis of the regime reached such an extent that the only possible way out was to make far-reaching changes and to attempt Czechoslovak reform of socialism.

The aim of this thesis is to describe important events and circumstances in Czechoslovakia, or more precisely in Pilsen, at the time of the Prague Spring. The focus is primarily on the core of the whole reform process, namely the decisions of the Communist Party leadership in those days, and finding an answer to questions of how the ideas and support of the process of revival gradually developed, what preceded the Warsaw Pact invasion in August, and what its consequences meant for the future development in Czechoslovakia.

The submitted thesis is divided into three chapters. The first, entitled *Czechoslovakia before 1968*, is divided into several thematic subchapters that describe the political, economic and social developments that preceded that critical year. This general section provides a chronological overview of the 1940s and 1950s until December 1967. The attempt to reform Czechoslovakia in 1968 resulted in a profound and prolonged crisis of the regime. For this reason, it is necessary to briefly remark upon the past events and the

individual steps that led to the beginning of a new political line. In particular, important events are mentioned, such as political processes in the 1950s, which left its detrimental mark on the then political and social development.

The following chapter, *Czechoslovakia in 1968*, represents the pivotal part of the whole thesis and analyses in detail eight months of Czechoslovak events and the reform process from January 1968 until the invasion in August. It focuses on the political level as well as the social level, as political development was closely intertwined with the gradual onset of civic action. The last chapter briefly focuses on Pilsen at the time of the Prague Spring and presents basic information on political and civic life based on archive materials of the Municipal Committee of the Communist Party in Pilsen, with particular attention to the action programme in Pilsen and, of course, the invasion of the Warsaw Pact troops. In the 1960s, on the threshold of the Prague Spring, the City of Pilsen was an important social and industrial centre in West Bohemia.

8 Obrazová příloha

Obrazová příloha č. 1 – Tanky na Václavském náměstí v Praze.

Obrazová příloha č. 2 – Sovětský tank před radnicí v Plzni.

Obrazová příloha č. 3 – Leták proti okupaci v Plzni.

Obrazová příloha č. 4 – Sovětský tank jedoucí směrem na Náměstí Republiky v Plzni.

Obrazová příloha č. 5 – Sovětské tanky na Klatovské ulici v Plzni.

Obrazová příloha č. 6 – Veřejné plochy sloužily jako místo vyjádření nesouhlasu s okupací.

Obrazová příloha č. 7 – Další příklad letáku vyjadřující nesouhlas s okupací.

Obrazová příloha č. 8 – Prohlášení věrnosti Pozemní stavby Plzeň.

Obrazová příloha č. 9 – Ukázka z vysokoškolského časopisu Index.

Obrazová příloha č. 10 – Brožura nástinu AP MěV KSČ v Plzni.

Obrazová příloha č. 11 – Zabílené ukazatele směru na Náměstí Republiky v Plzni.

Obrazová příloha č. 12 – Prohlášení předsednictva MěV v Plzni dne 21. srpna 1968.

Obrazová příloha č. 13 – Shromážděný dav na Náměstí Republiky v Plzni u Morového sloupu.

Obrazová příloha č. 14 – Manifestace na Náměstí Republiky v Plzni (bez datace).

Obrazová příloha č. 1 – Tanky na Václavském náměstí v Praze.³⁴⁴

Obrazová příloha č. 2 – Sovětský tank před radnicí v Plzni.³⁴⁵

³⁴⁴ https://www.google.com/search?q=pra%C5%BEsk%C3%A9+jaro+1968&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjzvewmOnhAhWS3eAKHUHVDP4Q_AUIDigB&biw=1536&bih=722#imgrc=3GUWi37DzCP7DM: [2019-04-24].

³⁴⁵ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Fotografie ze srpna 1968 v Plzni.

Obrazová příloha č. 3 – Leták proti okupaci v Plzni.³⁴⁶

Obrazová příloha č. 4 – Sovětský tank jedoucí směrem na Náměstí Republiky v Plzni.³⁴⁷

³⁴⁶ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Proti okupační leták, f. 128.

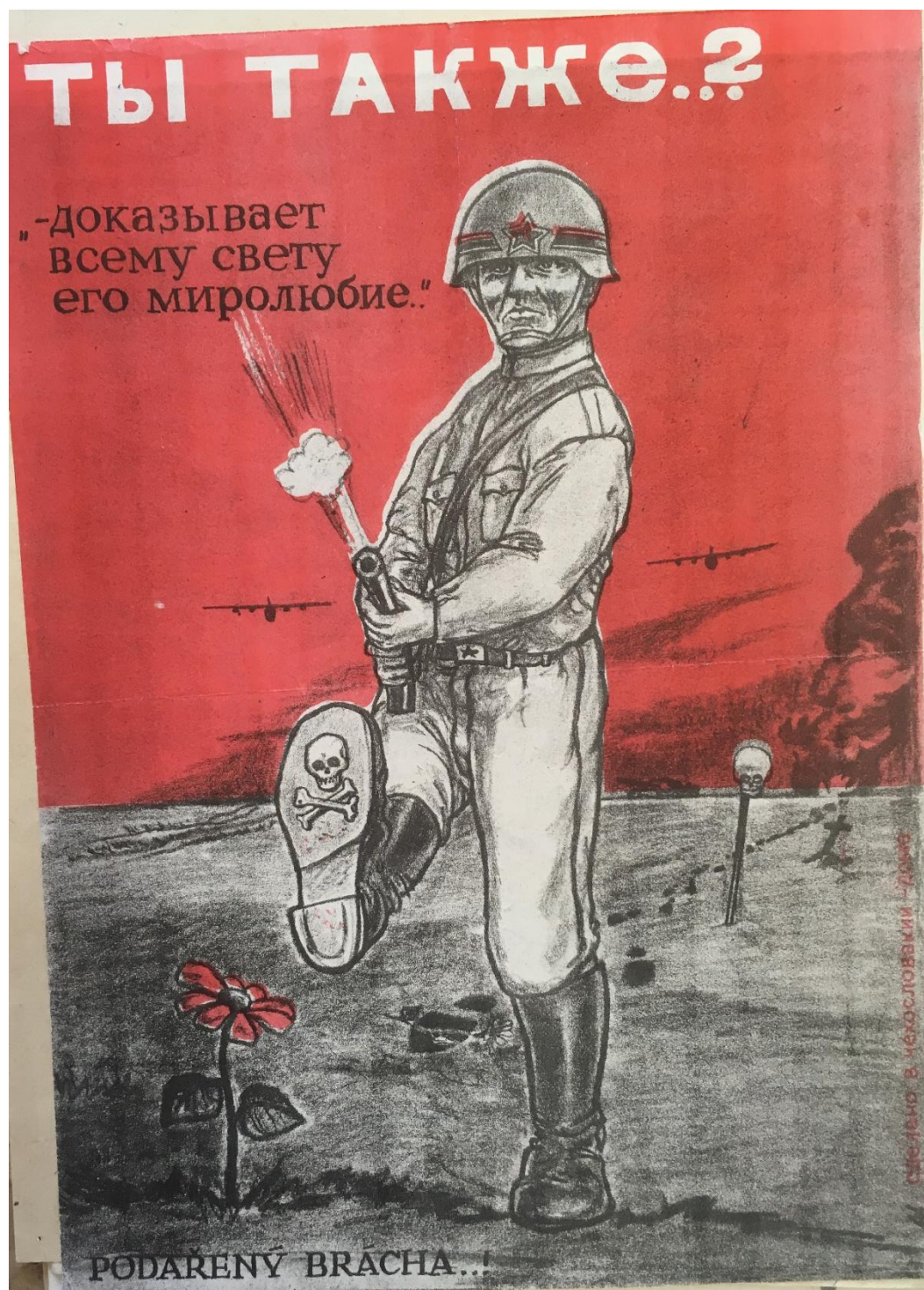
³⁴⁷ <http://www.pcfu.cz/obrazem-rok-1968-v-plzni> [2019-04-24].

Obrazová příloha č. 5 – Sovětské tanky na Klatovské ulici v Plzni.³⁴⁸

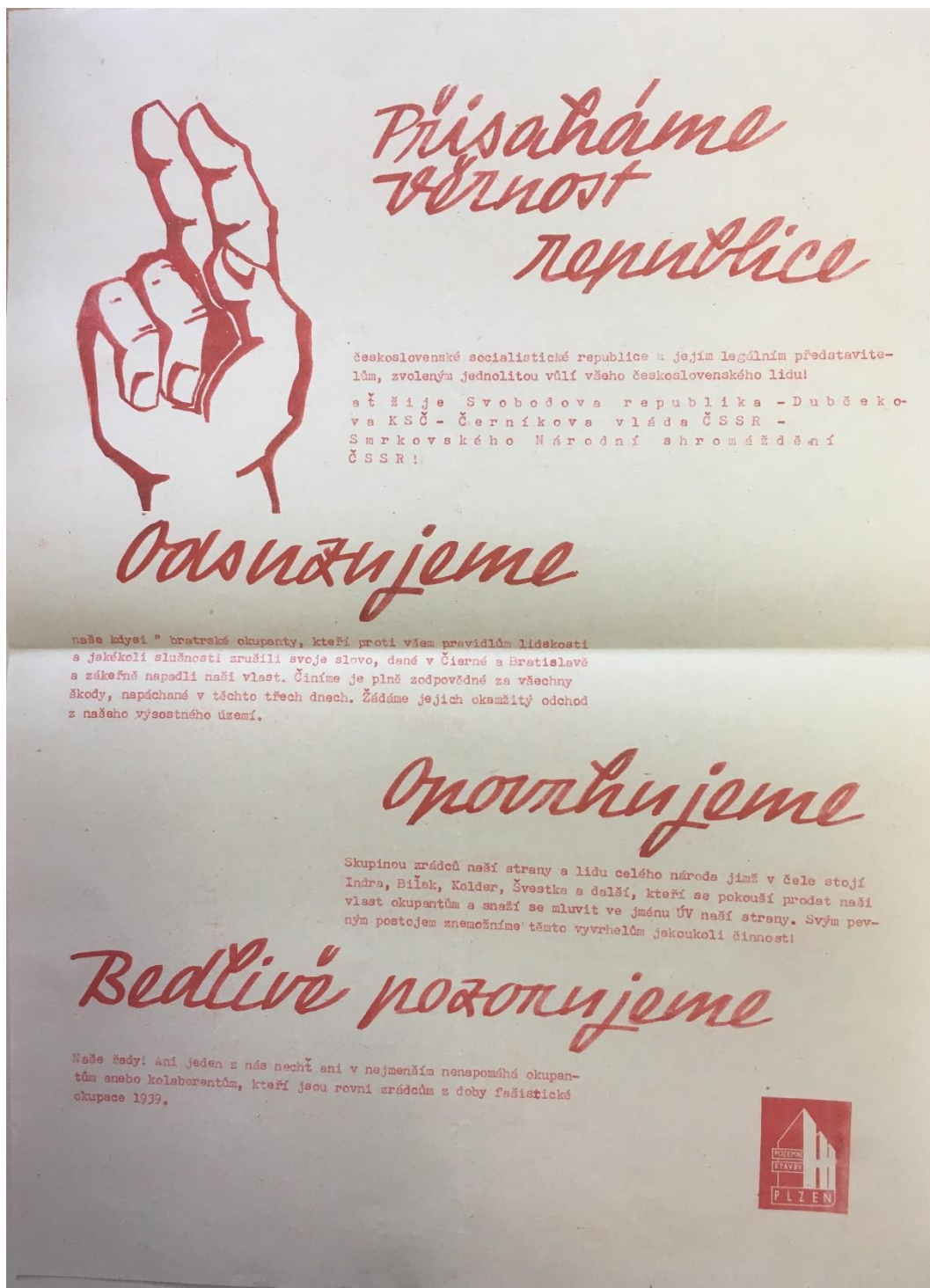
Obrazová příloha č. 6 – Veřejné plochy sloužily jako místo vyjádření nesouhlasu s okupací.³⁴⁹

³⁴⁸ <http://www.pcfu.cz/obrazem-rok-1968-v-plzni> [2019-04-24].

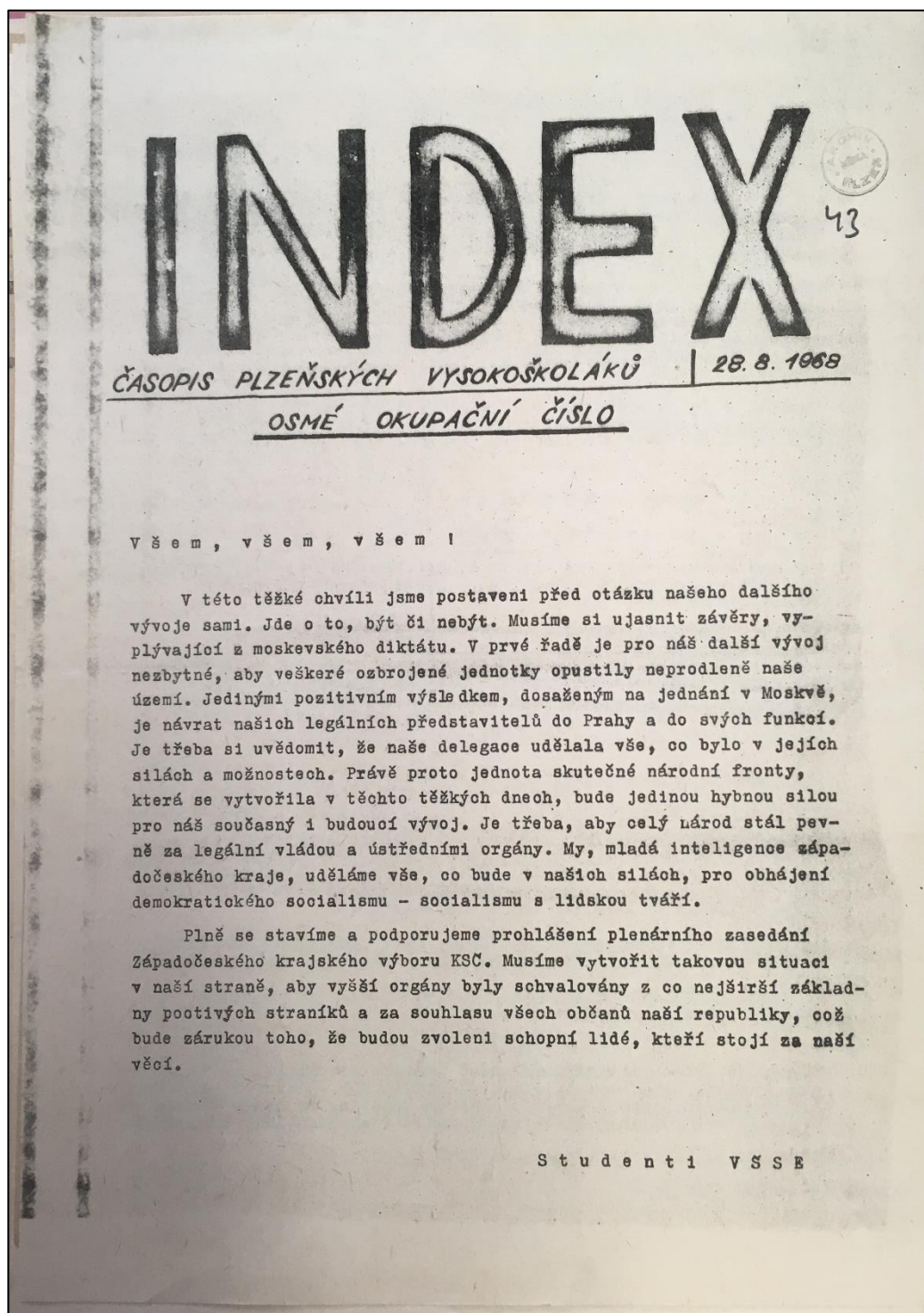

³⁴⁹ <http://www.pcfu.cz/obrazem-rok-1968-v-plzni> [2019-04-24].

³⁵⁰ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Proti okupační leták, f. 126.

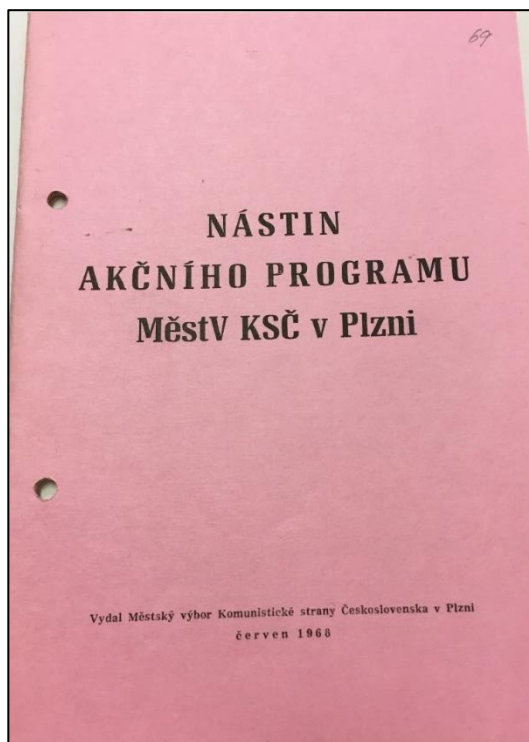

³⁵¹ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Prohlášení věrnosti republice Pozemní stavby Plzeň.

³⁵² AMP, f. KB 6590 Okupace 1968, Okupační číslo časopisu Index plzeňských vysokoškoláků, f. 43.

Obrazová příloha č. 10 – Brožura nástinu AP MěV KSČ v Plzni.³⁵³

Obrazová příloha č. 11 – Zabílené ukazatele směru na Náměstí Republiky v Plzni.³⁵⁴

³⁵³ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 22, brožura s názvem Nástin Akčního programu MěV KSČ v Plzni vydaného MěV KSČ v Plzni v červnu 1968, f. 69.

³⁵⁴ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Fotografie ze srpna 1968 v Plzni, f. 211/3.

Obrazová příloha č. 12 – Prohlášení předsednictva MěV v Plzni dne 21. srpna 1968.³⁵⁵

Vážení spoluobčané !

V minulých dnech jsme prokázali spontánní vlasteneckou jednotu, na které byl nejcennější rozvážný a důstojný přístup k řešení naší vlastní československé cesty k socialismu. Měli jsme a máme víru v poctivé úmysly většiny občanů obou našich národů.

Máme k Vám tuto prosbu :

V této vážné době, Vás, vážení spoluobčané, vyzýváme ke statečnosti, důstojnosti a ke klidu, který je třeba zachovat na všech pracovištích i v občanském životě.

Je třeba, aby se i o nás mohlo říci, že jsme se v této době, v tak závažné chvíli, chovali důstojně a rozvážně.

Očekáváme, vážení spoluobčané, že naši výzvu podpoříte a umožníte tak čelit rušivým jevům, které by mohly situaci pouze zkomplikovat.

Vyčkejme rozhodnutí a pokynů našich státních a stranických orgánů. Předsednictvo MV KSČ v Plzni stojí pevně za politikou, vyjádřenou v akčním programu KSČ a za jejím vedením.

Předsednictvo MV KSČ v Plzni.

21.8.1968.

³⁵⁵ AMP, f. MěV KSČ Plzeň, kart. 23, Plenární zasedání MěV KSČ Plzeň-město dne 21. srpna 1968, f. 15.

Obrazová příloha č. 13 – Shromážděný dav na Náměstí Republiky v Plzni u Morového sloupu.³⁵⁶

Obrazová příloha č. 14 – Manifestace na Náměstí Republiky v Plzni (bez datace).³⁵⁷

³⁵⁶ AMP, f. KB 6591 Okupace 1968, Fotografie ze srpna 1968 v Plzni, f. 211/40.

³⁵⁷ Tamtéž, f. 214/1.